

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Eesti keele ajaloo ja murrete õppetool

Mari-Liis Kalvik

KVANTITEEDISUHTED RANNIKUMURDES

Magistritöö

Juhendajad professor Karl Pajusalu, teadur Pire Teras

Tartu 2004

SISUKORD

1. Sissejuhatus	3
1.1. Töö eesmärgid ja ülesehitus	3
1.2. Rannikumurre ja Vainupea küla.....	4
1.3. Välted standardkeeles ja rannikumurdes.....	9
1.4. Murrete nivelleerumine ja aktsenditeooria.....	13
2. Keelejuhid, kõnematerjal ja mõõtmismetoodika	19
2.1. Keelejuhid	19
2.2. Kõnematerjal ja mõõtmismetoodika	23
3. Mõõtmistulemuste analüüs.....	26
3.1. Esimene välde	26
3.1.1. Esmavärtlaliste sõnade kestussuhted.....	26
3.1.2. Esmavärtlaliste sõnade põhitoon.....	29
3.2. Teine välde	30
3.2.1. Teisevärtlaliste sõnade kestussuhted.....	30
3.2.2. Teisevärtlaliste sõnade põhitoon	33
3.3. Kolmas välde.....	36
3.3.1. Kolmandavärtlaliste sõnade kestussuhted.....	36
3.3.2. Kolmandavärtlaliste sõnade põhitoon	38
3.4. Teise ja kolmanda välte võrdlus.....	41
3.4.1. Kestused	41
3.4.2. Põhitoon	46
3.5. Rannikumurde välted naaberhäälikute kestussuhte järgi	50
4. Väldete eristamatuse seos teiste murdepäraste joontega.....	53
5. Kokkuvõte	59
Allikad	64
Summary	70
Lisad	72

1. SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö on bakalaureusetöö “Rannikumurde tasandumine ühe küla näitel” (2002) edasiarendus. Siinses uurimuses on kasutatud bakalaureusetöö keelejuhtide lindistusi ning häälikuliste ja morfoloogiliste murdejoonte kuuldelise analüüsi tulemusi. Magistritöö eesmärgiks on uurida üht rannikumurde iseloomulikumat häälduslikku joont, milleks on teise ja kolmanda välte eristamatus. Vaatluse alla on võetud nelja keelejuhi vältekasutus ning analüüsitud seda eksperimentaalfoneetiliselt. Uurimus on osa projekti “Eesti keele piirkondlikud aktsendid” (ETFi grant nr 5812) raames tehtavast teadustööst.

Käesolev uurimus on saanud eeskuju ja toetust Merike Parve doktoriväitekirjast “Välted lõunaeeesti murretes” (2003). Samuti on autor tänulik kõigile oma juhendajaile ning keelejuhtidele, kellela töö poleks valminud. Magistritöö kirjutamist on stipendiumitega toetanud teadusprojektid “Eesti murrete elektrooniline andmebaas II” (ETFi grant nr 4192) ning “Eesti keele piirkondlikud aktsendid”.

1.1. Töö eesmärgid ja ülesehitus

Eesti kohamurded ja -murrakud on aja jooksul palju muutunud ning see muutumisprotsess jätkub tänapäeva mobiilses ning lõimuvas ühiskonnas. Tänaused murdekõnelejad kasutavad sageli keelt, milles on vana kohamurret, ühiskeelt, kirjakeelt või veel mõnd muud keelevarianti. Sellises keelekasutuses on kohamurre säilinud tihti vaid oma üksikute püsivate joonte kaudu.

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on kirjeldada ning analüüsida ühe Eesti põhjaranniku küla (Vainupea) nelja keelejuhi keelekasutust, võttes vaatluse alla rannikumurde püsivamaks peetud joone – teise ja kolmanda välte eristamatuse.

Uurimuses esitatakse keelejuhtide välteid iseloomustavad foneetilised parameetrid ning arutletakse, mis idiolektiti ja kokkuvõtlikult erinevat vältekasutust on mõjutanud.

Töö koosneb lisaks sissejuhatusele (mis moodustab esimese peatüki) kolmest peatükist, kokkuvõttest ning lisadest. Esimeses peatükis tutvustatakse lisaks rannikumurdele vaadeldavat küla ning käsitletakse uurimusega seotud seisukohti nii foneetika, murde kui sotsiolingvistika seisukohalt. Teine peatükk annab ülevaate keelejuhtidest, uurimismaterjalist ning -metoodikast. Kolmas peatükk sisaldab akustiliste andmete analüüsi. Neljas peatükk seob foneetilise analüüsi tulemused keelejuhtide kõnes leiduvate teiste häälikuliste ning morfoloogiliste joonte esinemusega. Analüüsi tulemused on üldistatud kokkuvõttes. Lisades on esitatud analüüsitud sõnade häälikute kestused (millisekundites), kestussuhted ja põhitooniväärtused (hertsides) ning iga keelejuhi kõne näide foneetilises transkriptsioonis.

1.2. Rannikumurre ja Vainupea küla

Käsitletavat murret (ranniku- ehk rannamurret) võib pidada üheks viiest eesti ajalooliseks peamurdest (lõuna-, põhja-, ida-, kirde- ja rannikueesti) (Viitso 1996: 390). Karl Pajusalu sõnul on ranniku- ja kirdemurde erinevuste ulatus päris hästi võrreldav saarte murde ja läänemurde või Mulgi ja Tartu murde erinevustega. Seega tuleks eesti murretest kõneledes rääkida üheksast murdest senise kaheksa asemel (Pajusalu 1999: 84). Sarnase jaotuse esitas juba Lauri Kettunen oma 1917. aastal ilmunud häälikuloo eessõnas (Kettunen 1962: 8). Samuti tegi Andrus Saareste vahet ranna- ja kirdemurde vahel (Saareste 1932: 17). Hilisem traditsioon – Mari Must oma mahukates töödes “Kirderannikumurre” (1987) ja “Kirderannikumurde tekstid. Eesti murded V” (1995) – lähtus Arnold Kase 1956. aasta käsitlusest (Kask 1956: 29–31), mis tõstis kogu kirderannikumurde (kirde- ja rannikueesti) kolmandaks murderühmaks põhja- ja lõunaeesti kõrvale, ent ei jaganud seda täpsemalt murreteks. Praegune täpsustatud sünkroonne murdeliigendus eristab ranna- ja Alutaguse murret, mis moodustavad kirderanniku murderühma, kuna mõlema prosoodiat ja morfoloogilist süsteemi iseloomustavad nähtused on enamasti sarnased (Pajusalu jt 2002: 81). Kõige ilmekamalt on nende kahe murde erinevused esile toonud Tiit-Rein Viitso (1981, 1985, 1996,

2003). Olulisemaks piiritõmbajaks kahe murde vahel on *õ*-häälik, mis puudub rannikumurdes ja esineb väga tugevalt kirdemurdes, sidudes viimase idaeesti murdega. Rannikumurre erineb teistest eesti murretest geminaat- ja üksikkklusiilide vaheldumisega lühikese vokaali järel (nt **loppu* ‘lõpp’ : **lopun* ‘lõpu’) ning sellega, et geminaatklusiili nõrk aste lühikese üksikvokaali järel on identne vastava tugevaastmelise üksikkklusiiliga, nt **sata* ‘sada’ : **saṭan* ‘saja’. (Viitso 2003: 142; 152.) Samuti eraldab rannikumurret eesvokaalseis sõnus toimunud muutus **lk̃, rk̃ > lj, rj* (nt **jalkoiṭen > jalGude*, **härkāt > (h)ärjad*) ning see, et lühikese pearõhulise silbi järel on vokaalidevaheline **t* kadunud või muutunud *j*-ks (nt *pād ~ pajad*, *sojad*) (Viitso 1985: 403–404).

Rannikumurde alla kuuluvad Jõelähtme, Kuusalu, Haljala ja Viru-Nigula murrakud, lisaks eraldiseisev Vaivara. Lõuna pool on murdepiir olnud avatud ja seal on keskmurre surunud rannamurde kitsale rannaribale ja neemede (Pajusalu jt 2002: 155). Haljala kihelkonna rannakülades, Viru-Nigulas ning Vaivara põhjaosas räägitakse rannikumurdeid, mida eristavad muudest eesti murretest järgmised jooned (Viitso 1996: 394):

- algupäraselt on puudunud *õ*-häälik, mida asendatakse *o*, *e*, *a* või *u*-ga;
- vokaal *i* pole *o*, *e*, ega *ä* järel muutunud *e*-ks, nt *koir(a)*, *vaiv(a)*, *päiv(a)*;
- kaksikvokaalid *aa* ja *ää* on püsinud muutumatuna, nt *pää*, *maa*, *säädma*;
- konsonant *k* on kunagistes ühendites *kl* ja *kr* muutunud *u*-ks, nt *kaul*, *naurama*;
- pole tekkinud põhja-, ida- ja lõunaeele iseloomulikke pikkade rõhuliste silpide vältevastandust;
- pikale rõhulisele silbile järgnenud lahtise mittesõnalõpulise rõhutu silbi täishääliku sisekadu pole toimunud, nt *andama*, *seitseme*;
- täishääliku lõpukadu kolme- või enamasilbilise ning pika rõhulise silbiga kahesilbilise sõna lõpult pole samuti täielikult toimunud, nt *madala* ‘madal’, *tormi* ‘torm’;
- lühikesele vokaalile järgnevad konsonantgeminaadid *pp*, *tt*, ja *kk* vahelduvad nõrgas astmes üksikkklusiiliga, nt *sepp* : *sebad*, *kattama* : *kadan*, *lukku* : *lugus*.

Lisaks on rannamurdele iseloomulikud järgmised häälikulised ja morfoloogilised jooned (Pajusalu jt 2002: 155–158):

- palataliseerimatus;
- fortisklusiile ei hääldata vokaalide vahel ja helilise konsonandi kõrval geminaadina ning sõna lõpul hääldatakse neid tugevana, nt *lukema*;
- *ks*-tüveliste noomenite obliikvakäändeis püsib klusiil, nt *alukse* ‘aluse’;

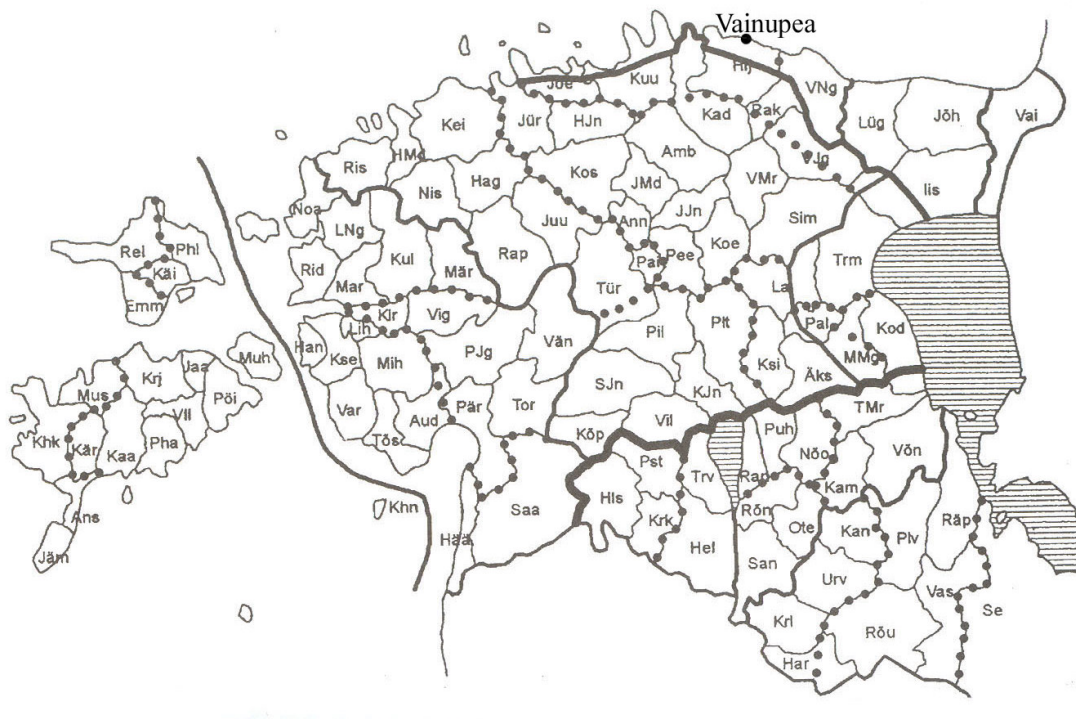
- *g* kadu nõrgas astmes pearõhulise silbi liikvida järelt, nt *jäled* 'jäljed', *küles* 'küljes';
- *k*-ühend on püsinud astmevahelduseta, nt *lesked*, *kiskuma* : *kiskun* ;
- *öi*-diftong *lööma*-, *sööma*-verbide imperfektis, nt *löin*, *söin*;
- keskkõrged vokaalid *e* ja *o* kõrgenevad *h* ees, nt *mies* : *mihe* ;
- *i*-imperfekti kasutamine, nt *vei* 'viis', *tahin* 'tahtsin', *kúlin* 'kuulsin';
- preesensi pluurali ja singulari 3. pööre on tugevas astmes, nt *tämä anda* ~ *andab*, *nämäd andavad*, *lähteväd*;
- impersonaali preesensis ei kasutata oleviku tunnust *-kse*, nt *aeda* ~ *aetta* 'aetakse', passiivi tunnus liitub pika esisilbiga *ta-*, *tä*-verbides vokaaltüvele, nt *anneda* 'antakse'.

Käesoleva uurimuse keskmes on kunagise Haljala kihelkonna loodeossa kuuluv Vainupea küla (vt kaarti järgmisel lk). Vainupea küla kohta otseselt murdegeograafilisi andmeid ei ole, Musta jt materjalide põhjal võib oletada, et küla jääb oma keelekasutuse poolest siirdekülana läänerühma väiksemate alajaotuste (Haljala läänerandade murrakuala, sisemaa murrakuala ning keskruhma murrakuala) vahele. Mihkel Veske, kes uuris kunagist arhailist Selja ranna murrakut, arvas, et see murrak ulatus kunagi Vainupea küalani (Must 1983: 79). Viitso jaotuse järgi jääb Vainupea rannaküla Haljala kihelkonna loodeossa. Loode-Haljala murdekeele olulisemateks tunnusteks on *-mme/-me* mitmuse 1. pöördes ja *-tte/-te* mitmuse 2. pöördes nii indikatiivis kui ka konditsionaalis ning *-gel-ke* muutelõpuga imperatiiv mitmuse 2. pöördes (Viitso 1996: 395). Pajusalu jt (2002: 158) järgi kuulub vaadeldav küla rannamurde läänerühma, mida iseloomustavad järgmised jooned:

- *hr*-ühendi püsi, nt *ohrad*, *kehrämä* ;
- *v*-kadu *võtma*-sõna algusest, nt *ottama* : *odan* ~ *ottan*;
- *je*-genitiiv ja *je*-pluural, mis liitub *i*-mitmuse tüvele, nt *puijega* 'puudega';
- *š*-lõpuline inessiiv nii noomeneis, inessiivsetes adverbides ja infiniitsetes vormides, nt *täiš*, *lambaš* 'lambakarjas', *tulleš*, *vánimaš* 'luuramas';
- pikk *l* esineb adessiivis ka rõhutu silbi järel, nt *merel*, *talvel* ;
- *ks*-lõpuline translatiiv.

Viitso märgib, et 20. sajandi alguses räägiti rannikumurret veel vaid Soome lahe saartel ning kalurikülades, sisemaa poole murre enam ei ulatunud (Viitso 2003: 155). Must iseloomustab Haljala murrakut, kuhu Vainupea küla kuulub, kui tervenisti keskmurdelist ala (Must 1987: 360), ning nendib, et Haljala lääne- ja keskrandade

(Käsmu, Lobi, Natturi, Altja, Mustoja, Vainupea küla) murdekeel oli nivelleerumas juba 20. sajandi keskpaiku (Must 1983: 79). Ka Hermann Klein, kes on tegelenud Haljala vokalismi ja konsonantismiga, märgib juba 1926. aastal, et “õ on eriti sisse tungimas Vainupääl (kus ka muidu rannamurre üldiselt kadumas on) ...” (Klein 1926b: 5).

Kaart. Vainupea küla Haljala kihelkonnas. Allikas: Eesti murrete ja murrakurühmade kaart raamatust “Eesti murded ja kohanimed” (Pajusalu jt 2002: 56)

Vainupea küla asub Lääne-Virumaal Vihula vallas Lahemaa Rahvuspargi idapiiril mere ääres. Esiasustusest pole täpsemaid andmeid. Taani hindamisraamatus küla mainitud ei ole, kuid Matthias Johann Eiseni arvates võisid rannakülades olla teistmoodi maksud, mistõttu peaaegu kõikidest selle piirkonna kaluriküladest on üleslugemisel vaikides mööda mindud (Eisen 1920: 14).

Pärast Liivi sõda ja Põhjasõda asus sõjategevuse, nälja ning katku tõttu hõredaks jäänud külasse (nagu mujalegi põhjarannikule) elama nii soomlasi, rootslasi kui ka sisemaalasi. Nii on 1726. aasta adramaarevisjonis Vainupea elanikena üles loetud 22 Karula mõisa alla kuuluvat pere või hinge (ja neli Vanamõisa alla kuuluvat pere või

hinge), kellest enamik on võõrapäraste nimedega (Ligi jt 1989: 11–15). Kirikuinkvisitsiooni protokollist on teada, et 1741. aastal ehitati külla Johannesele pühendatud puust kabel, mille asemele püstitati aastail 1888–1893 torniga kivikabel (Wrangell 1924: 90). Kabeli lähedal asub vana surnuaed. Surnuaia, sadama ning kunagise kõrtsi tõttu on Vainupea küla olnud ikka kokkusaamispaik.

Vainupea sadama kohta on andmeid aastast 1863, mil sõbrakaubandus ehk *sepralaitos* oli väga aktiivne. Soome-Vene kaubandusleping nimetas sel aastal sadamat kui lubatud kaubavahetuskohta. Arvatakse, et selline sõbrakaubandus soomlaste ja eestlaste algas juba 13. sajandil (Luts 1969: 289), kuid võib-olla isegi varem. Laevaehitus ja kaubandus elavnesid Lahemaa rannakülades 1820ndail, kuna seda hakkas soodustama riiklik poliitika – 1812. aastast võisid laevu ehitada ka talupojad (Sandström 1996: 24). Vainupeal oli enne Esimest maailmasõda 7–8 laeva, kõik kahemastilised 250–350 tündri mahutavusega jaalad, ja üks kaljas. Helmut Elstrok märgib, et enne Teist maailmasõda oli Vainupeal tähtsaimaks küttepuude vedu, vahetuskaup oli juhuslikum. Rahvamälestused räägivad suhtlusest peamiselt Haapasaari ja Suursaari, aga ka Tüttare (Tütarsaare) elanikega (Elstrok 1999: 27). Rändpüükidel käidi enamasti I maailmasõjani ning külati olid kindlad kalapüügikohad. Haljala randade mehed kalastasid peamiselt Uhtju, Vaindloo, Suursaare ja Tütarsaare ümbruses (Must 1987: 14).

Esimesed selle piirkonna talud müüdi päriseks 1883. aastal, enamik läks müügile aastail 1908–1910 (Tarvel 1993: 100). 19. sajandi viimasest veerandist alates kujunes Vainupea oluliseks baltisakslaste puhkekohaks ning suvitajate teenindamine kalastamise ning puu- ja kartuliveo kõrval olidki 1920.–1930. aastail põhilisteks elatusallikateks.

Teise maailmasõja ajal teenisid paljud küla mehed Saksa sõjaväes (või abiteenistuses ning piirivalves). Selle ning soodsate põgenemistingimuste (isiklikud laevad ja sõitmiskogemus) tõttu lahkusid paljud küla elanikest sõja ajal Soome, Rootsi ja Taani. Pärast sõda sadam suleti ning küla hakkas kuuluma piiritsooni. Esimesteks kolhoosideks said Piirivalvur ja Forell, hiljem käisid küla elanikud tööl Vergi Kirovi-nimelises kalurikolhoosis. Vähesed kalurid võisid merel käia Eisma sadama kaudu, töötati ka rannatraalidel. Kui seni oli käidud olenevalt põlvkonnast Eisma algkoolis, Vihula vallakoolis ja Annikvere koolis, siis nüüd hakati nooremaid koolibussiga Kunda

I keskkooli viima. Osa noorematest eelistas ka seelses internaadis elada. Kuna kohapeal (sobivat) tööd ei olnud, asusid paljud noored täiskasvanuikka jõudes elama keskustesse.

Alates Teisest maailmasõjast kuni 1970. aastateni muutus küla elanikkond märgatavalt, kuna tühjaks jäänud majadesse asus elama endiste elanike kaugemaid sugulasi või jagati neisse elukohti sisserännanutele. Seitsmekümnendail alustati ka suvilakooperatiivi Oktett majade ehitamist; nende majade omanikud olid juba Rakverest ja Tallinnast. 1996. aastal oli Vainupeale sisse kirjutatud 22 elanikku, kuid aasta ringi kohapeal elavaid inimesi on kümnekond. Kõik tööelised inimesed käivad lähemates keskustes (Haljalas, Rakveres, Sagadis) tööl või elavadki aeg-ajalt seal.

2003. aasta sügisel tähistas Vainupea küla oma 420. aastapäeva ning ilmus ka küla ning selle elanikke tutvustav raamat "Vainupealne Vainupea" (koostaja Reet Markin).

1.3. Väited standardkeeles ja rannikumurdes

Eesti kirjakeele tuntumaid eripärasid on kom väldet. Välte avaldumisala on pearõhulise takti, st sõna esimene ja teine silp (sufiksiste vältevahelduse puhul ka järgsilbid). Esimene välde vastandub teise ja kolmanda vältega lihtsal segmentaalsel tasandil (nt *lõma* SgN – *lööma* SgG; *lina* SgN – *linna* SgG), st esmaväلتelistes sõnades on pearõhulises silbis lühikesed foneemid, teise- ning kolmandaväلتelistes pikad foneemid. Teine ja kolmas välde eristuvad prosoodilises vastanduses (nt *lööma* SgG – *lööma* Inf; *linna* SgG – *linna* SgP, SgIII), st segmendid on nii teise kui kolmanda välte puhul samad, kuid hääldus erinev. Kuna teise ning kolmanda välte puhul on tegemist prosoodianähtusega, on neid seetõttu nimetatud ka vastavalt kergeks ja raskeks rõhuks või aktsendiks (Hint 1998: 130–132).

Eesti teise ja kolmanda välte vastanduse tekkimise kohta on mitmeid teooriad. Üks tuntumaid on Björn Collinderi nn asepikeendusteooria, mille järgi on kvantiteedisuhted arenenud sise- ja lõpukao tulemusena. Collinderi järgi toimus kahe- või kolmesilbilistes sõnades silbi kao või kokkusulandumise tõttu pikas silbis asepikeendus, mille tagajärjel sellest sai ülipikk silp (Ariste 1947: 4–5). Paul Ariste nõustub Collinderiga selles, et eesti keele kvantiteedisüsteem ei pärine nii varasest ajast kui soome-ugri või läänemersoome algkeele perioodist, kuid tema arvates oli see

süsteem keeles olemas enne sise- ja lõpukadu ning oli nende tekke tõukejõuks. Ariste arvates liikus kunagine sulghäälikute astmevaheldus (*vakka : *vaĳkan) edasi muudele konsonantidele, vokaalidele ja diftongidele. Tekkiva opositsiooni suurendamiseks pikenes esimene silp veelgi ning teine silp lühenes. Lühema esisilbi puhul aga jaotus osa hääldusintensiivsust teisele silbile, mis pikenes. (Ariste 1947: 5.) Selle teooria järgi tekkis vältevaheldus pika astme jagunemisel ning seda teooriat võiks nimetada jagunemisteooriaks.

Arvo Eek ja Toomas Help seovad eesti teise ja kolmanda välte vahelduse (ehk nende järgi järsu ja lauge aktsendi) tekke rõhu liikumisega sõnaalgulisele silbile (Pearõhu Prominentsuse Tõus) nii soome kui eesti keeles. Selline (ilmselt indoeuroopa keelekontaktidest alguse saanud) pearõhk viis eesti keeles Suure Rütminihkeni, milles hakkasid järsu aktsendi foneetilised tunnused esinema ühesilbilistes jalgades ning lauge aktsendi tunnused mitmesilbilistes. Fonoloogiliselt kinnistus nende aktsentide vastandus jala silbiisokroonia taastekkel. Tekkinud aktsendivastandus asendas varasema järgsilbi lühikese ja pika vokaali vastanduse. (Eek, Help 1986: 11–25.) Domineerivat sõnarõhku, mis oli sõnalõpu reduktsiooni põhjuseks, ja balti keeleliidu mõjusid on peetud vältevahelduse algatajaiks teisteski käsitlustes (Sutrop 1999a: 238; Sutrop 1999b: 312).

Erineva arusaama eesti keele prosoodiasüsteemi tekke kohta esitab Martin Ehala (1999). Ka Ehala arvates on teine välde tekkinud lühenemise teel algsest pikast välttest, kuid selle põhjusena näeb ta hoopis foneetilist nõrgenemist (Ehala 1999: 459). Ehala arvates tekkis vältevaheldus samadel tingimustel nagu astmevahelduse ülejäänud liigid (Ehala 1999: 461).

Viitso järgi (2003) eristati lühikese ja pikki vokaale juba algsoome keeles, lühikeste ning pikkade konsonantide eristus tekkis vokaali sise- ja lõpukao tulemusena pärast 13. sajandit. Pärast vokaalide kadu rõhututest avatud silpidest hakati neile eelnevaid geminaatkonsonante käsitama kui pikki konsonante ja vastandama vastavate lühikeste konsonantidega (Viitso 2003: 161). Viitso toob esile, et ranniku- ja kirdemurdesse tuli selline muutus palju hiljem. Hilisema tuleku põhjuseks oli see, et pika esisilbiga kahesilbilistes sõnades ei olnud lõpukadu veel toimunud ning sisekadu polnud veel alanud. Kerge ja raske rõhuga silpide kontrast tekkis (teistesse dialektidesse) taotlusest saavutada kahesilbilistes jalgades isokroonia. (Viitso 2003:

161.) Kohalike või juhuslike aktsendinihete tõttu võib teise ja kolmanda välte kasutus varieeruda ka teistes murretes (nt *tulla* ~ ` *tulla* põhjaeesti murretes) (Viitso 2003: 161).

Kvantiteedi avaldumisalaks on rõhulise ja rõhutu silbi järjend ehk jalg või takt. Akustiliselt on välte realiseerumisel ja tajumisel olulisemateks erinevused esimese ja teise silbi kestuses, põhitoonikurvis ning oletatavasti ka intensiivsuses (ning võib-olla veel mõnes teguris).

Eesti standardkeele esmavärtlisi sõnu iseloomustab lühike rõhuline esisilp ning poolpika vokaaliga teine silp. Teise- ja kolmandavärtlites sõnades on pikk rõhuline esisilp, millele järgneb poolpika (teine välde) või lühikese (kolmas välde) vokaaliga silp. Silpide omavahelised kestussuhted jalas on järgmised: esimese välte puhul 2:3, teise välte puhul 3:2 ning kolmanda välte puhul 2:1 (Ross, Lehiste 2001: 45–46). Põhitoon eristab kaht tüüpi vokaalikestusi ning teise ja kolmanda välte jalga. Esma- ja teisevärtlite sõnade esisilbis on põhitoonikurv tasane või tõusev, langedes teises silbis. Kolmandavärtlites sõnades jõuab põhitoon madala väärtuseni juba esisilbi lõpus. (Ross, Lehiste 2001: 49; Liiv 1961: 489; Eek 1983: 489.) Põhitooni harja asukoht esimese silbi vokaalis erineb teise ning kolmanda välte puhul üldjuhul märgatavalt. Nii labor- kui ka spontaanse kõne tulemused näitavad, et teisevärtlites sõnades hõlmab põhitooni tõusuosa enamasti umbes poole esisilbi vokaali kestusest, kolmandavärtlites sõnades aga vähem, umbes kolmandiku.

Eesti völdete uurijad (Ilse Lehiste, Georg Liiv, Arvo Eek ja Einar Meister, Diana Krull, Merike Parve jt) on erineva struktuuriga labor- ja spontaanse kõne sõnade völdete kirjeldamisel ning analüüsimisel pidanud seni olulisemateks parameetriteks esimese ja teise silbi kestussuhtet ning põhitoonikurvi. Tajukatsetele toetudes on Eek lisanud, et teisele ja kolmandale völtele iseloomuliku tajumulje tekitamisest vötab lisaks põhitoonile osa ka intensiivsus, mis peaks kolmanda völte puhul olema keskmiselt suurem (Eek ja Meister 1997: 99). Liiv toob esile, et teise ja kolmanda völte eristamisel on tähtis ka see, kuidas esisilbi vokaal järgnevale konsonandile liitub (Liiv 1961: 488).

Eek ja Meister, kes on ühiskeele põhjal uurinud nii häälikute ja häälikuühendite kestusi ning suhteid kui ka põhitooni, intensiivsust jt nähtusi, on hiljuti (2003) leidnud, et völteid on vöimalik kirjeldada ka naaberhäälikute kestussuhete järgi. Erinevate uuringute põhjal on nad püstitanud teooria, mille järgi vöib völteid lisaks esimese ja

teise silbi kestussuhetele eristada ka ka naaberhäälikute ehk teise silbi vokaali (V2) ning vokaalidevahelise konsonandi (C2) kestussuhte alusel. Naaberhäälikute kestussuhte teooria põhineb tajumisel. Pikkuserinevuse tajumiseks peab häälik olema eelmisest 20–25% võrra pikem. Selle põhjal on tajutava pikkuserinevuse piiriks arvutatud suhtarv 1,4. Eesti vokaalikeskse malliga esma- ja teisevältelisi sõnu peaks iseloomustama see, et rõhutu silbi vokaal on eelnevast silbialgulisest konsonandist tajutavalt pikem, st V2 ning C2 jagatis on suurem kui 1,4 või sellega võrdne. Kui vastav jagatis on väiksem kui 1,4, siis on C2 ja V2 kestused eristamatud ning tegemist on kolmandavältelise sõnaga. (Eek, Meister 2003: 828–829.)

Põhjaliku ülevaate eesti välte foneetilise uurimise loost esitab Merike Parve oma doktoriväitekirjas (Parve 2003: 40–43). Parve uurimus annab Rõngu ja Setu murraku näitel väärtuslikke andmeid spontaanse lõunaeeesti keele vältekasutuse kohta. Eesti muude murrete kvantiteetide kohta on foneetilisi andmeid juhuslikumalt. Arvi Sepp on uurinud esmavälteliste sõnade rõhutu silbi vokaali kestust nii eesti üldkeeles kui ka murretes (Sepp 1980). Kirdemurde (täpsemalt Jõhvi murraku ühe keelejuhi) sõnu on foneetiliselt analüüsinud Janne Juuse oma seminaritöös ‘Kirderannikumurde vältevastandusest’ (2001).

Eesti ühiskeel põhineb põhjaeeesti murretel, milles on regulaarne teise ja kolmanda välte eristus. Teise kahe eesti peamise murderühma, lõunaeeesti ja kirderanniku murderühma hääldustava erineb nii põhjaeeesti murrete kui ka standardkeele hääldusest. Kõikides lõunaeeesti murretes võib aeg-ajalt täheldada teise välte hääldust, mis on standardkeelega võrreldes tugevam või aktsentueeritum, eriti märgatav on see Tartu murde läänerühmas (Parve 2003: 21). Kirderannikumurdes puudub muule eesti keelele omane hiline vältevaheldus (Kask 1972, 1984; Must 1983, 1987, 1995). Eesti murrete sõnaraamat (EMS) ja murdeõpik (Pajusalu jt 2002) kirjeldavad täpsemalt: kirderannikumurretes on toimumata paljudes muudes eesti (eeskätt südaeesti) murretes 13.–16. sajandil aset leidnud uuendused (nt sise- ja lõpukadu, vältevaheldus, *sse*-illatiiv, *si*-imperfekt) (EMS 1994: 7; Pajusalu jt 2002: 82). Pikaajalise soome keele mõju, sise- ja lõpukao toimumata jäämise tõttu on rannikumurdes säilinud lühikese ning pika pikkuse vastandus nagu soome keeles. Kirdemurde kohta märgib Viitso 1981. aastal, et ‘aktsendivaheldus esineb

keeleajalooliselt samadel tingimustel põhjaeestis, Vaigas ja Ugalas, kuid puudub (ja pole kunagi esinenud) Virus ning ehk ka Alus” (Viitso 1981: 92). Seega ei pea Viitso päris kindalks seda, et ka kirdemurdes pole kunagi teise ja kolmanda välte eristust olnud.

Rannikumurdes kohati esineva teise ja kolmanda välte vahelduse põhjuseks on oletatud ühiskeelee mõju, mis algas 20. sajandi algupoolel ja muutus eriti suureks pärast soome kontaktide katkemist ja rahvastiku segunemist sajandi keskpaiku.

Üks hüpoteese rannikumurde vältesüsteemi arengu kohta võiks olla, et teise ja kolmanda välte eristus ilmub murdekeelde foneetilise vältevahelduse alusel. Vanas ranniku keeles ei ole olnud ühiskeelepärast fonoloogilist vältevaheldust. Foneetilist vältevaheldust (lühike, pikk, ülipikk) võib sporaadiliselt leida vanimategi keelejuhtide kõnest. Ei saa arvata, et selle murde kõnelejad pole artikulaatoorselt võimelised ühiskeelee sarnast teist ning kolmandat vältet moodustama. On võimalik, et ühiskeelepärane teine välde tekib murdesse algsest pikast vältest ning selle aluseks on olemasolev foneetiline vältevaheldus.

1.4. Murrete nivelleerumine ja aktsenditeooria

Kohamurret määratletakse kui omavahel territoriaalselt seotud inimeste allkeelt. Inimesed kasutavad sarnast keelevarianti, sest nad elavad lähestikku ja suhtlevad seetõttu rohkem omavahel. Samuti elab peredes koos mitu põlvkonda ning vanemate keelekasutus läheb noorematele üle. Üht kõnepruuki kasutavad inimesed teadvustavad end enamasti ka rühmana ja oma murret rühmasisese keelena. (Hennoste 2000: 10–11.)

Selline olukord, milles ühe piirkonna elanikud suhtlevad peamiselt omavahel, ei ole praeguses Eestis enam mitmeti võimalik. Tänapäeval on inimesed (kas siis olude sunnil – haridus, töö – või vabatahtlikult) palju liikuvamad ning nende suhtlusringkond ei piirdu paratamatult enam ainult sama keelevariandi kõnelejatega. Teiselt poolt on seoses murrete esiletõstmise ning väärtustamisega tekkinud rühmad, kes on seotud just nimelt murde või keele tõttu, kuna nad teadvustavad end selle kaudu (nt võrukesed ja setukesed).

Eesti murded on muutunud (lahknenud ja ühtlustunud) ilmselt juba sajandeid. Siiski võib oletada, et kohamurrete üldisem nivelleerumine ehk tasandumine sai alguse esimese vabariigi algusaegadel. Eesti keel sai sel perioodil ametlikuks riigikeeleks ning see tähendas, et kõikidesse eluvaldkondadesse hakkas jõudma kirjakeel, mida hakati käsitlema kui üht ning ainuõiget keelevarianti. Vanadele kohamurretele hakkas aegamööda mõju avaldama kohustuslik kirjakeelne haridus ning keskustega seotud ja ühiskeelt kasutavate inimeste hulga suurenemine.

Aastail 1940–1960 leidsid Eestis aset ulatuslikud rahvastikuränded ning kõikjal vähenes põlise elanikkonna osakaal. Traditsioonilise maakultuuri järsk katkemine oli ilmselt otsesemaid põhjusi murrete hääbumisele, kuid kindlasti oli siin muidki tegureid; üks tähtsamaid neist totalitaarse ühiskonna väärtushinnangud, mis avaldusid kooliõpetuse ja õpetajate hoiakute kaudu. Murdekeel kui mitteametlik ja reglementeerimatu oli taunitud ning kirjakeelt sunniti rääkima ka kodus. (Pajusalu 2000: 20.) Kirjakeele levimist hakkas toetama ka kirjakeelne massimeedia (perioodika, raadio, televisioon) ning teadlik murrete vastu võitlemine.

1950.–1960. aastail sai enamiku eesti laste esimeseks keeleks juba ühiskeel. Selle muutuse põhjustajaiks oli jätkuv linnastumine, mobiilsus ning standardkeele propaganda. Koos ühiskeele levimisega jäid kohamurded vanema põlvkonna ning vähemharitud inimeste keelevariandiks. Tänapäevased nooremad põlvkonnad räägivad kas ühiskeelt või selle regionaalset varianti, milles on mõned kohaliku murde tunnused. Kunagisi kohamurdeid kasutatakse nooremate hulgas rohkem vaid ajaloolisel Võrumaal ning Lääne-Eesti saartel. (Hennoste jt 1999: 6.)

Murrete tasandumine algab enamasti varieerumisega, mil keeleüksus (lingvistiline variaabel) hakkab esinema ühe või teise (nt murdepärase ja standardkeelse) variandina (Chambers, Trudgill 1998: 49–50). Selline varieerumine ei ole tavaliselt vaba, vaid on tingitud sotsiaalsetest ja/või lingvistilistest faktoritest (Chambers, Trudgill 1998: 128). Keelesiseselt mõjutab varieeruva keelendi esinemist keeleline ümbrus. Varieerumine võib keeles toimuda nii häälduslikul, morfoloogilisel, süntaktilisel kui ka stilistilisel tasandil.

Sotsiaalseid faktoreid, mis keelekasutust mõjutavad, on mitmeid. Erinevatele traditsioonidele ja uurimisajastutele vaatamata on parimateks keelejuhtideks peetud

vanemaid paikseid maapiirkonnas elavaid mehi (Chambers, Trudgill 1998: 29). Sellised nõuded keelejuhile on murdeuurimisse tulnud ajaloolis-võrdlevast keeleteadusest, mis otsib arhailisemat ja konservatiivsemat keelekasutust (Chambers, Trudgill 1998: 47). Keelejuhid, kes on vanemad, paiksemad, meessoost maaelanikud, peegeldavad oma kõnes paremini möödaniku keelekasutust, mis on iseloomulik konkreetsele piirkonnale. Linnaelanike keelekasutus on paljude mõjude tõttu uuenduslikum ning naisterahvad on läänepoolsetes maades enese- ning klassiteadlikuma kõnepruugiga (Chambers, Trudgill 1998: 30).

Samas ei saa kõnelejaid jagada ainult elukoha, vanuse ning soo järgi. Keelekasutajad võivad lisaks nimetatud gruppidele esindada ka mõnd muud sotsiaalset rühma (nt kalurid või farmerid) ja selle rühma kõnepruuk võib samuti nende kõnet mõjutada (Wolfram 1997: 108). On täheldatud, et keelekasutus sõltub palju ka situatsioonist. Kui inimene teab, et tema keelt jälgitakse, on ta kirjakeelsem, kui ta seda ei tea, kasutab ta enam argikeelt. Kõnele võib veel mõju avaldada kõneleja soov ennast konkreetse keelekasutusega identifitseerida. Näiteks kasutavad paljud inimesed aktsendijooni regionaalse identiteedi signaalimiseks (Bright 1997: 101), samuti võib toimida avalik või varjatud prestiiž. Esimene neist austab üldtunnustatud norme ja kallutab standarkeele kasutamisele, teine aga peegeldab väiksema sotsiaalse grupi väärtusi ja rõhutab neid ka kõnes (Bright 1997: 103).

Järgmisena lähemalt vanusest ja soost kui keelekasutuse mõjutajatest.

- Vanus. Arvatakse, et mida vanem on inimene, seda konservatiivsem on tema keelekasutus. Laste ja noorukite elu juhib haridussüsteem, aga lisaks koolile mõjutavad nende keelt tugevalt vanemate ning eakaaslaste keelemudelid. Täiskasvanueas sõltub kõnepruuk tööpaigast, mis tingib tihti standardsema variandi poole kaldumise. (Eckert 1997: 159–164.) Chambers ja Trudgill märgivad, et noorimatel kõnelejal on suur liiderrühma (*peer group*) sotsiaalne surve, mistõttu lingvistiliselt on nad sõpradest enim mõjutatud kui kellestki teisest. Perekonnal (vanematel) on lapse keele kujundajana esmane roll. Lingvist Kirk Hazen on välja toonud, et lapsed võivad keelt omandades võtta eeskujuks oma vanemad või kogukonna, kaldudes kasvades rohkem ühe või teise poole. Kui vanemad on erineva keelekasutusega, siis valivad lapsed tavaliselt ühe variandi või segavad vanemate

kõnepruugid oma variandiks, lisades sinna kogukonna keelt, kui see on laste jaoks prestiižne. (Hazen 2003: 504.) Kokkuvõtlikult on öeldud, et lapsed omandavad keelemuutusmallid oma vahetutelt hoidjatelt ning need mallid säilivad, kui nad saavad toetust laste liiderrühmade keelemuutusmallidelt (Hazen 2003: 518). Täiskasvanuks saades liituvad noored laiemate suhtlusvõrgustikega ning on seetõttu rohkem mõjutatud üldtunnustatud väärtustest. Täiskasvanud tahavad ühiskonnas tavaliselt saavutada sotsiaalset ja majanduslikku edu. See seob neid enam üldsuse keelekasutusega. Vanematele, pensionile läinud inimestele ei ole standardkeele mõju ning üldine sotsiaalne surve enam suur. Samuti on nende suhtlusvõrgustik kitsam kui keskealistel. (Chambers, Trudgill 1998: 78.)

- Sugu. Üks järjekindlaimaid universaale, mis läänemaailma uurimustes kinnitust on leidnud, on see, et naised kalduvad kasutama kõrgestaatuselisi variante rohkem kui mehed ning et nad on keelemuutuste taganttõukajad (Wodak, Benke 1997: 138; Chambers, Trudgill 1998: 61). Põhjusteks, miks naised on kirjakeelsemad, arvatakse olevat nende ühiskondlik positsioon ja suhtlusvõrgustik. Kuna naistel on (olnud) vähem võimalusi ühiskondlikeks saavutusteks, kalduvad nad oma sotsiaalset staatust väljendama viisakama käitumisega, mis tähendab ka korrektsemat kõnet. Kirjakeele kasutamine võib tõsta kõneleja staatust, sest kirjakeele standardvorme kaldutakse tajuma harituse ning kirjaoskuse näitajatena (Honey 1997: 102). Naised liiguvad rohkem ringi ning osalevad enam ametlikes situatsioonides, kaugenedes seega ühest kindlast suhtlusvõrgustikust. Samuti kasvatatakse naisi korrektsemateks, diskreetsemateks, vaiksemateks ja viisakamateks ning emadena võivad nad laste kasvatamisel olla orienteeritud "äktsepteeritud" keelenormidele. (Chambers, Trudgill 1998: 84–85.). Wodak ja Benke lisavad, et mehed lävivad igal tasandil rohkem omavahel, naised aga töötavad enamasti kohtades, kus nad suhtlevad paljude inimestega (nt õpetaja ja müüjana). Seetõttu tunnevad ja kasutavad naised rohkem erinevamaid registreid ning on orienteeritud üldsuse keelele. (Wodak, Benke 1999: 140.) Mittestandardse keele vorme peetakse maskuliinse solidaarsuse märgiks (Wodak, Benke 1999: 135).

Sellised universaalid ei kehti loomulikult alati. Ka eesti murrete sotsiolingvistikul uurimisel on jõutud tulemusteni, mis erinevad esitatud seaduspärasustest. Näiteks selgus

manijalaste keelekasutuse uurimisel, et vanema põlvkonna naised kasutavad murdepärast *ning*-i palju rohkem kui sama põlvkonna mehed (Grigorjev jt 1997: 31). Samuti esineb noorte poiste keeles rohkem murdepäraseid mitmuse osastava vorme kui nende vanaisade keeles (Grigorjev jt 1997: 37). Sellisel juhul mõjutavad keelekasutust vanusest ja soost rohkem valitud register, keelejuhi elukäigu seigad (nt paiksus, vanemate päritolu) ning ka see, kas murre on kõnelejale prestiižne.

Kõnepruuk, mida kasutatakse, oleneb tihti sellest, mida kõneleja väärtustab. Mingi keelevariandi kasutaja võib oma identiteeti keele kaudu näidata ning vajadusel koodi jälgida juba üsna varajases eas ning mõned fonoloogilised ja grammatilised jooned on seejuures rohkem markeeritud kui teised (Fought 2003: 448–453). Vanemaks saades (ning isegi uue elupaiga või staatuse puhul) võivad inimesed hakata kunagist kodumurret mõnedes situatsioonides ka uuesti teadlikult kasutama (Chambers, Trudgill 1998: 128).

Kui murdest on kadunud kõik muud jooned peale häälduslike, siis on tegemist ühiskeelega, millel on murdeaktsent. Chambersi ja Trudgilli järgi osutab termin *aktsent* viisile, kuidas kõneleja hääldab ning seega keelevariandile, mis erineb teistest foneetiliselt ja/või fonoloogiliselt. Kui lisanduksid grammatilised ja võib-olla ka leksikaalsed erinevused, oleks tegemist keelevariandiga, mida traditsiooniliselt käsitletakse murdena. (Chambers, Trudgill 1998: 5.)

Aktsent on levinud nähtus. Võib öelda, et igal inimesel, kui ta ei kõnele mingit territoriaalset või sotsiolekti, on vähemalt mingi piirkonna või sotsiolekti aktsent. Eestis on üldtuntud aktsentideks saarlaste *ö* ja laulev intonatsioon ning virulaste teise ja kolmanda välte eristamatus. Samuti võib põhja- ja lõunaestlasi mõnikord eristada selle järgi, mil määral nad oma kõnes konsonante palataliseerivad.

Eestis tehtud sotsiolingvistilistes murdeuurimustes on üsna palju käsitletud ka häälduslikke jooni ja nende esinemust. Näiteks on Vastseliina Sute küla keelejuhte uurides leitud, et keskmine põlvkond (sündinud aastail 1935–1960) räägib head kirjakeelt, milles on üksikuid häälduslikke võrupärasusi (nt *e*-harmonia, sõnalõpuliste klusiilide ja *s*-i pikenemine). Tähelepannev on, et *e*-harmonia püsib ka nooremate (kes on sündinud alates 1960. aastast) kõnes. Teised häälduslikud jooned (nt larüngaalklusiil, sõnaalguline *h*) esinevad selle põlve keelekasutuses juhuslikumalt. (Org jt 1994: 203–

209.) Triin Iva on haritlaste võru keelt uurides samuti leidnud, et ühiskeel mõjutab tugevalt ka häälduslikke jooni. Iva sõnul on kõikuv isegi selliste eripäraste võru joonte nagu vokaalharmoonia ja palatalisatsiooni kasutamine. Iva toob esile, et eesti ühiskeele sõnu ei kohandata tihti võru häälikusüsteemi, mistõttu näiteks keskkõrged vokaalid ei kõrgene alati kolmandavärtelistes sõnades ning *i*-tüvelistes sõnades pole palatalisatsiooni. (Iva 2002: 85.)

Erinevaid murdejooni (murdepärast vokaalharmooniat, diftongistumist, eitust, *ning-i*, mitmuse osastavat) on uuritud ka saarte murde Kihnu murrakus. Manijalaste keelekasutusest selgus, et diftongistumist on säilinud keskmiselt rohkem kui *ning-i*. See näib viitavat tendentsile, et sõnavara ja süntaks muutuvad kiiremini kui morfoloogia ja fonoloogia. (Grigorjev jt 1997: 40.) Samale seaduspärale osutavad ka Chambers ja Trudgill – leksikaalsed erinevused on inimeste kõnes pinnapealsemad kui häälduslikud, sest nad on kõneleja poolt teadlikult kontrollitavad või muudetavad (Chambers, Trudgill 1998: 97).

On oletatud, et Eestis jäävad standardkeelele üleminekul alles paikkondlikud aktsendid, mis hakkavad märkima kõneleja kitsamat piirkondlikku päritolu (Pajusalu 2003: 267). On selgusetu, milline on murrete tulevik aktsentidena, milles vana kohamurret esindab üksnes üks või mitu eripärast häälduslikku joont. Ühelt poolt on paratamatu, et keel ühtlustub, eriti kui ühtlustumist soodustavad ja kohati nõuavad haridus ning massikommunikatsioon. Teiselt poolt, nagu selgus vaadeldud uurimustest, sõltub palju kõnelejaistki, nende taustast ja sellest, mida nad väärtustavad. Kui nad kohalikku kõnepruuki järjekindlalt kasutavad, püsib see ka kauem.

Aktsendiuuringud on Eestis alles algusjärgus. Saarte murde aktsenditunnuseid (*õ* labialiseerumist *ö*-ks ja nn laulvat intonatsiooni) vaadeldi keelesotsioloogilise kvantitatiivse valikuuringu raames 2001. aastal. Nimetatud tunnused esinesid kuuldeliselt vastavalt ligi 70%-l ja 50%-l Saare maakonna 25–64-aastatest elanikest. Samas polnud need tunnused diferentseeritud ei soo, vanuse ega hariduse lõikes. Üks demograafiline tunnus – põlisus – nimetatud eripärasusi siiski eristas: põlistel esineb nimetatud murdejooni rohkem kui teistel. (Koreinik jt 2001.)

2. KEELEJUHID, KÕNEMATERJAL JA MÕÕTMISMETOODIKA

2.1. Keelejuhid

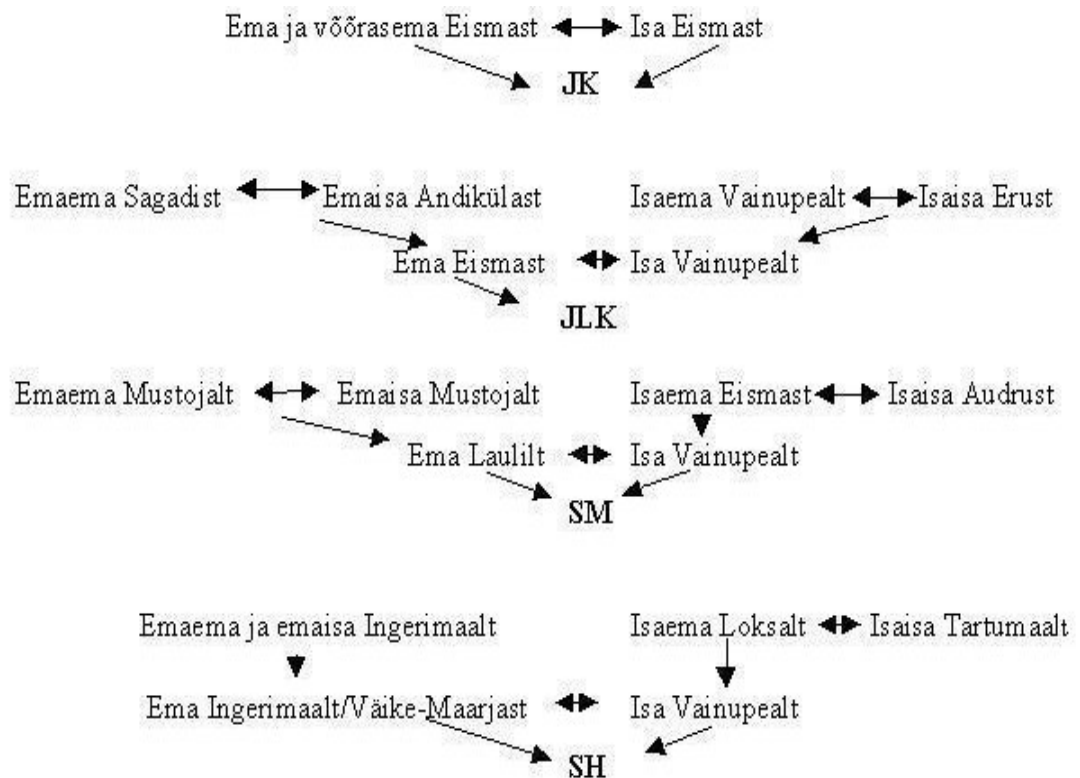
Foneetilised mõõtmised põhinevad keelematerjalil, mis pärineb kolmelt mees- ja ühelt naiskeelejuhilt, kes vastavad järgmistele tingimustele:

- nad on sündinud ja elanud (vähemalt täisealiseks saamiseni) ühes külas;
- nende vanemad (noorimate puhul üks vanem) pärinevad samast külast, lähikonnast või samalt murrakualalt;
- nad elavad kodukülas, kuigi on periooditi mujal elanud hariduse omandamise ajal või töö tõttu.

Keelejuhid võib jagada kolme põlvkonda – vanemasse, keskmisesse ja nooremasse. Vanem keelejuht (JK) esindab generatsiooni, kelle lapse- ja noorpõlv jääb 19. sajandi lõppu ning 20. sajandi algusesse. Keelelisest (laiemalt kultuurilisest) seisukohast iseloomustab seda aega Eestis venestamine, kuid algharidus säilib eestikeelsena ning argikeeleks jäävad kohamurded (Hennoste 1997: 59). Keskmise keelejuht (JLK) on põlvkonnast, kes on sündinud esimese Eesti vabariigi ajal. Keeleliseks taustaks on omakeelne riik, milles jätkatakse kirjakeele kujundamise ja propageerimisega. Vanad kohamurded hakkavad aeglaselt nivelleeruma, sest kirjakeelne haridus muutub kohustuslikuks ning palju inimesi on seotud keskustega (Hennoste 1997: 61). Nooremad keelejuhid (SM ja SH) on sündinud Nõukogude Eesti perioodil. Rahvastiku rohke ränne, linnastumine ning murretevastane võitlus kujundavad sellel ajastul sündinud eestlaste keeleks enamasti murdemõjudega ühiskeele (Hennoste 1997: 63).

Ajaliselt on suurem vahe vanema ning keskmise põlvkonna esindaja sünniaasta vahel – 44 aastat; keskmise ning noorema põlvkonna esindajate sünniaastate vahe on vastavalt 19 ja 28 aastat. Keelejuhid on mitmeti (elukoht, vanemad, paiksus, haridus) erineva taustaga, sellest järgmisena lähemalt. Hariduse juures on sulgudesse märgitud

kooliskäimise koht, sotsiaalse staatuse juures on vajadusel märgitud keelejuhtide elukutse(d) enne pensionile jäämist. Joonisel 1 on kujutatud keelejuhtide vanemate ja vanavanemate päritolu ning võimalikud keelelised mõjutused perekonnas.

Joonis 1. Keelejuhtide ja nende vanemate ning vanavanemate päritolu

Vanema põlvkonna esindaja JK

- sündinud 1889. aastal, lindistatud 1964. aastal (lindistamise ajal 75-aastane)
- haridus: algharidus (Eisma)
- rahvus: eestlane
- sugu: mees
- kodukant / lapsepõlvkodu: Eisma küla
- sotsiaalne staatus: pensionär (varem kalur, meremees)

JK (ning tema ema, võõrasema ja isa) on pärit Eisma külast, mis asub Vainupeast kaks kilomeetrit ida pool. Kuna Vainupea külas samal ajal lindistusi ei ole tehtud, on uurimusse vanemat põlvkonda esindama valitud keelejuht naaberkülast. Külad asuvad ühes murrakurühmas ning nende elanikud on omavahel seotud tihedate sugulussidemetega. Seega peaks keelekasutuskski sarnane olema. JK-t on lindistanud Mari Must ja Madis Norvik 1964. aastal ning keelejuhi teksti on litereerinud samuti Must. Näiteid JK keelest on esitatud kirderannikumurde tekstikogumikus (Must 1995: 287–298) ning üks tema lindistustest on esindatud ka eesti murrete korpuses (www.murre.ut.ee, fail HLJ_Johannes_Karineeme_fon.doc). Lindistatud on magnetofoni ja mikrofoniga keelejuhi kodus kinnises ruumis, mistõttu on tegemist väga kvaliteetse helimaterjaliga. Lindistus ise on traditsiooniline murdeintervjuu, milles on enamasti keelejuhi monoloog, mis vaheldub küsitleja(te) küsimustega küsitletava elu-olu, kalanduse, merenduse jmt kohta. JK on linti rääkinud 1,5 tundi keelematerjali. Märkida tuleb, et keelejuht on küllalt palju kodukülast eemal olnud – ta on olnud kaheksa aastat Esimeses maailmasõjas ning seitse aastat küüditatuna Siberis (Must 1995: 287).

Keskmise põlvkonna esindaja JLK

- sündinud 1933. aastal, lindistatud 2001. aastal (lindistamise ajal 68-aastane)
- haridus: rakenduslik kõrgharidus, kursused (Rakvere, Tallinn)
- rahvus: eestlane
- sugu: mees
- kodukant / lapsepõlvkodu: Vainupea küla
- sotsiaalne staatus: pensionär (varem teedehitusmeister)

JLK mõlemad vanemad ning ka nende vanemad on pärit rannikualalt. Keelejuhi emaema pärines Sagadi mõisa saksa ametnikest ja keelejuhi ema õppis tema mõjul kooliõpetajaks ning käis keeli õppimas ka Inglismaal, Saksamaal ja Taanis. Keelejuhi mälestuste järgi oli ema haritud inimene, kes jälgis, et ka lapsed korraliku hariduse ning eesti keele ja võõrkeelteoskuse saaksid. Keelejuhi isa roll peres oli väga väike, kuna ta asus 1933. aastal tööle Eesti piirivalvesse Vasknarvas, oli seejärel mitu aastat Venemaal spionaažisüüdistusega vangis ning lasti 1943. aastal Orjolis maha. JLK on koolis käinud

kodukohast kaugemal, Rakveres ja Tallinnas. Samuti on ta pärast täisealiseks saamist teedeinseneri elukutse tõttu elanud erinevates Eestimaa piirkondades. Praegu elab JLK pensionärina kodukülas. Esile tuleb tõsta keelejuhi suurt huvi kodukandi kultuuri, ajaloo ning ka keele vastu.

JLK on töö autorile linti rääkinud samuti 1,5 tundi materjali. Lindistamisel oli keelejuht avameelne ning kõneles meelsasti, võttes vestluses juhirolli endale. Tehnilised tingimused ei olnud aga kõige paremad – keelejuht rääkis võõra maja avatud ruumis diktofoni. Seetõttu jäi lindile ka suhteliselt palju taustahääli (külmutuskapi, koera, kodakondsete hääled). Sellele vaatamata oli lindistus foneetiliseks analüüsiks sobiv.

Noorema põlvkonna esindajad SM ja SH

SM: - sündinud 1952. aastal, lindistatud 2001. aastal (lindistamise ajal 49-aastane)

- haridus: põhiharidus (Kunda), kursused (Tallinn)

- rahvus: eestlane

- sugu: mees

- kodukant / lapsepõlvekodu: Vainupea küla

- sotsiaalne staatus: motorist, meremees

SH: - sündinud 1961. aastal, lindistatud 2001. aastal (lindistamise ajal 39-aastane)

- haridus: keskharidus (Kunda), keskeriharidus (aastail 2002–2004 Olustveres)

- rahvus: eestlane

- sugu: naine

- kodukant / lapsepõlvekodu: Vainupea küla

- sotsiaalne staatus: teenindaja (perenaine, administraator)

SM ja SH puhul on tegemist keelejuhtidega, kellel on kaugemaid esivanemaid ka teistelt murdealadelt. SM isaisa on Pärnumaalt, kuid tema kohta on teada, et ta suri siis, kui keelejuhi isa oli laps. Keelejuhi isa kohta võib välja tuua, et ta sai gümnaasiumihariduse ja töötas Vihula algkooli juhataja ning hiljem maalikunstnikuna. Mismoodi need tingimused tema enda ning keelejuhi keelekasutust on mõjutanud, pole teada. SH ema on ingerisoomlane, kes on Eesti peresse lapsendatud 6-aastasena. Tema keelekasutust on ilmselt palju mõjutanud Väike-Maarja (keskmurde kirderühma) kõnepruuk. Kuigi

keeleyuhi isaia on olnud tartumaaalane, ei ole sellel olnud mingit mõju keeleyuhi isale, sest isa sündis vallaslapsena Vainupeal ning teda kasvasid isaema vanemad.

Mõlemad noorema põlvkonna esindajad on saanud põhihariduse Kunda I Keskkoolis ning elanud pärast täisealiseks saamist periooditi nii Haljas kui Tallinnas. Praeguseks elupaigaks on mõlemal Vainupea küla.

Keeleyuhte on töö autor lindistanud diktofoniga nende kodudes suletud ruumis. Mõlemad rääkisid vabas ja loomulikus õhkkonnas 45 minuti jooksul oma perekonnast ning küla ajaloo. SH kõnes on peamiselt pikad monoloogid, SM lindistuse puhul on tegemist enamasti dialoogiga, mistõttu küsitaja materjali on lindistuses keeleyuhiga peaaegu võrdselt.

2.2. Kõnematerjal ja mõõtmismetoodika

Kõikide keeleyuhtide lindistused – kokku 4,5 tundi keelematerjali – on transkribeeritud soome-ugri transkriptsiooni. Näiteid keeleyuhtide kõnest transkriptsioonis on esitatud lisades (vt lisa 13). Helilindid on Wave-failideks digitaliseerinud Pärtel Lippus. Kasutatud on programmi Adobe Audition, Creative Labs SoundBlaster Extigy helikaarti, kvantimissagedus on 48 kHz ja resolutsioon 16 bitti. Akustilisel analüüsil on kasutatud programmi Praat (versioon 4.2.).

Keeleyuhtide kõnest on mõõtmiseks otsitud kahesilbilised esma-, teise- ja kolmandavärtelised sõnad, mis pole ei lauserõhulisel ega ka pausieelsel või -järgsel positsioonil. Kuigi mitmed uuemad uurimused on tõestanud, et teist ja kolmandat vältet iseloomustav kestussuhe säilib hoolimata järgnevast pausist (Krull 1997: 145), eelnevast pausist, rõhulisusest/rõhutusest ja erinevast kõnetempost (Eek, Meister 2003: 824–825), on selle uurimuse jaoks otsitud võimalikult samasugustel tingimustel hääldatud sõnu. Kuna antud murdes vältevaheldust ajalooliselt ei ole esinenud, on teise- ja kolmandavärtelised sõnad valitud ja eristatud kirjakeele järgi ning seda põhimõtet on järgitud kogu uurimuse jooksul.

Andmebaas sisaldab kokku 174 sõna, millest 62 esindavad esimest, 64 teist ja 78 kolmandat vältet. Sõnad koos akustiliste andmete (kestuste ja põhitooniväärtuste) ning arvutatud kestussuhetega on esitatud lisades (vt lisad 1–12).

Uurimise alla on võetud vokaalikeskse põhimalliga sõnad, mille struktuur on (C1)V1C2V2 (esmavähtelised) ja (C)C1V1V1C2V2 (teise- ja kolmandavähtelised) ning millele järgneb konsonandiga algav sõna. Töösse ei ole haaratud diftongiga sõnu, kuigi nt Diana Krulli andmeil ei ole märkimisväärset erinevust pikkade vokaalide ja diftongide kestuses (Krull 1993: 47).

Kui sõna algab konsonantühendiga (nt SH *krebe*, SM *krâmi*), on ühendi esimene konsonant tähistatud C-ga ning tema kestus on eraldi esitatud. Konsonantühendiga algavaid sõnu on andmebaasis kokku üheksa. Rõhulise silbi pikka monoftongi on siin ja edaspidi lihtsuse mõttes käsitletud V1na, rõhutu silbi lühikest monoftongi V2na. C1 tähistab sõnaalgulist konsonanti, C2 vokaalidevahelist konsonanti. Väldete märkimisel on kasutatud ka üldtuntud lühendeid Q1 (esimene välde), Q2 (teine välde) ja Q3 (kolmas välde).

Eesmärgiks on olnud saada akustilisi andmeid võimalikult erineva häälikulise koosseisuga sõnade kohta – Q1 sõnade puhul on valitud kindel arv erinevate lõppvokaalidega sõnu. Teise ja kolmanda välde uurimise tarvis on mõõdetud ja analüüsitud kõik tingimustele vastavad sõnad, mis lindil leiduvad. Erandlikuks on arvatud venitamisi või suure rõhuga lausunud sõnad, nt JLK: *kūlē* (V1 98 ms, V2 102 ms), JK: *pību* (V1 303 ms, V2 134 ms), mida seetõttu pole analüüsi kaasatud. On uuritud ka (kirjakeele) liitsõnu, kuid neist on uurimusse võetud ainult sellised, mida keelejuht on kuuldavalt kahe sõnana hääldanud, nt *pīri valvest*, *līva randa*, *pābi kettil*.

Kõikide sõnade puhul on mõõdetud iga hääliku kestus, põhitooni algus ja lõpp nii rõhulise kui rõhutu silbi vokaalis ning Q2 ja Q3 sõnade puhul ka põhitooni tipp ja tipu kaugus esisilbi vokaali algusest. Tulemuste alusel on arvatud esimese ja teise silbi kestussuhe, mis selles uurimuses käsitletava vokaalikeskse malli puhul on V1 ja V2 suhe (V1:V2). Samuti on arvatud naaberhäälikute C2 ja V2 suhe (C2:V2). Häälikukestuste ja kestussuhete puhul on välja toodud nii keskmine kui standardhälve (SH), põhitooniväärtuste puhul keskmised ja põhitooni haripunkti protsentuaalne kaugus (%) esimese silbi vokaali algusest. Kokkuvõtlikud keskmised ja standardhälbed (nt tabelis 1 kõikide keelejuhtide V1 kestus) ei ole keskmiste keskmised ja SHd, vaid need andmed arvatud kõikide vastavate kestuste põhjal. Keelejuhtide ja nende

andmete paigutus järgib põlvkondi, mida nad tinglikult esindavad – vanem esimesena, nooremad viimasena.

Andmerühmade kõrvutamisel on kasutatud rühmadevahelise statistiliselt olulise erinevuse arvutamiseks ANOVA-testi (ANOVA Single Factor analysis).

3. MÕÕTMISTULEMUSTE ANALÜÜS

Järgmisena on analüüsitud esma-, teise- ning kolmandavärteliste sõnade häälikute keskmisi kestusi, nende põhjal arvutatud kestussuhteid ning põhitooniväärtusi. Sõnad on väarterühmadeks jaotatud kirjakeele järgi ning tulemusi on kõrvutatud eesti ühiskeele kohta saadud andmetega. Iga väärt (Q1, Q2, Q3) puhul on käsitletud kõigepealt kestusi ja kestussuhteid, seejärel põhitooniväärtusi. Omaette alapeatükis kõrvutatakse teise ja kolmanda väärt kestussuhteid ning põhitooniväärtusi. Viimases alapeatükis kirjeldatakse naaberhäälikute suhete teooriat ja selle rakendust siinses uurimuses. Iga alapeatüki lõpetab tulemuste lühikokkuvõte.

3.1. Esimene väärt

Esimese väärt kohta on akustilisi andmeid kokku 62 sõnast. Sõnad ning nende häälikukestused ja põhitooniväärtused on keelejuhiti välja toodud lisades 1, 4, 7 ja 10.

3.1.1. Esmaväärteliste sõnade kestussuhted

Tabelis 1 on esitatud keelejuhtide esmaväärteliste sõnade vokaalide keskmised kestused ja esimese ning teise silbi vokaalide kestussuhe. N märgib analüüsitud sõnade arvu, SH standardhälvet.

Tabel 1. Esmaväärteliste sõnade V1 ja V2 keskmised kestused (ms), kestussuhted ning SH

Keelejuht	N	V1	SH	V2	SH	V1:V2	SH
JK	15	78,8	19,9	98,8	21,6	0,8	0,1
JLK	15	61,4	14,5	89,1	14,0	0,7	0,1
SM	16	57,6	12,0	81,3	16,1	0,7	0,1
SH	16	62,9	14,2	86,1	14,2	0,7	0,1
Keskmine/Kokku	62	65,0	17,0	88,6	17,5	0,7	0,1

Tabeli 1 andmeil on keelejuhtide esmavärtlaliste sõnade keskmised kestussuhted järgmised: JK-l 0,79, JLK-l 0,70, SMil 0,72 ja SH-l 0,74 (ümardamata tulemused on siin esitatud paremaks võrdlemiseks). Teistest keelejuhtidest erineb nii keskmise kestussuhte kui vokaalide kestuse poolest JK, kelle kõnes on nii V1 kui V2 pikimad (ka teise- ja kolmandavärtlalistes sõnades). Selle põhjuseks võib pidada seda, et keelejuht kõneleb aeglasemalt. Pikemate vokaalikestuste tõttu on ka nii V1 kui V2 standardhälbed JK-l suuremad kui teistel keelejuhtidel. JLK, SMi ja SH vokaalide kestused ning esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestused ning kestussuhted on sarnased. JLK esmavärtlalistes sõnades näib V2 olevat veidi pikem kui SMi ja eriti SH sõnades. Tegemist ei ole siiski märkimisväärse erinevusega.

Nende tulemuste põhjal on kõigi keelejuhtide sõnades rõhutu silbi vokaal pikem kui rõhulise silbi vokaal. Teise silbi vokaali võib iseloomustada poolpikana nagu eesti ühiskeeles esmavärtlalistes sõnadeski.

Ühiskeeles kahesilbiliste esmavärtlaliste sõnade kohta on andmeid nii labor- kui spontaansest kõnest:

- laborkõne põhjal saadud kestussuhted – 0,6 (Lehiste 1960), 0,7 (Liiv 1961), 0,7 (Eek 1983), 0,6 (Eek, Meister 1997);
- spontaanse kõne põhjal saadud kestussuhted – 0,7 (Krull 1993, 1997).

Nagu esitatud tulemustest selgub, on erinevad uurimused andnud erinevaid tulemusi nii labor- kui spontaanse kõne analüüsimisel. Nii on näiteks Arvo Eek ja Einar Meister (1997) arvutanud CVCV-sõnade kestussuhteiks 0,5–0,7 ja Diana Krull 0,6–0,9. Tundub, et spontaanses kõnes varieerub kestussuhe suuremal määral. Samas märgib Georg Liiv etteloetud materjali põhjal, et esmavärtlaliste sõnade puhul on suhte kõikumispiir isegi 0,50–1,00 (Liiv 1961: 480).

Selle töö andmed esindavad spontaanse kõnet ning seetõttu on sobiv andmeid esmalt samadel tingimustel saadud tulemustega võrrelda. Kõrvutus näitab, et kõikide keelejuhtide keskmised kestussuhted on sarnased nii spontaanse kõne kui ka laborkõne põhjal saadud keskmiste kestussuhetega.

Mõneti on üllatav, et JK-l on sarnaselt nooremate põlvkondade esindajatega teise silbi vokaal poolpikk. Keskmise kestussuhe (0,8) võib viidata sellele, et rõhutu silbi vokaal ei ole tema esmavärtlalistes sõnades rõhulise silbi vokaalist keskmiselt palju

pikem. Samas ei näita statistilise olulisuse test, et JK kestussuhe erineks teiste keelejuhtide kestussuhetest ($p > 0,05$). On oletatud, et vana rannikumurde hääldus on sarnane soome keele hääldusega, kus CVCV-struktuuriga sõnades teise silbi vokaal ei pikene. Seega ei peaks sellist pikenemist olema ka JK keeles.

Rõhutu silbi vokaalidega on nii eesti ühiskeeles kui murretes tegelenud Arvi Sepp (1980), kes uuris CVCV- ja pikema struktuuriga sõnu ka rannikumurde Kuusalu murrakus. Sepa andmetel (1980: 101) on Kuusalu sõnades esi- ja järgsilbi keskmisteks kestusteks vastavalt 111,7 ning 123,2 ms. Nendelt kestustelt arvatud V1 ja V2 kestussuhe on 1,1. Sepp märgib lisaks, et tema tulemuste järgi ei pikene teise silbi vokaal Kuusalu murrakus ka siis, kui ta lõpetab sõna. Sepa arvates on selline nähtus oletatavasti iseloomulik just rannikumurdele, mis on lähedane Soome Häme murretele, kus on täheldatud samasugust seaduspära. (Sepp 1980: 102.) Sepa Jõhvi, Lügänu ja Vaivara murraku esmavähteliste sõnade esimese ja teise silbi vokaalide keskmiste kestuste järgi arvatud kestussuhted on vastavalt 0,8, 0,9 ja 0,8. Neil andmeil näib, et kirdemurdes kalduvad esmavähteliste sõnade teise silbi vokaalid pigem poolpikkusele.

Samas on soome foneetik Jaakko Lehtonen laborkõne raamlausesõnu uurides leidnud, et soome CVCV-struktuuriga sõnades on V1 ja V2 keskmisteks kestusteks vastavalt 63 ms ja 105 ms (Lehtonen 1970: 116). Nende kestuste põhjal arvatud esimese ja teise vokaali suhe on 0,6, mis on väga sarnane eesti laborkõne vastava tulemuselga CVCV-struktuuriga sõnade kohta (vt eespool). Lehtonen osundab aga oma töös ka Ilse Lehistele ning Kalevi Wiigi ühisuurimusele soome keele kaheasilbiliste sõnade kohta. Selles leidsid nad, et soome informandid saab jagada kahte gruppi selle põhjal, kas V2 kestus on nende CVCV-sõnus poolpikk või ainult veidi pikem kui V1 kestus (Lehtonen 1970: 91).

Oma murdekaartidel on Haljala rannalade keelejuhtide esmavähtelistes sõnades poolpikkust märkinud ka Andrus Saareste. Näiteks on teise silbi vokaal tema järgi poolpikk sõnades, nagu *la^hi*, *mak^hi*, *is^he*, ja ka *kan^havar^had* ning *läh^hä^h* (kaardid 19–33) (Saareste 1938).

Rõhutu silbi vokaali kestuse keskmistatud standardhälve on siinsete tulemuste põhjal 17,5. Kui võrrelda seda teise- ja kolmandavähteliste sõnade rõhuta silbi vokaalide standardhälvetega, mis on vastavalt 12,9 ning 15,3 (vt tabelleid 3 ja 5 alapeatükkides

3.2. ja 3.3.), siis on näha, et esimese välte puhul on teise silbi vokaali kestuse varieerumine suurim. Selline tulemus kinnitab Georg Liivi laborkõne andmete põhjal püstitatud oletust, et rõhutu silbi vokaali kestus varieerub enim esmavähtelistes sõnades (Liiv 1961: 486).

3.1.2. Esmavähteliste sõnade põhitoon

Esmavähtelistel sõnadel on mõõdetud põhitooniväärtus esimese ja teise silbi vokaali algusest ning lõpust. Keskmistatud tulemused ja standardhälbed on esitatud tabelis 2. N märgib siin ja edaspidi põhitooniväärtuste analüüsimisel sõnade arvu, milles F0 väärtusi on mõõdetud. Igal keelejuhil leidub sõnu, milles põhitooni oli lindi kvaliteedi või hääle eripära (nt JLK kohati kähe hääle) tõttu raske määrata (liialt katkendlik või hüppeline põhitoonikurv).

Tabel 2. Q1 sõnade esi- ja järgsilbi vokaalide põhitooni keskmised väärtused (Hz)

Keelejuht	N	V1		V2	
		F0 algus	F0 lõpp	F0 algus	F0 lõpp
JK	14	166	165	163	148
JLK	11	214	214	213	197
SM	11	105	103	95	93
SH	16	177	178	172	148

Keelejuhtide F0 keskmiste väärtuste järgi on näha põhitooni erinevaid kontuure. JK-l on põhitoonikurv püsiv sõnade esimese silbi algusest teise silbi alguseni ning langeb seejärel teise silbi jooksul suhteliselt järsult. JLK põhitoon on samuti esisilbis tasane ning langeb teises silbis. SMi sõnades on F0 ühtlaselt langev, kuid langus on keskmiste põhitooniväärtuste järgi väga väike. SH esmavähtelisi sõnu iseloomustab esisilbis püsiv põhitoon, mis langeb teise silbi kestel märgatavalt, rohkem kui teistel keelejuhtidel. Meeskeelejuhtidest paistab silma, et nii JLK kui ka JK esindavad suhteliselt kõrget hääle, SM on madalam meeshääle.

Esmavähteliste sõnade põhitoonikontuuri on kirjeldatud samuti nii laborkõnes (Liiv 1961, Eek 1983, Lehist 1997) kui spontaanses kõnes (Krull 1993), kuigi vestluskõne puhul keskendutakse tavaliselt teise- ja kolmandavähteliste sõnade põhitoonikurvi analüüsimisele. Liivi järgi iseloomustab esmavähtelisi sõnu F0

tõusutendents või ka monotoonsus esisilbis (Liiv 1961: 489); Eegi ja Lehistele tulemuste põhjal on Q1 ja Q2 sõnade esisilbis põhitoon tõusev või tõusev-langev ning teises silbis langev (Eek 1983: 483, Lehistele 1997: 35). Siinsed põhitoonikurvid on esisilbis püsivad ning teises silbis rohkem või vähem langevad.

Esmavärtlaliste sõnade analüüsimisel, andmete omavahelisel ja ühiskeele ning soome keele andmetega kõrvutamisel selgusid järgmised tulemused. Kõigi keelejuhtide sõnades on rõhutu silbi vokaal pikem kui esimese silbi vokaal – esimese ja teise silbi vokaali keskmine kestussuhe on keelejuhiti 0,7–0,8. See näitab, et ka rannikumurde esmavärtlalistes sõnades on rõhutu silbi vokaal sarnaselt eesti ühiskeele ja teiste murretega poolpikk. Oletus, et rannikumurde hääldus on sarnane soome keele hääldusega, kus CVCV-sõnades poolpikkust ei ole, kinnitust ei leia.

Siinsete esmavärtlaliste sõnade rõhulise ja rõhutu silbi vokaalide keskmised kestussuhted on väga sarnased nii laborkõne kui spontaanse kõne põhjal saadud andmetega. Samuti on nende sõnade põhitoonikurv keskmiste põhitooniväärtuste järgi sarnane eesti ühiskeele esmavärtlaliste sõnade põhitoonikontuuriga.

3.2. Teine välde

Teise välde kohta on akustilisi andmeid kokku 64 sõnast. Analüüsitud sõnad ning nende häälikukestused ja põhitooniväärtused on toodud keelejuhiti lisades 2, 5, 8 ja 11.

3.2.1. Teisevärtlaliste sõnade kestussuhted

Tabelis 3 on välja toodud teisevärtlaliste sõnade vokaalide keskmised kestused, esimese ja teise vokaali kestussuhe ning standardhälbed. Sõnad on sellesse rühma määratud kirjakeele välde järgi.

Tabel 3. Q2 sõnade V1 ja V2 keskmised kestused (ms), kestussuhted ning SH

Keelejuht	N	V1	SH	V2	SH	V1:V2	SH
JK	17	162,5	25,9	69,8	8,8	2,4	0,4
JLK	15	124,5	15,6	67,9	10,8	1,9	0,3
SM	15	111,8	13,5	55,2	10,0	2,1	0,5
SH	17	132,5	37,8	74,1	14,1	1,8	0,4
Keskmine/Kokku	64	133,7	31,4	67,1	12,9	2,0	0,5

Tabelis 3 on näha mitmeid huvitavaid tulemusi. Kõigepealt paistab silma, et teisevälteliste sõnade esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted varieeruvad keelejuhiti suurel määral (1,8–2,4).

JK esimese ja teise silbi vokaali keskmine kestussuhe teisevältelistes sõnades on 2,4 ning selle standardhälve (0,4) näitab, et kestussuhted on suhtelised ühtlased. JLK sõnade keskmistatud kestussuhe on 1,9 ning standardhälve (0,3) viitab sellele, et vaadeldavad suhted on samuti sarnased. SMi kõnes on vaadeldavate sõnade V1 ja V2 keskmine kestussuhe 2,1 ning standardhälve (0,5) on suur, osutades sellele, et sõnuti erinevad kestussuhted üsna palju. SH teisevälteliste sõnade esimese ja teise silbi keskmine suhe on 1,8 ning standardhälve (0,4) on temagi tulemuste puhul võrdlemisi suur.

Olgu kõrvutuseks esitatud V1:V2 keskmistatud kestussuhted, mis on samasuguse struktuuriga teisevälteliste sõnade kohta saadud nii labor- kui spontaanset keelematerjali uurides:

- laborkõne järgi on V1:V2 suhe 1,60 (Liiv 1961), 1,30 (Krull 1991), 1,2 (Eek ja Meister 1997);
- spontaanses ühiskeeles on see suhe 1,7 (Krull 1993), 1,67 (Krull 1997); murdekõnes 1,70 (Rõngu) ja 1,47 (Setu) (Parve 2003).

Labor- ja spontaanse ühiskeeles ning murdekeeles saadud tulemused on üsna erinevad. Krulli uurimuses (1997) varieeruvad kolme keelejuhi teisevältelise sõnade keskmised kestussuhted isegi 1,4–2,2. Liiv on laborkõnet uurides väitnud, et teisele välle iseloomuliku suhtarvu kõikumispiirkonnaks peaks olema 1,00–2,00 (Liiv 1961: 480). Merike Parve toob välja, et spontaansel kõnel põhinevates uurimustes saadud suhted ongi veidi suuremad (Parve 2003: 42).

Kui võrrelda siinse uurimuse andmeid eespool esitatutega, võib öelda, et ühiskeelepärastele kestussuhetele on oma tulemustega lähedased kaks keelejuhti – SH ning JLK. Nende tulemused (vastavalt 1,8 ja 1,9) on nii labor-, spontaanse kõne kui murdekõne tulemustega võrreldes siiski suuremad. Teise kahe keelejuhi – JK ning SMi – teisevälteliste sõnade V1 ja V2 keskmised kestussuhted (vastavalt 2,1 ja 2,4) on suuremad, kui nii laborkõne kui spontaanse kõne järgi teisele vältele omaseks võiks pidada. JK puhul on selline tulemus ootuspärane, sest tema kui vanema põlvkonna esindaja ja seega rannikumurde arhailisema variandi kõneleja sõnu peakski iseloomustama ühiskeele teise välte kestussuhtest suurem, st ühiskeele teise ja kolmanda välte vaheline kestussuhe.

Keelejuhtide omavahelisel kõrvutamisel on kõige sarnasemad SH ning JLK andmed, neist on suurem SM ja (veel suurem) JK kestussuhe. Erinevusnivool on tähenduslik JK ning JLK ja SH kestussuhete võrdlus ($p < 0,05$), samuti SM ja SH kestussuhete võrdlus ($p < 0,05$). SM ja JK ning ka SM ja JLK andmete võrdlemisel olulist erinevust välja ei tule ($p > 0,05$).

Nagu kestussuhete standardhälvete kirjeldamisel selgus, on tegemist võrdlemisi suurte arvudega (0,3–0,5). Kui võrrelda neid standardhälbeid Parve lõunaeesti murdekõnel põhinevate andmetega, mille järgi nii Setu kui Rõngu vokaalikeskse malliga Q2 sõnade silbisuhte keskmine SH on 0,36 (Parve 2003: 48–50), on näha, et tulemused on sarnased. Ilmselt on kestussuhete sellise varieerumise peamiseks põhjuseks spontaanne kõne.

Siinseid tulemusi on huvitav kõrvutada ka Janne Juuse (Juuse 2004) andmetega. Juuse uurib teise ja kolmanda välte kestussuhteid nii vokaali- kui konsonandikeskse malli põhjal kolme Jõhvi murrakut esindava naise – PR (snd 1883), SK (snd 1916) ja TJ (snd 1952) – keeles. Jõhvi murrak kuulub kirdemurdesse, mis erineb rannikumurdest mitmete oluliste joonte poolest (vt alapeatükke 1.2. ja 1.3.). Juuse järgi on PRi, SK ja TJi vokaalikeskse malliga Q2 sõnade keskmisteks kestussuheteks 2,0, 2,0 ja 1,7 ning nende standardhälveteks vastavalt 0,3, 0,2 ja 0,2. Võrreldes neid andmeid käesoleva uurimuse tulemustega, on siin (ja ka edaspidi) näha, et Juuse kestussuhted ei varieeru nii suurel määral. Keelejuhiti vaadates on sarnaste kestussuhetega Jõhvi SK ja Haljala JLK (mõlemad keskmise põlvkonna esindajad) ning samuti TJ ja SH (mõlemad nooremat

põlvkonda esindavad naised). Jõhvi PR ja Haljala JK (vanema põlvkonna esindajad) ning TJ ja SM (noorema põlvkonna esindajad) erinevad aga kestussuhete põhjal palju. PRi ja Tji teisevälteliste sõnade keskmised kestussuhted on märgatavalt väiksemad kui JK-l ning SMil.

3.2.2. Teisevälteliste sõnade põhitoon

Järgmisena esitatakse tabelis 4 andmed teisevälteliste sõnade keskmiste põhitooniväärtuste kohta. Põhitooni tipu protsent näitab põhitooni haripunkti kaugust esisilbi vokaali algusest. Kui tipp on asunud V1 alguspiiril (ühtlaselt langev põhitoon), on tipu protsendiks arvatud 0; kui tipp on asunud V1 lõpupiiril (ühtlaselt tõusev põhitoon), on tipu protsendiks arvatud 100.

Tabel 4. Q2 sõnade esi- ja järgsilbi vokaalide põhitooni keskmised väärtused (Hz)

Keelejuht	N	V1				V2	
		F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	F0 algus	F0 lõpp
JK	16	162	174	154	36	147	138
JLK	11	182	189	174	25	170	159
SM	13	143	146	123	15	115	115
SH	16	193	205	181	23	168	155

Tabeli 4 andmeil tõuseb põhitoon kõikide keelejuhtide teisevältelistes sõnades vokaali esimeses pooles ning langeb suhteliselt järsult (keskmiselt 18 Hz võrra) vokaali lõpuosas. Teise silbi vokaalis langeb põhitoon üldiselt veelgi. Keelejuhtide keskmine F0 tipu protsentuaalne kaugus vokaali algusest on 25%.

JK teisevältelistes sõnades tõuseb põhitoon keskmistatud väärtuste järgi esisilbi vokaalis 12 Hz ning põhitooni tõusuosa hõlmab keskmiselt 36% esisilbi vokaalist. F0 väärtuste vahe haripunkti ning V1 lõpupiiri vahel on 20 Hz. Teises silbis langeb põhitoon veel. JK andmetes on kaks juhtu, mil põhitooni harjaks on olnud esisilbi vokaali alguspiir, ning üks juht, mil põhitoon tõuseb ühtlaselt kogu rõhulise silbi vokaali kestel, saavutades haripunkti V1 lõpupiiril.

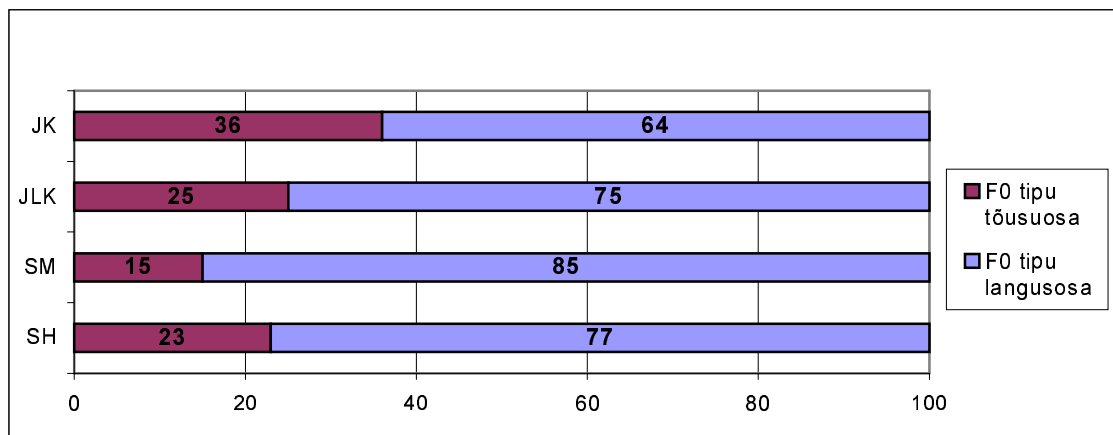
JLK sõnades tõuseb põhitoon esisilbis väga vähe (7 Hz võrra). Niisuguse tulemuse on põhjustatud sõnad, milles F0 haripunkt on asunud rõhulise silbi vokaali alguspiiril. Selliseid sõnu on 6 (11st, seega üle poole). Nagu JK andmetes, on ka JLK-l üks teisevälteline sõna, milles põhitooni tipp asub V1 lõpupiiril. Põhitooni tõusuosa

hõlmab selle keelejuhi teisevältelistes sõnades keskmiselt 25% rõhulise silbi vokaalist. Põhitoon langeb tipust V1 lõpuni 15 Hz võrra ning langus jätkub teise silbi vokaalis.

SMi teisevältelistes sõnades muutub põhitoonikurv keskmiste väärtuste järgi märgatavalt ainult rõhulise silbi vokaalis – tipult vokaali lõpupiirile liikudes (vastavate väärtuste vahe on 23 Hz). Sõnu, milles F0 haripunkt on V1 alguspiiril, on 5 (13-st), seega ei saa tulemus, mille järgi põhitooni tipu väärtus esisilbi vokaali algusosa väärtusega võrreldes peaaegu ei muutu, olla põhjustatud sellest. Põhitooni tõusuosa hõlmab SMi sõnades keskmiselt 15% V1 kestusest. Teise silbi vokaalis F0 väärtused ei muutu.

SH teisevältelistes sõnades asub põhitooni haripunkt rõhulise silbi vokaali algusest keskmiselt 23% kaugusel. F0 langeb esisilbi vokaalis tipust lõpupiirile 14 Hz võrra ning langus jätkub teises silbis. Sõnu, milles F0 tipp on V1 alguspiiril, on sellel keelejuhil valdavalt – 10 (16st).

Keelejuhtide põhitoonikontuuri tõusu- ja langusosad on kujutatud joonisel 2.

Joonis 2. Q2 sõnade põhitooni tõusu- ja langusprotsendid keelejuhiti

F0 kontuure ühiskeeles Q2 (ja Q3) puhul on kirjeldanud Lehist (1997), Liiv (1961), Eek (1983) jt. Üldiselt peaks põhitoonikontuur teise välte puhul olema tõusev, saavutades haripunkti esisilbi vokaali keskosas või lõpus. Eek ja Meister (1997: 83–84) on esitanud standardkeeles laborkõne kohta ka täpsemad arvandmed. Nende järgi hõlmab vokaalikeskse malliga sõnade põhitooni tõusuosa teisevältelistes sõnades keskmiselt 50% V1 kestusest. Krull on välja toonud, et spontaanse kõne teisevältelistes (C)VVCV-

sõnades on põhitooni tipu keskmiseks asukohaks 55% kogu V1 ulatusest (Krull 1993: 51). Samasugusele tulemusele jõudis ka Parve, kelle andmetel on sarnastes Rõngu ja Setu Q2 sõnades F0 tipu asukohaks vastavalt 53% ja 51% V1 kestusest (Parve 2003: 55–56). Juuse andmeil on Jõhvi murraku keelejuhtide teisevältelistes sõnades põhitooni haripunkti keskmine kaugus vokaali algusest PRil 46%, SK-l 45% ja TJil 52%.

Siinsete keelejuhtide tulemused on nimetatutest väga erinevad. Üheks põhjuseks on kindlasti see, et kõikidel keelejuhtidel on rohkem või vähem sõnu, milles põhitooni tipp asub rõhulise silbi vokaali alguspiiril ning põhitoon langeb ühtlaselt esivokaali kestel, kokku 23 sõnas 56st.

Täpsemalt (ja ühtlasi ka vastakamalt) on põhitoonikurvi rõhulise silbi vokaalis kirjeldanud Liiv ning Krull. Liivi järgi iseloomustab laborkõne Q2 sõnade põhitooni üldine tõusutendents esivokaalis (esivokaali lõpp-punkt on kõrgem kui alguspunkt): “meloodia” kas püsib vokaali algusosas ning tõuseb järsult keskosas ja püsib lõpposas või tõuseb kohe vokaali alguses ning langeb veidi lõpposas (Liiv 1961: 489). Krull märgib seevastu, et kolme keelejuhi spontaanset kõnet uurides on näha, et võrdlemisi väheste sõnade puhul on F0 tipp V1 sees, eriti lausekesksetes sõnades. Samuti tõuseb ühel keelejuhil põhitoon nii Q2 kui Q3 sõnades, teisel aga langeb mõlema kvantiteedi puhul (Krull 1993: 143). Siinseid tulemusi nende andmetega võrreldes näib põhitoon käituvat kõnestiilist (labor- või vestluskõne) ning idiolektist (ja ilmselt veel mõnedest tingimustest) sõltuvalt väga erinevalt.

Kirjakeele järgi määratud teisevälteliste sõnade analüüsimisel selgus kõigepealt, et esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted on laborkõne, spontaanse ühiskeele ja murdekõne vastavatele suhetele lähedasemad kahe keelejuhi – JLK ja SH – sõnades (keskmised kestussuhted vastavalt 1,9 ja 1,8). Ülejäänud kahe keelejuhi – JK ja SM – tulemusi (keskmised kestussuhted vastavalt 2,4 ja 2,1) muude uurimuste andmetega lähedaseks pidada ei saa. Siinsed keskmised kestussuhted osaliselt lahknevad põlvkonniti (nooremas põlvkonnas ka idiolektiti) kirdemurde vastavate teisevälteliste sõnade analüüsimisel saadud andmetest (vanem ja noorem põlvkond), osaliselt sarnanevad nendega (keskmine ja noorem põlvkond).

Vanuse kui keelt mõjutava sotsiaalse teguri järgi tekitavad küsimusi nii JLK kui SMi tulemused. JLK kui keskmise põlvkonna murdekõneleja teisevältelistes sõnades võiks eeldada suuremat kestussuhet kui 1,9; SMi kui noorema põlvkonna murdekõneleja sõnades võiks oletuslikult olla veidi väiksem kestussuhe kui 2,1.

Võrreldes keelejuhtide teisevälteliste sõnade keskmisi kestussuhteid esmavälteliste sõnade andmetega (vt tabeleid 1 ja 3), on näha, et kõigi keelejuhtide keeles on olemas selge lühikese ja pika vastandus.

Põhitoonikurv ei näi ühegi keelejuhi puhul olevat samalaadne eelnevates uurimustes saadud tulemustega – kõigil keelejuhtidel on F0 haripunkt rõhulise silbi vokaalis keskmiste väärtuste järgi eespoolsem kui senistes uurimustes kirjeldatud.

3.3. Kolmas välde

Kolmanda välde kohta on akustilisi andmeid kokku 78 sõnast. Sõnad, nende häälikute kestused, põhitooniväärtused ja kestussuhted on toodud keelejuhiti lisades 3, 6, 9 ja 12.

3.3.1. Kolmandavälteliste sõnade kestussuhted

Järgmisena on tabelis 5 välja toodud kolmandavälteliste sõnade vokaalide keskmised kestused, kestussuhted ja standardhälbed keelejuhtide kaupa. Sõnad on sellesse välterühma (nagu teise välde käsitlemiselgi) määratud kirjakeele välte järgi.

Tabel 5. Q3 sõnade V1 ja V2 keskmised kestused (ms), kestussuhted ning SH

Keelejuht	N	V1	SH	V2	SH	V1:V2	SH
JK	25	155,4	31,4	72,2	18,1	2,2	0,6
JLK	18	137,6	24,7	58,4	12,3	2,4	0,6
SM	18	106,6	18,4	53,3	12,2	2,1	0,5
SH	17	142,5	32,2	58,6	6,0	2,4	0,6
Keskmine/kokku	78	137,2	32,6	61,7	15,3	2,3	0,6

Tabelis 5 esitatud kolmandavälteliste sõnade esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted ja standardhälbed on mitmeti huvitavad. JK kolmandavälteliste sõnade V1 ja V2 suhe on 2,2 ning standardhälve 0,6, mis osutab, et sõnuti erinevad kestussuhted üsna palju. JLK sõnade V1 ja V2 keskmine kestussuhe on 2,4 ja standardhälve 0,6.

Täpselt samasugused tulemused on SH-l. SMi vaadeldavate sõnade V1 ja V2 suhe on 2,1 ning standardhälve on 0,5, mis on samuti võrdlemisi suur.

Kui kõrvutada keelejuhtide standardhälbeid Parve murdekõne andmetega, mille järgi vokaalikeskse malliga Q3 sõnade silbisuhte keskmine SH on 0,56 (Rõngu) ja 0,50 (Setu) (Parve 2003: 79–81), on tulemused sarnased. Nii käesolev uurimus kui Parve uurimus põhinevad spontaansel kõnel. Oletatavasti on spontaanses kõnes tulemused varieeruvamad kui laborkõnes.

Kokkuvõtlikult on tegemist suhteliselt ühtlaste tulemustega nii keskmisi kestussuhteid kui standardhälbeid vaadates. Ühegi keelejuhi tulemused ei erine tähenduslikult teiste keelejuhtide tulemustest ($p > 0,05$ kõigi rühmade võrdlemisel).

V1:V2 suhted, mis on samasuguse struktuuriga kolmandavärtlaliste sõnade kohta saadud labor- ja spontaanset keelematerjali uurides, on järgmised:

- laborkõne järgi 2,58 (Liiv 1961), 2,43 (Krull 1991), 2,5 (Eek ja Meister 1997);
- spontaanses kõnes 3,2 (Krull 1993), 2,62 (Krull 1997); murdekõnes 3,26 (Rõngu) ja 2,86 (Setu) (Parve 2003).

Siinsete andmete kõrvutamine ühiskeelee andmetega näitab kõigepealt, et esimese ja teise vokaali keskmine kestussuhe on nii keelejuhiti kui kokkuvõtlikult väiksem kui laborkõne ja eriti spontaanse üld- ning murdekeelee põhjal arvatud suhted. See lükkab ühest küljest ümber senise arvamuse, et vestluskõne põhjal leitud V1 ja V2 suhe on laborkõne kestussuhtest suurem, teisalt aga osutab ilmselt käsitletava murde eripärale. Kui kõrvutada siinsete keelejuhtide andmeid eespool esitatutega, võib öelda, et ühiskeeleele sarnasemate kestussuhetega on keelejuhid SH ning JLK. Nende kolmandavärtlaliste sõnade keskmine kestussuhe (mõlemal 2,4), on suhteliselt sarnane laborkõne tulemustega. Spontaanse ühiskeelee ja murdekeelee andmetega võrreldes on keelejuhtide V1 ja V2 keskmine kestussuhe siiski palju väiksem. Veel väiksemad on aga kahe ülejäänud keelejuhi – JK ja SMi – V1 ja V2 keskmised kestussuhted (vastavalt 2,2 ja 2,1), mis erinevad ühiskeelee kolmandale vätele iseloomulikest kestussuhetest suuresti.

Juuse Jõhvi murraku keelejuhtide kolmandavärtlalistes vokaalikeskse malliga sõnades on esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted järgmised: 2,5 (PR), 2,6 (SK), 2,8 (TJ) ja standardhälbed vastavalt 0,2, 0,4, 0,3. Need tulemused sobivad

kokku nii labor- kui spontaanse kõne andmetega. Siinsetest tulemustest on need kestussuhted suuremad. Keelejuhiti kõrvutades on sarnasemate kestussuhetega Jõhvi SK ning Haljala JLK (kestussuhe 2,4), kes mõlemad esindavad keskmist põlvkonda.

Lehtonen on oma mahukas soome keele kvantiteedi uurimuses CVVCV-struktuuriga sõnade esisilbi vokaali keskmiseks kestuseks mõõtnud 143 ms, järgsilbi vokaali keskmine kestus on 48 ms (Lehtonen 1970: 91). Need kestused annavad soome pika vokaaliga sõnade keskmiseks kestussuhteks 3,0, mis on siinsete kolmandavärteliste sõnade kestussuhetega võrreldes palju suurem. See suhe on märgatavalt suurem ka eesti laborkõne andmeist. Eek on märkinud, et soome pika hääliku kestussuhe on sarnane eesti kolmanda väärteliste kestussuhtele või ületab seda (Eek, Help 1986: 13).

3.3.2. Kolmandavärteliste sõnade põhitoon

Q3 sõnarühma keskmised põhitooniväärtused on välja toodud tabelis 6.

Tabel 6. Q3 sõnade esi- ja järgsilbi vokaalide põhitooni keskmised väärtused (Hz)

Keelejuht	N	V1				V2	
		F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	F0 algus	F0 lõpp
JK	24	183	195	168	29	165	157
JLK	17	169	169	142	3	158	149
SM	15	134	136	112	9	117	116
SH	16	182	189	158	18	158	145

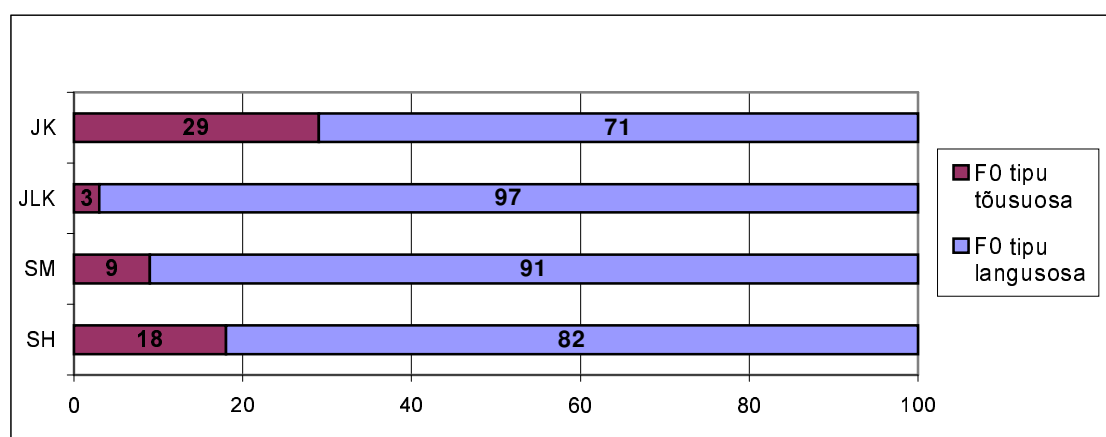
Keelejuhtide kolmandavärtelised sõnad on põhitoonikurviti mitmeti huvitavad. Kõige enam tõuseb (12 Hz võrra) ja langeb (27 Hz võrra) põhitoon esisilbi vokaali piires JK sõnades. Põhitooni haripunkt asub V1 alguspiiril kuues JK kolmandavärtelises sõnas (24st). Teises silbis langeb F0 veel natuke. Põhitooni tõusuosa hõlmab JK sõnades keskmiselt 29% V1 kestusest.

JLK ning SMi kolmandavärteliste sõnade rõhulise silbi vokaalis ei ole põhitoonikontuuris peaaegu mingit tõusu. See on ilmselt põhjustatud sellest, et mõlemal keelejuhil on palju sõnu, milles F0 tipp asub V1 alguspiiril ning põhitoon on esisilbi vokaalis ühtlaselt langev. Kõige rohkem on selliseid juhte JLK-l (14 sõnas 17st). Seetõttu on tema põhitooni harja keskmiseks protsentuaalseks kauguseks V1 algusest ainult 3%. SMil on selliseid sõnu 10 (15st) ning F0 tõusuosa hõlmab tema

kolmandavärtelistes sõnades keskmiselt 9% esisilbi vokaali algusest. Keskmiste põhitooniväärtuste järgi langeb põhitoon haripunktist V1 lõpupiirini JLK sõnades 27 Hz ning SM sõnades 24 Hz. Põhitoon langeb veelgi JLK sõnade teises silbis, kuid püsib muutumatuna SM sõnade teises silbis (nagu tema esma- ja teisevärtelistes sõnadeski).

SH kolmandavärteliste sõnade hulgas on 6 juhtu (16st), milles F0 tipp asub rõhulise silbi vokaali alguspiiril. Põhitooni hari asub tema sõnades V1 algusest keskmiselt 18% kaugusel ja põhitoon langeb keskmiste põhitooniväärtuste järgi (võrreldes teiste keelejuhtide andmetega) enim nii haripunktilt V1 lõpupiirile (31 Hz võrra) kui ka teise silbi vokaali jooksul (13 hersti võrra).

Keelejuhtide põhitoonikontuuri tõusu- ja langusosad on kujutatud joonisel 3.

Joonis 3. Q3 sõnade põhitooni tõusu- ja langusprotsendid keelejuhiti

Eesti ühiskeele põhjal tehtud uurimuste järgi asub kolmanda vältel puhul F0 maksimum esisilbi esimeses veerandis ning F0 suhteliselt järsk langus toimub esimese silbi jooksul (Lehiste 1997). Liiv kirjeldab (samuti laborkõne põhjal), et kolmanda vältel esisilpi iseloomustab üldine langustendents (alguspunkt on kõrgemal kui lõpp-punkt): põhitoon kas püsib vokaali algusosas ja langeb keskel/lõpus või tõuseb natuke alguses ja langeb ilmekalt keskel ning lõpus (Liiv 1960: 489). Eegi ja Meistri (1997: 83–84) järgi on vokaalikeskse malliga sõnade põhitooni tõusuosa kolmandavärtelistes sõnades keskmiselt 24% V1 kestusest. Spontaanse kõne vokaalikeskse malliga sõnade F0 haripunkti asukoha kohta on arvandmeid Krullilt (1993), Parvelt (2003) ja Juuselt (2004). Krulli tulemuste järgi on F0 tipu asukoht keskmiselt 44% kogu V1 ulatusest

(Krull 1993: 52); Parve esitab tipu keskmise kauguse kohta järgmised andmed: Rõngu ja Setu vokaalikeskse malliga sõnades on see keskmiselt 36% ja 28% (Parve 2003: 92–94). Juuse tulemuste järgi on Jõhvi keelejuhtide F0 harja keskmiseks kauguseks V1 algusest 41% (PR), 39% (SK) ja 33% (TJ).

Siinsete keelejuhtide kolmandavärtelistes sõnades on põhitooni haripunkt keskmise protsentuaalse kauguse järgi palju eespoolsem nii SMi kui JLK sõnades. Nagu eelnevalt kirjeldatud, leidub kõigil keelejuhtidel sõnu, milles F0 haripunkt on V1 algusjoonel ning SMil ja JLK-l on neid valdavalt. Seetõttu asub ka põhitooni tipp vokaali alguspiiri lähedal. JK ning SH sõnades on tipu asukoht ühiskeeles andmetega sarnasem.

Sarnaselt teisevärteliste sõnadega (vt joonist 2) erinevad keelejuhtide põhitooni keskmised tõusuosad ka kolmandavärtelistes sõnades üksteisest üsna palju. Mõlema välte sõnade puhul asub F0 haripunkt vokaali algusest keskmiselt kõige kaugemal JK kõnes. Kõige erinevam on see kaugus JLK teise- ja kolmandavärtelistes sõnades. Teiste keelejuhtide sõnades ei erine põhitooni harja asukoht erinevate vältete puhul oluliselt.

Kirjakeele kolmandavärteliste sõnade käsitlemisel selgus kõigepealt, et esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted ning standardhälbed on kõikidel keelejuhtidel sarnasemad kui teisevärteliste sõnade puhul. Tulemuste kõrvutamisel laborkõne, spontaanse ühiskeeles ja lõunaeesti murdekõne vastavate suhetega tuleb nentida, et ühiskeeles tulemusega lähedastest tulemustest võib rääkida kahe keelejuhi – JLK ja SH – puhul, kuigi nende vaadeldavad kestussuhted (mõlemal 2,4) on eelnevates uurimustes saadud andmetest väiksemad. Keelejuhtide JK ja SMi kestussuhted on aga veel väiksemad ning neid muude tulemustega lähedaseks pidada ei saa.

Siinsete keelejuhtide kolmandavärteliste sõnade andmete võrdlemine kirdemurde ning soome keele andmetega ei näita üldist sarnasust. Soome laborkõne pikkade vokaalidega sõnade esimese ja teise silbi keskmine kestussuhe on märgatavalt suurem nii selle töö kui ka eesti laborkõne vastavatest tulemustest.

Sarnaselt teisevärteliste sõnadega on põhitoonikontuur kolmandavärtelistes sõnades üldiselt teistsugune kui laborkõnes, spontaanses ühiskeeles või lõunaeesti murretes. Ühiskeeleslaadne on JK põhitoonikurv ja ehk ka SH põhitoonikurv, sest nende

keeleejuhtide kolmandavärtelistes sõnades hõlmab F0 tõusuosa V1 kestusest vastavalt 29% ja 18%. Ülejäänud keeleejuhtidel (JLK ja SM) on palju sõnu, milles F0 haripunkt paikneb V1 alguspiiril ning põhitoon langeb ühtlaselt esisilbi vokaali jooksul. Seetõttu on nende põhitooni tipud keskmiste väärtuste järgi V1 alguspiirile ebaloomulikult lähedal.

3.4. Teise ja kolmanda välte võrdlus

3.4.1. Kestused

Eelneval teise- ja kolmandavärteliste sõnade analüüsimisel selgus, et rõhulise ja rõhutu silbi vokaali keskmiste kestussuhete järgi võib mõlema välte sõnade puhul ühiskeeles lähedastest kestussuhetest rääkida idiolektiti. Seetõttu tuleb teist ja kolmandat vältet kirjeldada ja võrrelda peamiselt keeleejuhtide tasandil. Tabelis 8 on välja toodud esimese ja teise silbi keskmised kestussuhted välteti ja idiolektiti.

Tabel 7. Teise- ja kolmandavärteliste sõnade vokaalide keskmised kestussuhted idiolektiti

Keelejuht	Q2	Q3
JK	2,4	2,2
JLK	1,9	2,4
SM	2,1	2,1
SH	1,8	2,4

Nagu on näha tabelist 8, kattuvad teine ja kolmas välde kestussuhte põhjal kahe keeleejuhi – JK ning SMi – keelekasutuses. Mõlema keeleejuhi puhul ei ole Q2 ning Q3 sõnarühmade vahel statistiliselt olulist erinevust ($p > 0,05$). Samuti ei erine JK ning SMi mõlemad sõnarühmad keeleejuhtide omavahelises võrdluses ($p > 0,05$). Teine ja kolmas välde eristuvad kestussuhete põhjal kahe ülejäänud keeleejuhi – JLK ning SH – kõnes. Nende teise- ja kolmandavärteliste sõnade rühmad erinevad kestussuhete poolest selgelt ($p < 0,002$). JLK ning SH andmete omavahelisel kõrvutamisel tähenduslikku erinevust ei ole ($p > 0,05$). Nende keeleejuhtide puhul tuleb rõhutada, et vaatamata sõnarühmade vahelisele erinevusele ei saa rääkida ühiskeeleslaadsest teise ning kolmanda välte vahelisest erinevusest. JLK ja SH teise- ning kolmandavärtelisi sõnu iseloomustavad

keskmised kestussuhted ei erine üksteisest sellisel määral (1,8 ja 1,9 ning 2,4), et oleks võimalik rääkida ühiskeelepärasest erinevusest (ühiskeele andmeid vt tabelist 8). Tekkib küsimus, kas JLK ja SH teise- ja kolmandavärtlaliste sõnade puhul on tegemist tulemustega, mis näitavad kaldumist ühiskeelega poole, kuid ei ole ühiskeelega veel sarnased, st kas nad esindavad rannikumurde vältesüsteemi arenguetappi kirjakeelega tasandumisel.

Teise- ja kolmandavärtlaliste sõnade kestussuhete rühma kattumine on ootuspärane vanemat põlvkonda esindava JK puhul, kelle keeles pika ja ülipika vastandust ei peakski olema. Tema keelekasutuses on olemas selge eristus lühikese ning pika vahel – esmavärtlaliste sõnade esimese ja teise vokaali keskmine suhe on 0,8 ning teise- ja kolmandavärtlaliste sõnade keskmised kestussuhted on vastavalt 2,4 ja 2,2. Tuleb esile tuua, et teisevärtlaliste sõnade keskmine kestussuhe on vastupidiselt ühiskeelega andmetega sellel keelejuhil isegi suurem kui kolmandavärtlaliste sõnade kestussuhe. Nooremalt põlvkonda esindava SMi puhul võiks oodata erinevat, ühiskeelega sarnasemat tulemust (erinevust teise- ja kolmandavärtlaliste sõnade kestussuhetes, kaldumist mõlema suhte poole). Selle asemel kasutab keelejuht samasugust vältesüsteemi nagu JK – tema kõnes on siinsetel andmetel samuti ainult selge lühikese ja pika vastandus. SMi esmavärtlaliste sõnade keskmine kestussuhe on 0,7 ning teise- ja kolmandavärtlaliste sõnade keskmine kestussuhe on täpselt sama: 2,1. Tema keeles esineb ühiskeelega kestussuhete järgi nii teise- ja kolmandavärtlalisi kui nende kahe vahele jääva kestussuhtega sõnu, mis kokku annavadki teist ja kolmandat vältet iseloomustava suhte vahele jääva kestussuhte.

Keelejuhtide vältekasutus on huvitav ja mõneti ootuspäratu selliste sotsiaalsete keelt mõjutavate tegurite taustal nagu vanus ja sugu. SM on näide idiolektist, millesse ühiskeelega välteeristust ei ole siiski tekkinud. JLK on näide idiolektist, millesse selline eristus on tekkimas. Põhiline küsimus on järgmine: millised keelesisesed ja –välised võimalikud faktorid on sellise keelekasutuse mõjutajad ning kuidas nad omavahel koos toimivad. Sellele püütakse vastust leida uurimuse järgmises peatükis. Teiste keelejuhtide (JK ning SH) tulemused on ootuspärasemad. JK on vanemat põlvkonda esindav meesterahvas, kes peaks nende tingimuste järgi olema hea murdekeele kõneleja.

SH on nooremat põlvkonda esindav naisterahvas ning võiks arvata, tema murdekeel on kõige tasandunum. Tema keeles on akustiliste andmete põhjal olemas ühiskeelega lähedased teise ja kolmanda välte kestussuhted. Väldete eristamatust peetakse rannikumurde tugevamaks ja seega ka elujõulisemaks jooneks. Tegemist on hääldusliku joonega, mis peaks keeles kõige kauem säilima. Ilmselt selle ning mõnede muude tegurite tõttu ei ole ka SH keeles ühiskeelepärast välteeristust.

Kui arvutada idiolektide põhjal keskmised kestussuhted (mis on tinglikud, sest tegemist on liialt erinevate tulemuste kokkupanekuga), siis on kõikide keelejuhtide teise- ja kolmandavärtelisi sõnu iseloomustavateks kokkuvõtlikeks kestussuheteks vastavalt 2,0 ning 2,3. Täendusnivool on need rühmad erinevad. Statistiliselt olulise erinevuse test annab mõlemal korral tulemuseks $p < 0,05$ (testi tuli korrata, haarates andmeid erineval viisil, sest Q3 rühmas on rohkem sõnu). Siiski ei saa nende andmete põhjal eesti ühiskeelega sarnast Q2 ning Q3 eristada. Selle põhjused on järgmised:

1. Käsitletavad rühmad paigutuvad oma kokkuvõtlike kestussuhetega nii eesti laborkõne kui spontaanse kõne teise ja kolmanda välte vahele; samuti on nad erinevad kirdemured ja lõunaestli murrete uurimisel saadud tulemustest (vt tabelit 7). Näib, et rannikumurde kolmas välde on sarnasem ühis- ning lõunaestli keele kolmanda vältega kui rannikumurde teine välde ühis- ning lõunaestli keele teise vältega.

Tabel 8. Vokaalikeskse malliga Q2 ja Q3 sõnade keskmised kestussuhted labor- ning spontaanses kõnes

	Q2	Q3	Märkused
Liiv (1961)	1,60	2,58	Laborkõne, 9 keelejuhti
Eek, Meister (1997)	1,2	2,5	Laborkõne, 1 keelejuht
Krull (1993)	1,7	3,2	Spontaanne kõne, 1 keelejuht
Krull (1997)	1,67	2,62	Spontaanne kõne, 3 keelejuhti
Parve (2003)	1,70	3,26	Spontaanne kõne (Rõngu), 2 keelejuhti
Parve (2003)	1,47	2,86	Spontaanne kõne (Setu), 2 keelejuhti
Juuse (2004)	1,9	2,6	Spontaanne kõne (Jõhvi), 3 keelejuhti
Kalvik (2004)	2,0	2,3	Spontaanne kõne (Haljala), 4 keelejuhti

2. Teisevälteliste sõnade keskmised kestussuhted varieeruvad 1,8–2,4 piires ning kolmandavälteliste sõnade suhted 2,1–2,4 piires. Kokkuvõtlikult on need suuresti kattuvad rühmad.

Üks võimalusi on jagada keelejuhid selle põhjal, kas nende teise- ja kolmandavälteliste sõnade kestussuhterühmade vahel on tähenduslikku erinevust või mitte, kahte gruppi. Nii moodustavad JLK ja SH rühma, mille teisevälteliste sõnade keskmiseks kestussuhteks on 1,8 ja kolmandavälteliste sõnade vastavaks suhteks 2,4. Sellised kestussuhted on küll muudes uurimustes saadud tulemustest mitmeti erinevad – teist vältet iseloomustav kestussuhe on suhteliselt suur ning kolmandat vältet iseloomustav suhe suhteliselt väike. SM ja JK moodustavad oma Q2 ja Q3 sõnadega rühma, milles nii teise kui kolmanda vältet puhul on keskmine kestussuhe 2,2.

Eesti foneetikud on märkinud, et eesti välted iseloomustab (rõhulise ja rõhuta silbi ulatuses) suhteliselt lähedane kogukestus, mis omakorda tähendab, et eesti välteljal on isokroonne – ta kaldub samapikkusele sisestruktuurist olenemata (Eek 1997: 92; Ross, Lehist 2001: 46). Selle uurimuse keelejuhtide erivälteliste sõnade kogukestused on esitatud tabelis 9.

Tabel 9. Esma-, teise- ja kolmandavälteliste sõnade keskmised kogukestused ja SHd (ms)

Keelejuht		Q1	Q2	Q3
JK	Keskmine	276,9	347,5	336,2
	SH	49,6	40,3	52,8
JLK	Keskmine	245,1	291,1	308,2
	SH	34,7	33,7	34,4
SM	Keskmine	217,9	258,7	257,3
	SH	30,0	27,5	35,6
SH	Keskmine	243,8	310,1	308,4
	SH	39,5	56,7	43,8
	Keskmine	245,9	301,9	302,5

Nagu selgub tabelis 9 esitatud andmetest, on kõigil keelejuhtidel kestuslikult lühimad esmavältelised sõnad. Kokkuvõtlike keskmiste järgi on Q1 sõnad Q2 ja Q3 sõnadest keskmiselt 56 ms lühemad. See ei ole suur erinevus. Teise- ja kolmandavältelised sõnad on väga sarnase keskmise kogukestusega. JK ning JLK Q2 ja Q3 sõnade kõrvutamisel paistab kogukestustes silma mõningane erinevus, mis ei ole aga statistiliselt oluline

($p > 0,05$ mõlema keelejuhi puhul). Seega kehtib jalaisokroonia seaduspära ka rannikumurde Q2 ja Q3 sõnades.

Järgmisena on uuritud, milliseid tulemusi annab siinsete andmete kõrvutamine Juuse Q2 ja Q3 vokaalikeskse malliga sõnade kestussuhetega. Selgub, et iga Jõhvi keelejuhi (PRi, SK, TJi) puhul on erinevus teise- ja kolmandavärteliste sõnade keskmiste kestussuhete vahel tähenduslik, $p < 0,002$. Keelejuhiti vaadates on huvitav, et PR (vanema põlvkonna esindaja) keeles on Q2 ja Q3 keskmiste kestussuhete põhjal erinevad, selle uurimuse vanemat põlvkonda esindava JK keeles sellist eristust ei ole. Keelejuhid on sündinud ühel kümnendil ning ka nende sotsiaalne taust on sarnane. Kas siin leiab kinnitust see, et tegemist on kahe täiesti erineva keelega (ranniku- ja kirdemurdega), milles võib olla ka erinev vältesüsteem? Kuivõrd oluline on siin sotsiolingvistika universaal, et naised on uuendustele vastuvõtlikumad kui mehed? Mis ja millise mõjuga võib olla mõni lisafaktor (nt Vainupea kui rannaküla, Jõhvi kui rohkem sisemaal asuv asula)? Keskmise põlve esindajate SK ning JLK kõnest saadud tulemuste põhjal arvutatud suhted on väga sarnased, kuigi väljatoodud universaalide põhjal võiks arvata, et SK keeles kalduvad vältes eristuma rohkem kui JLK kõnes (vanuse ja soo tõttu) ning PRi kõnes (vanuse tõttu). Ilmselt on lisaks soole ning vanusele veel muid tegureid, mis kaasa töötavad (erinev sünni- ja kasvuaeg, vanemate taust, haridus jmt). TJ esindab kestussuhete põhjal juba ühiskeelt.

Kirjakeele järgi määratud teise- ja kolmandavärteliste sõnade keskmiste kestussuhete kõrvutamine näitab, et siinsete tulemuste põhjal kalduvad sõnad ühiskeelesarnasesse teise ja kolmandasse vältes erinema JLK ning SH kõnes. Nende sõnarühmad on kestussuhete järgi lähedasemad ühiskeele teise ja kolmandavärteliste sõnarühmadele, kuid selle vaatamata ei saa rääkida ühiskeelepärasest välteeristusest. Teises ning kolmandas vältes sõnade keskmised kestussuhted erinevad üksteisest, kuid see erinevus pole võrreldes ühiskeele keskmiste kestussuhetega samavõrd kontrastne ja selge. JK ning SMi kõnes teise- ja kolmandavärteliste sõnade rühmade vahel olulist erinevust ei ole. Nende kahe keelejuhi tulemusi kokku võttes on nii teise- kui kolmandavärteliste sõnade keskmiseks kestussuhteks 2,2. JK ja SMi sellised kestussuhted näitavad, et

nende keeles ühiskeelele omast pika ning ülipika vastandust ei ole ning nende tulemusi ei saa JLK ning SH tulemustega kokku panna.

Juuse tulemuste analüüs näitab, et Jõhvi keelejuhtidel on igas põlvkonnas teise- ja kolmandavärteliste sõnade keskmiste kestussuhete vahel tähenduslik erinevus. Sellised tulemused tekitavad mitmeid küsimusi. Oleks vaja lisaarutlust, et selgitada, kas ja kuivõrd on kahe murde üldiselt erineva vältekasutuse põhjuseks erinevad keelelised (ranniku- ja kirdemurre kui erinevad keeled) ja sotsiaalsed (siinses uurimuses on esindatud mehed, v.a keelejuht SH, Jõhvi keelejuhid on naised) tegurid.

Erinevates väärtetes sõnade kogukestuste arvutamine ja kõrvutamine nii kokkuvõtlikult kui keelejuhiti näitab, et hoolimata idiolektide eripärast ja vastakatest keskmistest kestussuhetest on teise- ja kolmandavärtelised sõnad väga sarnase kogukestusega. See näitab, et ka vaadeldavas murdes on olemas jalaisokroonia seaduspära.

3.4.2. Põhitoon

Järgmisena on võrreldud teise- ja kolmandavärteliste sõnade põhitoonikurve. Tabelis 10 on idiolektiti välja toodud põhitooni tipu protsentuaalne kaugus esisilbi vokaali algusest.

Tabel 10. Teise- ja kolmandavärteliste sõnade põhitooni tõusuosa esisilbi vokaalis (%)

Keelejuht	Q2	Q3
JK	36	29
JLK	25	3
SM	15	9
SH	23	18

Kui võrrelda keskmistatud põhitooniväärtusi teise- ja kolmandavärtelistes sõnades, selgub, et mitte ühelgi keelejuhil ei ole F0 tipu keskmiste protsentuaalsete kauguste (V1 algusest) kõrvutamisel statistiliselt olulist erinevust ($p > 0,05$).

Erinevust ei ole isegi JLK Q2 ja Q3 sõnades, kuigi vastavad protsendid (25 ja 3), on väga erinevad. Sellel keelejuhil esindab mõlemat väärtet palju sõnu, milles F0 haripunkt on V1 alguspiiril ning põhitoon langeb ühtlaselt rõhulise silbi vokaali kestel. Seega ei anna üksikud tulemused, kus põhitooni tipp paikneb mujal kui V1 alguses,

õiget võrdlusalust. Keelejuhi teisevälteliste sõnade puhul on põhitooni tipu keskmiseks protsentuaalseks kauguseks arvatud 25% ilmselt ainult seetõttu, et tema sõnade hulgas leidis ka üks sõna, milles põhitoon asub V1 lõpupiiril ning põhitooni tõusuosaks sai seetõttu 100%.

On märkimisväärne, et kõikidel keelejuhtidel asub Q2 sõnaes põhitooni haripunkt V1 algusest keskmiste järgi kaugemal kui Q3 sõnaes. See näib viitavat ühiskeelepärasele tendentsile, kuid kui teise- ja kolmandavälteliste sõnade rühmade omavaheline võrdlemine selle tunnuse järgi olulist erinevust ei näita, ei ole sellisel tendentsil ilmselt olulist tähtsust.

Teisevälteliste sõnade puhul on nii SH kui JLK keskmist põhitooni haripunkti protsentuaalset kaugust V1 algusest tugevasti mõjutanud sõnad, milles F0 tipu asukohaks on olnud V1 algus. Neid sõnu on kummalgi keelejuhil olnud üle poole kõikidest selle vältega sõnadest. Kolmandavälteliste sõnade puhul on samasugune olukord mõjutanud tugevasti jällegi JLK ning SMi tulemusi. Neil põhjustel on nii nimetatud keelejuhtide kui ka väiksemal määral ülejäänud keelejuhtide puhul F0 tipp eespoolsem kui seniste uurimuste andmetel mõlema välte sõnade puhul on kirjeldanud.

Spontaanse ühis- ning murdekõne andmed põhitooni tõusuosa kohta rõhulise silbi vokaalis mõlema välte sõnaes on välja toodud tabelis 11.

Tabel 11. Vokaalikeskse malliga sõnade põhitooni tipu keskmine protsentuaalne kaugus esisilbi vokaali algusest spontaanses kõnes

	Q2	Q3	Märkused
Krull (1993)	55%	44%	Ühiskeel, 1 keelejuht
Eek ja Meister (1997)	50%	24%	Laborkõne, 1 keelejuht
Parve (2003)	53%	36%	Rõngu, 2 keelejuhti
Parve (2003)	51%	28%	Setu, 2 keelejuhti
Juuse (2004)	48%	38%	Jõhvi, 3 keelejuhti
Kalvik (2004)	25%	16%	Haljala, 4 keelejuhti

Olgu kõrvutuseks toodud Juuse andmed: kõigil tema keelejuhtidel on Q3 sõnade puhul F0 tõusuosa V1 kestel väiksem kui Q2 sõnade puhul, kuigi erinevus ei ole tähenduslik ($p > 0,05$ nii PR kui SK tulemuste võrdlemisel). Teistest erineb TJ, kelle kõnes on Q2 ja Q3 sõnaes ühiskeelepärane põhitooni tipu asukoht ning erinevus teise- ja

kolmandavärtlaliste sõnarühmade F0 haripunkti asukoha vahel on statistiliselt oluline ($p < 0,05$).

Nende ja eespool esitatud andmete põhjal ei näi põhitoonikurv selles uurimuses olevat määrav teise ja kolmanda välte erinevustele osutaja. Sarnasele tulemusele on ühes uurimuses jõudnud ka Krull (1993), kes märgib, et spontaanses kõnes ei ole alati erinevusi Q2 ja Q3 F0 kontuuris, eriti lausekesksel positsioonil olevais sõnus. Traditsioonilised F0 mudelid ei tundu olevat parimad vältete eristajad vestluskõne puhul (Krull 1993: 141–145).

See, et põhitoonikurv ei tundu siinses uurimuses teise- ja kolmandavärtlalisi sõnu ühegi keelejuhi andmeil eristavat, võib osutada taju seisukohalt olulisele seigale. Kui JLK ning SH esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted näitavad, et neil on suundumus ühiskeelepärasematele kestussuhetele nii teise- kui kolmandavärtlalistes sõnades, siis on oletatavasti sarnane põhitoon see, mis ühiskeelse taustaga kuulajale tekitab (või aitab tekitada) mulje kohatisest eripärasest vältekasutusest.

Järgmisena on uuritud, milline on keelejuhtide teise- ja kolmandavärtlaliste sõnade põhitooni kontrastsus (st missugune on põhitooni sageduste vahe V1 alguses ning V2 lõpus). Põhitooni keskmiste väärtuste järgi on Q2 sõnades põhitooni kontrastsus JK-l 24 Hz, JLK-l 23 Hz, SM-l 28 Hz ning SH-l 38 Hz. Teistest keelejuhtidest erineb ses võrdluses SH, kelle keeles põhitooni kurv teisevārtlalistes sõnades rohkem langeb. Q3 sõnades on F0 vārtuste vahe V1 alguse ning V2 lõpu vahel JK-l 26 Hz, JLK-l 20 Hz, SM-l 18 Hz ning SH-l 37 Hz. Selgub, et teise- ja kolmandavārtlalistes sõnades on põhitooni kontrastsus mõnevōrra erinev SM keeles, teistel keelejuhtidel on tulemused sarnased. Keelejuhtide kokkuvōtlik F0 kontrastsus on teisevārtlaliste sõnade puhul 28 Hz ning kolmandavārtlaliste sõnade puhul 25 Hz. Need tulemused on sarnased.

Üks vōimalusi on vaadata põhitooni haripunkti asetust vokaali lõpupiiri suhtes nii Q2 kui Q3 sõnades. Protsentuaalselt näitab seda asetust F0 langusosa joonistel 1 ja 2. Kui arvutada keskmiste põhitoonivārtuste järgi vahemaa F0 tipust kuni V1 lõpupiirini, on tulemuseks järgmised arvud (vt tabel 12).

Tabel 12. Põhitooni haripunkti ja lõpu vahe esisilbi vokaalis (Hz) keskmiste põhitooniväärtuste järgi Q2 ja Q3 sõnades

Keelejuht	Q2	Q3
JK	19,8	27,5
JLK	15,3	27,9
SM	23,1	23,3
SH	24,5	31,4
Keskmine	20,6	27,5

Neil andmetel on näha, et põhitooni langus on esisilbi vokaalis keskmiste väärtuste järgi SM erinevas vältes sõnades samasugune. SH ning JK teise- ja kolmandavärtelistes sõnade kõrvutamisel on F0 languses väike erinevus, Q3 sõnade puhul on langusosa mõlemal veidi suurem. JLK andmed on teistest keelejuhtidest erinevamad, kuna teisevärtelistes sõnades langeb põhitoon keskmiste väärtuste järgi esisilbi vokaali tipult vokaali lõppu keskmiselt 15 Hz, kolmandavärtelistes sõnades aga vastavalt 28 Hz. Seega on tema kõnes Q3 sõnades F0 langus keskmiselt järsum kui Q2 sõnades. Keelejuhiti kokku võttes ei ole keskmiste languste (20,6 Hz ning 27,5 Hz) vahel märkimisväärselt vahet ning üldist erinevust ei saa välja tuua.

Teise- ja kolmandavärteliste sõnade F0 väärtuste kõrvutamine nii kokkuvõtlikult kui keelejuhiti näitab, et põhitoonikurvi järgi Q2 ja Q3 sõnu eristada ei saa. Põhitoonikurv tundub olevat idiolektiti väga erinev ja ilmselt mõjutatud muudestki teguritest. Teises ja kolmandas vältes sõnade puhul ei ole märkimisväärselt erinev ka põhitooni kontrastsus ega põhitooni langus esisilbi vokaali kestel. See, et teise- ja kolmandavärtelised sõnad keskmiste põhitooniväärtuste järgi ei erine (kuigi nad võivad erineda V1 ja V2 keskmiste kestuste järgi nt JLK ja SH kõnes), võib osutada sellele, et selline mitteeristav põhitoonikurv loob ühiskeelsele kuulajale mulje teistsuguse (teise ja kolmanda välte vahelise) vältega sõnadest.

3.5. Rannikumurde välteid naaberhäälikute kestussuhte järgi

Eek ja Meister on teinud mitmeid uurimusi eesti välteid iseloomustavate tunnuste ning välde tajumise kohta. Nende uusim käsitlus (2003) keskendub takti erinevate häälikute omavahelistele suhetele erinevates välletes ja välte tajumise küsimustele. Nad on leidnud, et välteid on võimalik kirjeldada naaberhäälikute kestussuhetega taktis. Pikkuserinevuse tajumiseks peab järgnev häälik olema eelmisest 20–25% võrra pikem. Eek ja Meister on tajutava pikkuserinevuse piiriks arvutanud suhtarvu 1,4. Kui rõhuta silbi vokaali ja eelneva lühikese konsonandi jagatis on suurem kui 1,4 või sellega võrdne, siis on V2 C2st tajutavalt pikem ning takt on esma- või teisevälteline. Kui jagatis on väiksem kui 1,4 (nt väärtustes 1,2–1,3), siis on kestused eristamatud ning takt on kolmandavälteline (Eek, Meister 2003: 905–906). Eek ja Meister on teooriat katsetanud ettelõetud materjalil ja möönavad, et selline suhe ei iseloomusta eesti kolme välde mitmetel põhjustel mitte alati sajaprotsendiliselt (Eek, Meister 2003: 828).

Keelejuhtide vokaalidevahelise konsonandi (C2) ja teise silbi vokaali keskmised kestused ning kestussuhted koos standardhälvetega on esitatud tabelites 13–15.

Tabel 13. Q1 sõnade V2, C2 keskmised kestused (ms), kestussuhted ja SHd

Keelejuht	C2	SH	V2	SH	V2:C2	SH
JK	52,9	10,4	98,8	21,6	1,9	0,4
JLK	44,8	6,5	89,1	14,0	2,0	0,4
SM	42,8	10,2	81,3	16,1	2,0	0,8
SH	50,1	17,6	86,1	14,2	1,8	0,5
Keskmine	48,8	10,0	88,6	17,5	2,0	0,5

Nagu tabelist 12 näha, on esmavälteliste sõnade V2 ja C2 keskmine suhe 2,0, mis on selgelt suurem kui 1,4. V2:C2 on võrdne või väiksem kui 1,4 vaid kaheksal korral 48st. Seega toetavad antud andmed Eegi ja Meistri hüpoteesi esimese välte osas peaaegu täielikult. Ebaharilikuks võib tulemustes arvata SM kestussuhte suure standardhälbe (0,8), mis erineb märgatavalt teiste keelejuhtide tulemustest.

Tabel 14. Q2 sõnade V2, C2 keskmised kestused (ms), kestussuhted ja SHd

Keelejuht	C2	SH	V2	SH	V2:C2	SH
JK	56,1	10,4	69,8	8,8	1,3	0,3
JLK	47,1	11,8	67,9	10,8	1,5	0,3
SM	41,5	10,7	55,2	10,0	1,4	0,3
SH	46,5	15,4	74,1	14,1	1,8	0,7
Keskmine	48,0	13,1	67,1	12,9	1,5	0,5

Tabel 15. Q3 sõnade V2, C2 keskmised kestused (ms), kestussuhted ja SHd

Keelejuht	C2	SH	V2	SH	V2:C2	SH
JK	50,3	11,1	72,2	18,1	1,5	0,4
JLK	60,4	13,9	58,4	12,3	1,0	0,3
SM	46,4	14,9	53,3	12,2	1,3	0,5
SH	55,2	14,8	58,6	6,0	1,2	0,6
Keskmine	52,8	14,2	61,7	15,3	1,3	0,5

Teise- ja kolmandavänteliste sõnade rühmas ei ole tulemused nii selged ja ühesed kui esmavänteliste sõnade rühmas. Tuleb nentida, et sellisel viisil arvatud suhted varieeruvad teise- ja kolmandavänteliste sõnade puhul suurel määral, standardhälbed on võrdlemisi suured (teiseväntelistel sõnadel 0,3–0,7; kolmandaväntelistel 0,3–0,6). Ebaloomulikult suured on keelejuht SMi kestussuhete standardhälbed (sarnaselt esmavänteliste sõnade SHga).

Kokkuvõtlikult iseloomustab teise vänte sõnu keskmine kestussuhe 1,5 (mis on suurem kui taju suhtarv 1,4 ning viitab Q1-le või Q2-le) ning kolmanda vänte sõnu keskmine kestussuhe 1,3 (mis on väiksem kui taju suhtarv 1,4 ning viitab Q3-le). Seega peaks üldiselt vaadatuna V2 ja C2 kestussuhe vänteid hästi kirjeldama. Kui uurida suhteid keelejuhiti, tuleb märkida, et V2:C2 suhte järgi on Q2 ning Q3 sõnade puhul tegemist erinevas väntes sõnadega siiski vaid JLK ning SH keelekasutuses. Teise- ja kolmandaväntelised sõnad olid ühiskeelele lähedaste V1 ja V2 keskmiste kestussuhetega samuti nende kahe keelejuhi kõnes. Q2 puhul on nende keelejuhtide keskmisteks kestussuheteks vastavalt 1,5 ja 1,8; Q3 puhul 1,0 ja 1,2. JK ning SMi vastavad kestussuhted jäävad mõlema vänte sõnade puhul 1,3–1,5 piiresse, st tajuläve suhtarvule väga lähedale. Kasulikku lisainformatsiooni võiksid anda nende keelejuhtide sõnade kohta tehtud tajutestid.

Rõhutu silbi vokaali ja talle eelneva konsonandi suhte arvutamine esma-, teise- ja kolmandavähtelistes sõnades näitab kõigepealt, et üldjoontes on sellise suhte järgi võimalik iseloomustada ka rannikumurde erinevates välletes sõnu. Kõige selgemini näitavad seda keelejuhtide esmavähteliste sõnade keskmised V2 ja C2 suhted, mis on valdavalt suuremad kui 1,4, osutades, et rõhutu silbi vokaal on talle eelnevast konsonandist tajutavalt pikem ning tegemist on esmavähtelise sõnaga.

Teise- ja kolmandavähteliste sõnade vaatlemisel selgub V2 ja C2 keskmiste kestussuhete järgi, et teises ning kolmandas vältes sõnad eristuvad (nagu V1 ja V2 kestussuhetegi põhjal) nii JLK kui SH keeles. SMi ja JK andmed ei ole nii ühesed.

4. VÄLDETE ERISTAMATUSE SEOS TEISTE MURDEPÄRASTE JOONTEGA KEELEJUHTIDE KÕNES

Sellesse uurimistöösse valitud keelejuhtide kõnes on vaadeldud ka teisi murdepäraseid häälikulisi ning morfoloogilisi jooni. Töö autori bakalaureusetöö ‘Rannikumurde tasandumine ühe küla näitel’ (Kalvik 2002) käsitleb murdepärase ja vastavate kirjakeelepärase joonte varieerumist 11 keelejuhi kõnes ning uurib varieerumise võimalikke keelisi ning sotsiaalseid põhjusi. Uurimise all olid järgmised murdeomased jooned:

- keskkõrgete pikkade vokaalide *ee*, *oo* ja *öö* diftongistumine (nt *sies*, *kuol*, *tüö*);
- *vad*-tunnusega kindla kõneviisi lihtmineviku mitmuse 3. pööre (nt *tegivad*);
- *mb*-tunnuseline komparatiiv (nt *ilusamb*).

Ülevaate nende joonte esinemisest JK, JLK, SM ja SH keeles annab tabel 15.

Tabel 16. Murdepärased ja kirjakeelsed vormid idiolektiti (%) (Kalvik 2002)

Keelejuht	Diftongid	<i>vad</i> - verbivormid	<i>mb</i> - komparatiivid	Murdepärased vormid kokku
JK	94,7	75,6	100	90,1
JLK	53,2	0	0	17,7
SM	20,5	16,1	8,7	15,1
SH	0	0	0	0

Tabeli andmeid vaadates on kõigepealt näha, et tinglike põlvkondade kaupa toimivas tasandumisprotsessis säilivad murdeomased häälikujooned üldiselt kauem kui morfoloogilised jooned (eriti paistab see silma JLK keeles). Teiseks on huvitav idiolektide eripära, mille järgi ei ole tasandumine ühtlane ja pöördumatu. Keskmise põlvkonna esindaja JLK keel on vaadeldud joonte järgi täiesti kirjakeelepärase morfoloogiaga, kuid tugeva rannikumurde aktsendiga. Noorema põlvkonna esindaja SMi kõnes on häälikulisi jooni küll vähem, kuid seevastu leidub tema kõnes

morfoloogilisi jooni, mida ei ole ei JLK ega ka SMi põlvkonnakaaslase SH keeles, kus ei leidu ühtegi vaadeldud murdejoont.

Neid andmeid on mõneti raske veldete kohta saadud tulemustega siduda. Esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted näitavad, et ühiskeeles tulemustele on lähedased JLK ja SH andmed (Q2 sõnade keskmine kestussuhe on neil vastavalt 1,9 ja 1,8 ning Q3 sõnade vastav suhe mõlemal 2,4). Kui vaadata neid tulemusi sotsiolingvistika universaalide taustal, mille järgi nooremad ja naised kalduvad igas sotsiaalses klassis kasutama kõrgestaatuselisi või standardsemaid keelevariante (vt ptk 1.4.), siis on SH kirjakeelele poole kalduv välteeristus mõneti mõistetav. Kirjakeelt on eesti kultuuriruumis kõrge staatuse ning standardse variandina propageeritud ja haridussüsteemis peale surutud – peamiselt küll vene keele ülemvõimu vastu võitlemise nimel – eelmise sajandi lõpukümnendini.

JKL on keskmist põlvkonda esindav meesterahvas ning nende tunnuste põhjal peaks ta olema SHst erineva keelekasutusega. Kuna tema keeles on säilinud palju murdeomaseid diftonge, peaks olema hästi säilinud ka murdepärane vältekasutus – häälduslik joon, mis on samuti üks ranniku keele püsivamaid markereid. Liiatigi on kodukoha keel JKL-le tähtis, sest ta kasutab kõnes puhuti arhailisi vorme, mida ka vanema keelejuhi keeles ei esine (nt *pohja_õnneD*, *vikkastist*) ning parandab oma keelt murdepärasemaks, nt *tähti eppisin ma tunDMA jubà* || *vei tunDama*; *lāne ēstis ieštis*. Nii saab ta näidata ka oma põlist kuuluvust, hoolimata sellest, et ta hariduse omandamise ning kodukohast eemal olemise tõttu väljaspool kodukogukonda ja võõrastega kõneledes kasutab ühiskeelelähedast kõnepruuki. Akustiliste andmete analüüs näitab aga, et selles kõnepruugis on olemas ka suundumus ühiskeelelaadsele välteeristusele. Kui ta lisaks muudele murdepärastele joontele ei saa “lülitada” murdepärasele vältekasutusele, on ta võib-olla ühiskeelepärase välteeristuse omandanud juba kodukeeles lapsena ning ei saa seda teadlikult muuta. Seega on tema puhul lisategurina oluline vaadata tema vanemate (eelkõige ema) tausta.

SM kõnes on häälikulised jooned taandunud pea võrdselt morfoloogilistega, ent ometi iseloomustab teda vanema põlve esindaja JKga sarnane vältekasutus. Tundub, et tema keeles on segamini ühiskeele tasandilt vaadatuna teise- ja kolmandavärtelised ning murdele omase vältega sõnad (mis kõik annavad kokku ühiskeele kahe kvantiteedi

vahelise keskmise) ning ei ole seaduspära, millal ta sõnu ühes, teises või vahepealses kvantiteedis ütleb. Samamoodi võib iseloomustada vanema põlvkonna esindaja JK kõnet.

Järgmisena on vaadeldud keelejuhtide vanemate ning (võimaluse korral) vanavanemate taustu, et uurida, mis on võinud idiolekte mõjutada. (Andmed keelejuhtide biograafia ning vanemate kohta on esitatud alapeatükis 2.1.).

Neil andmeil on vanema põlvkonna esindaja JK vanemad pärit samast külast, kust keelejuhtki, ning seega on ta ilmselt kasvanud ühe kogukonna keelevariandiga, mida on rääkinud nii (võõras)ema kui isa.

JLK vanemad ning nende vanemad on pärit üsna kitsalt rannikuosalt ning esmapilgul ei paista olevat asjaolu, mis põhjendaks keelejuhi ühiskeelepärasust. Perekonnaloo uurimisel selgus, et keelejuhi emaema pärines Sagadi mõisa saksa ametnikest ja keelejuhi ema oli haritud inimene. Ilmselt on JLK keelekasutust mõjutanud peamiselt ema ja vanaema keel (isa roll peres oli väike). Võib arvata, et 19. sajandi lõpupoolel ning 20. sajandi alguses ei ulatunud rannikumurre enam Sagadisse ning sealne keelekasutus oli keskmurdepärasem kui rannakülades. Samuti võib olla perekondlikke mõjutusi, sest pole päris kindel, kas emapoolsed esivanemad olid eestlased või sakslased ning pole ka teada, millal nad Sagadisse elama asusid. Lisaks võib JLK kõnepruugile olla mõju avaldanud ka kasvukeskkond – juba lapseas on tema keelekasutust (sh vältekasutust) ilmselt ka jälgitud ja parandatud. Kõigi nende tegurite koosmõjul on ta omaks võtnud ühiskeelepärasema keele.

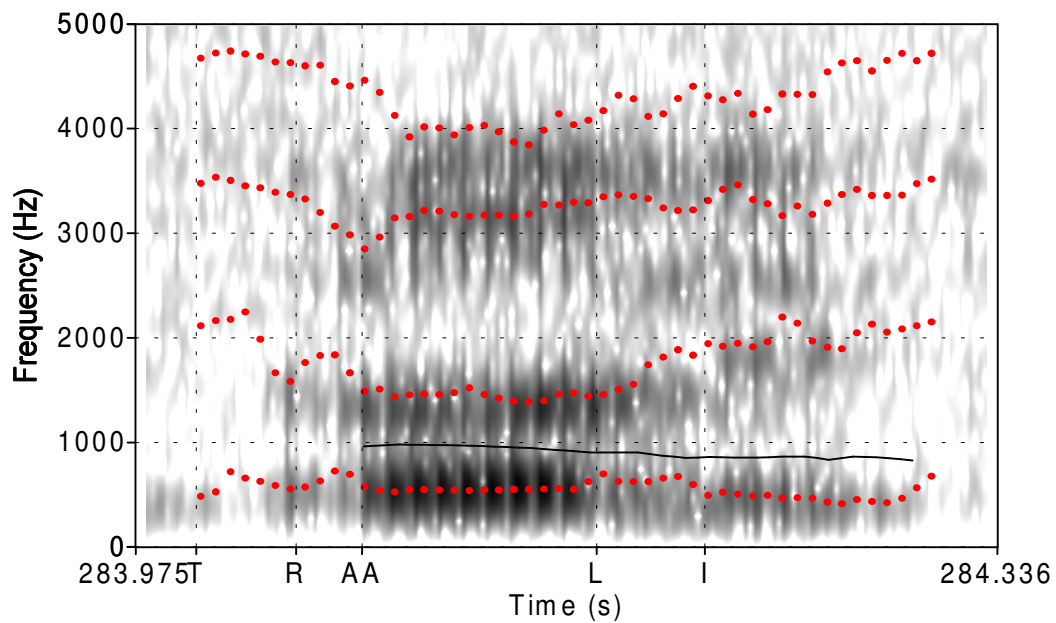
SM mõlemad vanemad on lähiküladest. Näib, et selleski peres on peamine olnud ema ja tema vanemate mõju, sest keelejuht on põlvkonnast hoolimata murdepärase keelekasutusega. On teada, et keelejuhi isaisa on pärit Audru vallast Pärnumaalt, kuid tema mõju keelejuhi isale on olnud väike, sest ta suri varakult. Keelejuhi isa oli haritud mees, kes õppis Tallinnas kunstikoolis ning oli hiljem lähikonnas koolijuhataja. Tema haridus ei ole oletatavasti mõjutanud ei tema enda ega ka keelejuhi keelekasutust.

SH kõne on saanud enim mõjutusi emalt, kes on olnud küll ingerisoomlane, kuid asunud lapsena elama keskmurdelisse Väike-Maarjasse. See võib olla üheks põhjuseks, miks SH on vaadeldud morfoloogiliste kui ka häälduslike joonte järgi peaaegu

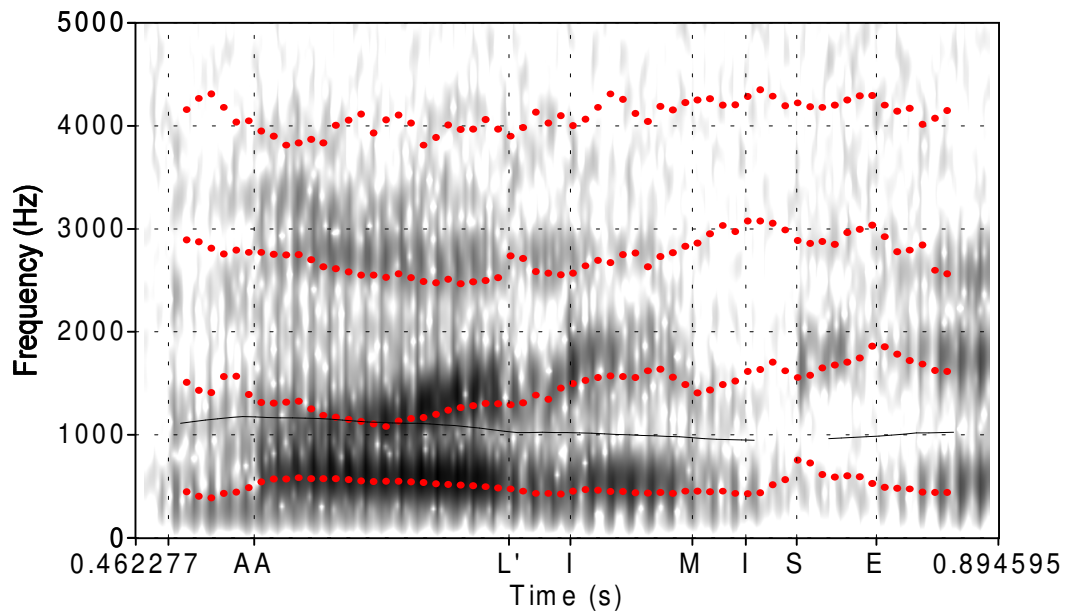
kirjakeelne. Näib, et isa (kes on kasvanud Vainupeal) keel ei ole SH keelekasutust mõjutanud.

Q2 ja Q3 vältete eristamatust on peetud rannikumurde püsivamaks jooneks, mida üks murde uurijaid Mari Must nimetab ka murdenormiks. Teise üsna püsikindla joonena on ta välja toonud konsonantide palataliseerimatuse, märkides, et keskmurdeline peenendus on kodunenud neil aladel, mis on olnud tugevas keskmurde mõjualas. (Must 1983: 81.) Palatalisatsiooni kohta täpsustab Klein, et Haljalas (v.a Haljala Selja murrakus) on palatalisatsioon olemas, kuid üldiselt on see palju nõrgemini kuuldav kui eesti ühiskeeles. Peenendus on üldisem noorte kõnes. (Klein 1926a: 56–57.) Ka Andrus Saareste on Haljala rannaaladelt kogutud sõnades kohati palatalisatsiooni märkinud. Näiteks on tema koostatud murdekaartidel nr 18–19 sõnavormid *la□`n* ja *la□`i* (Saareste 1938).

Kui vaadelda selle uurimuse keelejuhtide sõnu palatalisatsiooni seisukohast, selgub, et palatalisatsioon on valdav kõikide keelekasutuses. Üksikuid palataliseerimata konsonante leidub juhuslikult ainult JK (nt *tundi*, *vētsin*) ning SM kõnes (nt *küllest*), JLK ja SH peenendavad kaashäälikuid nii, nagu (põhjaeesti) ühiskeeles seda tehakse. Ka JK keeles palataliseeruvad konsonandid puhuti isegi sellistes sõnades nagu *oli* ja *toodi*. Kui uurida sõnade spektrogramme, on näha, et kuuldelise mulje järgi palataliseeritud häälikute puhul tõuseb neile eelnevas vokaalis teise formandi väärtus, palataliseerimata häälikute puhul mitte (vrd joonis 4 ja 5). See kinnitab Ilse Lehist (Lehist 1966: 12) oletust, mille kohaselt väljendub eesti keele palatalisatsioon konsonandi ette hääldatud lühikeses *i*-häälikus, mida akustiliselt peaks näitama vokaali esimese formandi madalamad ja teise formandi kõrgemad väärtused. See on näha ka järgmistel spektrogrammidel, mis on SM sõnadest *trāli* ja *māl'imise*. Esimeses sõnas (joonis 4) on näha, et siirdel *a*-lt *d*-le teise formandi väärtus (märkimisväärselt) ei tõuse. Teises sõnas (joonis 5) kõrgeneb *a* teise formandi väärtus *m*-le üleminekul selgelt.

Joonis 4. Spektrogramm SMi sõnast *tráli*. Püstjooned joonisel märgivad häälikute piire, horisontaalne joon põhitoonikurvi. Esimese vokaali kestus on 101 ms, teise vokaali kestus 58 ms. Põhtiooniväärtused *a* algus- ja lõpupiiril on vastavalt 97 Hz ja 90 Hz, F0 tipu väärtus on 98 Hz ning F0 tõusuosa hõlmab 26% V1 kestusest. Põhitooniväärtused *i* algus- ja lõpupiiril on vastavalt 85 Hz ja 84 Hz.

Joonis 5. Spektrogramm SMi sõnast *mäl'imise*. Esimese vokaali kestus on 125 ms, teise vokaali kestus on 53 ms. Põhitooniväärtused *a* algus- ja lõpupiiril on vastavalt 117 Hz ja 103 Hz, tipp asub *a* alguspiiril. Põhtiooniväärtused teise silbi *i* algus- ja lõpupiiril on vastavalt 102 Hz ja 98 Hz.

Kõigi käsitletud häälduslike (väldete eristamatus, diftongistumine, palataliseerimine) ning morfoloogiliste murdejoonte (*vad*-tunnusega kindla kõneviisi lihtmineviku mitmuse 3. pööre, *mb*-tunnuseline komparatiiv) puhul on sarnase keelekasutusmalliga keelejuhid JK ning SM. SMi kui noorema põlvkonna esindaja kõnes on diftonge ja morfoloogilisi murdejooni märgatavalt vähem kui JK kõnes, kus nii murdepäraseid häälduslikud jooned kui sõnavormid on ülekaalus. Siiski on SMi kõnes erinevaid murdepäraseid jooni rohkem kui keskmise põlvkonna esindaja JLK kõnes (v.a diftongid). Veel rohkem erineb SMi keelekasutus põlvkonnakaaslase SH keelest, kes on vaadeldud murdejoonte põhjal kirjakeelne. Tema keeles on murde tasandumine lõpule jõudnud.

Keelejuhtide vanemate ning vanavanemate päritolu ja võimalike perekondlike mõjutuste uurimine annab väärtuslikke andmeid, mis võimaldavad keelejuhtide murdepärist või -võõrast keelekasutust paremini selgitada. Tundub, et iga keelejuht on kõige rohkem eeskujuna saanud oma ema keelest. JLK ema ja vanaema kui sisemaapoolsemast Sagadist pärit inimesed on keelejuhile edasi andnud ühiskeelepärase vältetasutuse. See, et JLK kõnes on palju diftonge ning et ta kasutab puhuti arhailisi vorme, viitab keelejuhi väärtushinnangutele ja soovile oma identiteeti signaalida. Oletatavasti saab ta niimoodi teatud murdejoontele lülitades rõhutada oma piirkondlikku kuuluvust. SMi puhul võib olulisemaks pidada samuti ema keelevarianti. Tema puhul ei näi haritud isa keelemudel (mille kohta võib vaid oletusi teha) mingit mõju olevat avaldanud. SMi suhteliselt murdepärist keelekasutust on ilmselt mõjutanud ka see, et tal on madalam haridus ning et ta on olnud üsna paikne. Viimane võib viidata ka sellele, et kodukoht ning sellega seonduv on talle prestiižne. Hoolimata üldisest murrete nivelleerumisest kohustusliku haridussüsteemi ning massikommunikatsiooni mõjul on nimetatud tingimused soodustanud seda, et tema keelde ei ole ühiskeelepärist välteeristust tekkinud. SH kõnepruugile näib olevat olulist mõju avaldanud samuti (oletatavasti peamiselt keskmurde mõjudega) ema keel, sest hoolimata piirkonnas kasvanud isast on tema keel ühiskeelepärane.

5. KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös uurisin kvantiteedisuhteid (C)VCV- ja (C)VVCV-struktuuriga sõnades, analüüsides akustiliselt häälikute kestusi ning põhitooniväärtusi. Uurimismaterjaliks oli rannikumurde läänerühma kuuluva Vainupea küla neljalt keelejuhilt (JK, snd 1889; JLK, snd 1933; SM, snd 1952 ja SH, snd 1961) helilindistatud vestluskõne. Vaatluse all oli keelejuhtide kvantiteedisüsteem, milles rannikumurde eripära tõttu ei peaks olema ühiskeelelaadset teise ja kolmanda välte eristust.

Eesti foneetikas on olulisemaks vältega kaasnevaks tunnuseks kestuslik erinevus, mida osutatakse tavaliselt esimese ja teise silbi kestussuhte kaudu. Teise ja kolmanda välte puhul on oluline ka erinevus esisilbi vokaali põhitooni tõusu- ja langusosades. Selles uurimuses andis nende parameetrite foneetiline analüüs järgmisi tulemusi:

- Esmavähtelistes sõnades on keelejuhtide rõhutu silbi vokaal poolpikk ning esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted on 0,7–0,8. Põhitoonikurv on esisilbis enamasti püsiv ning teises silbis langev.
- Kirjakeele järgi määratud teisevähtelistes sõnades on keelejuhtide esimese ja teise silbi vokaali keskmised kestussuhted 1,8–2,4; kokkuvõtlik keskmine kestussuhe on 2,0. Põhitoon tõuseb neis sõnus keskmiste põhitooniväärtuste järgi vokaali esiosas ning langeb suhteliselt järsult vokaali lõpuosas; langus jätkub teises silbis. Keelejuhtide keskmine põhitooni tipu protsentuaalne kaugus vokaali algusest on 15–36%, idiolektiti kokku võttes 25%.
- Kirjakeele järgi määratud kolmandavähtelistes sõnades on V1 ja V2 keskmised kestussuhted keelejuhiti 2,1–2,4; kokkuvõttev keskmine kestussuhe on 2,3. Põhitooni haripunkt paikneb neis sõnus vokaali algusest keskmiselt 3–29% kaugusel, kokkuvõtlikult 16% kaugusel.

Neid tulemusi eesti ühiskeeles (nii spontaanse kui laborkõne) ja murdekõne andmetega kõrvutades on näha, et ühiskeeles esimese vältega sarnase kestussuhtega on

esmavärtelised sõnad. Keelejuhtide keskmiste kestussuhete järgi moodustavad teise- ja kolmandavärtelised sõnad omavahel kattuva rühma. Kokkuvõtlike kestussuhete järgi (2,0 ja 2,3) paigutuvad siinse uurimuse teise- ja kolmandavärtelised sõnad eesti ühiskeelee laborkõne ja spontaanse kõne teise ja kolmanda väärtete vahele. See näitab, et rannikumurdes puudub ühiskeeleealaadne selge kahe väärtete eristus. Kalduvus sellisele eristusele – kestussuhete järgi – on olemas vaid kahe keelejuhi (JLK ja SH) keelekasutuses.

Põhitooni haripunkti asukoht siinsete teise- ja kolmandavärteliste sõnade esilbi vokaalis ei sarnane samuti spontaansest ja laborkõnest saadud andmetega põhitoonikurvi kohta neis väärtetes. Keelejuhiti ega keskmiselt ei ole teise ja kolmanda väärtete sõnade võrdlemisel statistiliselt olulist erinevust F0 tipu kauguses esilbi vokaali algusest. Põhitoonikurv on idiolektiti suhteliselt eripärane ning ta ei ole selles uurimuses teise ja kolmanda väärtete eristajana määrav. Väärtetevahelisele erinevusele ei osuta ka põhitooni languse järskuse ning põhitooni üldise kontrastsuse uurimine.

Siinse uurimuse keskmiste kestussuhete ja põhitooniväärtuste kõrvutamine kirdemurde ning soome keele andmetega ei too esile üldisi sarnasusi. Põlvkonniti ja idiolektiti vaadeldes on rannikumurde kvantiteedisuhted kirdemurde vastavate kvantiteetidega osaliselt sarnased, osaliselt erinevad neist

Traditsioonilistele kestussuhetele lisaks on uurimuses vaadeldud ka naaberhäälikute suhteid. Naaberhäälikute kestussuhete teooria järgi (Eek ja Meister 2003) on sõna esma- või teiseväärteline, kui rõhutu silbi vokaali ning vokaalidevahelise konsonandi suhe on suurem kui taju suhtarv 1,4 või sellega võrdne; ning kolmandaväärteline, kui see suhe on 1,4st väiksem. Selle uurimuse esmaväärteliste sõnade V2:C2 suhted on nii keelejuhiti kui keskmistatult suuremad kui 1,4. Teise ja kolmanda väärtete sõnade keskmised V2:C2 suhted on idiolektiti kokku võttes vastavalt 1,5 ja 1,3. Need arvud jäävad tajupiiri suhtarvule lähedale, osutades nii nende kahe kvantiteedi lähedust. Keelejuhiti on tulemused teise ja kolmanda väärtete puhul üsna erinevad, kuid esile tuleb tõsta, et JLK ning SH keeles on nende suhete järgi olemas teise ja kolmanda väärtete eristus.

Keskmistatud tulemuste järgi ei ole keelejuhiti murde üldises tasandumisprotsessis omaks võtnud ühiskeeleepärast teise ning kolmanda väärtete eristust. Kui vaadata aga

idiolekti tasandil, on näha, et keelejuhid kasutavad erinevaid vältesüsteeme. Rannikumurde lühikese ja pika vastandus tuleb välja JK ning SMi keelekasutuses, sest nendel eristuvad kestussuhete põhjal esmavärtelised sõnad (kestussuhted 0,7–0,8) ning teise- ja kolmandavärtelised sõnad koos (kestussuhted 2,1–2,4). JLK ning SH keeles on olemas esmavärtelised sõnad, teise- ja kolmandavärteliste sõnade kalduvad olema ühiskeelee teist ja kolmandat väärtet iseloomustavate suhetega sarnased. Ühiskeelepärast kontrastset erinevust nende teise- ning kolmandavärteliste sõnade kestussuhete vahel siiski ei ole.

On ootuspärane, et JK kui vanema põlve esindaja kasutab keelt, milles on murdepärane lühikese ja pika vastandus, ning mõneti on ka ootuspärane, et SH kui noorema põlve naise keeles on ühiskeelega kõige sarnasem teise ja kolmanda väärtet vastandus. Ootuspäratu on JLK keelekasutus kui näide idiolektist, millesse selline eristus on juba tekkimas, ning SM kui idiolekt, millesse ühiskeelee väärteteristust või sellele kaldumist ei ole siiski tekkinud.

Seega tuleb lisaks vanusele ja soole otsida muid tegureid, mis on mõjutanud keelejuhtide ühiskeelepärasemate või sellest erinevat väärtetkasutust. Keelejuhtide vanemate ja perekondade uurimine annab andmeid JK ning SMi murdepärasest taustast ning toob teisalt esile tingimused, mille mõjul JLK ning SH on ilmselt omandanud ühiskeelepärasema teise ja kolmanda väärtet eristuse. Kõikide keelejuhtide keelekasutust on enim mõjutanud nende ema keelekasutus. Eriti oluliseks võib ema keelemudelit pidada JLK ning SH puhul, kes on seetõttu esimeseks keeleks saanud keskmurdepärase kõnepruugi, milles on oletatavasti olnud ka ühiskeeleeleaadsem teise ja kolmanda väärtet eristus. Ka SMi üsna murdepärane kõne on ilmselt kujunenud ema ja emaema kui kohalike keelevariantide kasutajate mõju tulemusena. SMi puhul on murdepärase keele säilimist toetanud madalam haridus ning paiksus. Nende tingimuste poolest sarnaneb temaga ka JK.

Kui vaadelda keelejuhtide akustilisi andmeid kõrvuti muude murdepäraste joonte (diftoongistumine, *vad*-tunnusega kindla kõneviisi lihtmineviku mitmuse 3. pööre, *mb*-tunnuseline komparatiiv) ja vastavate kirjakeelepäraste joonte esinemise analüüsiga, tulevad esile erinevad murde tasandumisskeemid.

JK keeles on vähesel määral (peamiselt morfoloogilisi) kirjakeelepäraseid jooni, häälduslike joonte (väldete eristamatus, diftongid) järgi on ta murdepärase keelekasutusega. JLK tundub olevat näide ühiskeelepärasest idiolektist, milles on tugev rannikumurde aktsent (diftongide näol). Rõhulise ja rõhutu silbi vokaali keskmise kestussuhte järgi kalduvad tema teise- ja kolmandavärtelised sõnad sarnanema ühiskeeles teises ja kolmandas vältes sõnadega, kuid täiesti ühiskeelegaadset teise ning kolmanda välte eristust siinsetel andmetel välja tuua ei saa. SMi keelekasutuses on esindatud kõik vaadeldud häälikulised ja morfoloogilised murdejooned, kuigi enamik neist on kirjakeelepärase joontega võrreldes selges vähemuses. Kõige silmatorkavam on tema puhul aga JK-ga sarnane vältekasutus, st tema keeles ei ole siinsetel andmetel samuti vahet teise- ning kolmandavärteliste sõnade kvantiteedisuhtes. Tema keelekasutuses annavad muredetaustast märku nii erinevad murdepäraseid häälduslikud kui morfoloogilised jooned. SH keeles on häälikulised jooned taandunud koos morfoloogilistega ning tema keelekasutus on näide idiolektist, milles murde tasandumine on lõpule jõudmas peaaegu kõikidel tasanditel. SH kõnes on sarnaselt JLK-ga V1 ja V2 kestussuhte põhjal olemas suundumus ühiskeelepärasele välteeristusele, kuid päris ühiskeelepäraseks seda eristust siiski pidada ei saa. SH kõnes võivad sellised kestussuhted (ning ka põhitooniväärtused, mis ei erine teise- ning kolmandavärtelistes sõnades) anda märku ühiskeelest erinevast vältesüsteemist ning sellest, et ta on pärit rannikumurdealalt.

Selle töö tulemused näitavad, et murde tasandumine on mitmetahuline ja keerukas protsess. Üldiselt leiab kinnitust see, et morfoloogilised murdejooned tasanduvad varem ning kohamurret hakkavad markeerima üksikud häälduslikud jooned. N-ö murdekõneleja räägib ühis- või kõnekeelt, milles on murdele osutav aktsent. See, millistest joontest see aktsent koosneb, sõltub ilmselt keelejuhist endast ning võimalikest sotsiaalsetest ja keelelistest mõjutajatest. Näiteks ei osale palataliseerimatus rannikumurde aktsendi moodustamisel, sest ühiskeelepärase konsonantide peenendus on valdav kõikide keelejuhtide kõnes, olenemata põlvkonnast ja soost.

Selle töö kõige tähtsamad tulemused on järgmised:

1. Kõikidel keelejuhtidel on kestussuhte põhjal olemas lühikese ja pika vastandus. Esmavärteliste sõnade analüüs näitab, et ka rannikumurdes on

neis sõnades teise silbi vokaal poolpikk nagu eesti ühiskeeles ja teistes murretes.

2. Ühiskeeles teise ja kolmanda välte kestussuhetele lähedasemad V1 ja V2 suhted on kahe keelejuhi – JLK ja SH – keelekasutuses. JK ning SMi kõnes kalduvust pika ning ülipika vastandusele ei ole.
3. Põhitoon ei osuta ühegi keelejuhi puhul olulisele teise- ja kolmandaväلتeliste sõnade vahelisele erinevusele. Seega võib põhitoonikurv, mis on samasugune mõlema välte sõnade puhul, olla see foneetiline omadus, mis moodustab rannikumurde aktsendi, st mille järgi ühiskeeles kõneleja tajub rannikumurde välteid ühiskeelepärastest erinevatena.
4. Murde tasandumisel säilivad kauem häälduslikud jooned, kuid mitte alati ja ühtmoodi (nt palataliseerimatus ja diftongid taanduvad rannikumurdest erinevalt).
5. Murdepärane väldete eristamatus on süsteem, mille kõnelejad omandavad oma ema keelest ja mida ei saa ilmselt mõjutada muud faktorid.

ALLIKAD

- Ariste, Paul* 1947. Foneetilisi probleeme eesti keele alalt. Eesti NSV Tartu Riikliku Ülikooli toimetised. Filoloogilised teadused 3. Nõukogude soome-ugri teadused 6. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Bright, William* 1997. Social Factors in Language Change. – The Handbook of Sociolinguistics. Edited by Florian Coulmas. Oxford; Massachusetts: Blackwell Publishers, pp. 81–91.
- Chambers, J.K., P. Trudgill* 1998. Dialectology. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eckert, Penelope* 1997. Age as a Sociolinguistic Variable. – The Handbook of Sociolinguistics. Edited by Florian Coulmas. Oxford; Massachusetts: Blackwell Publishers, pp. 151–167.
- Eek, Arvo* 1983. Kvantiteet ja rõhk eesti keeles (I). Fonoloogiliste tõlgenduste kriitikat. – Keel ja Kirjandus nr 9, lk 481–489.
- Eek, Arvo, Toomas Help* 1986. Rütminihked eesti keele kujunemisloos. Preprint KKI–45. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakond.
- Eek, Arvo, Einar Meister* 1997. Simple Perception Experiments on Estonian Word Prosody: Foot Structure vs. Segmental Quantity. – Estonian Prosody: Papers from a Symposium. Editors Ilse Lehist, Jaan Ross. Tallinn: Institute of Estonian Language, pp. 77–99.
- Eek, Arvo, Einar Meister* 2003. Foneetilisi katseid kvantiteedi alalt. – Keel ja Kirjandus nr 11–12, lk 815–837; 902–916.
- Eek, Arvo* 2003. Kuidas tõlgendada völdet? Loeng Tartu Ülikooli üldfoneetika seminaris 19. detsembril.
- Ehala, Martin* 1999. Eesti völdete probleemi üks lahendusi. – Keel ja Kirjandus nr 6–7, lk 378–385; 453–465.

- Eisen, Matthias Johann* 1920. Daani Hindamise Raamat = Liber census Daniae. Tallinn: Warrak.
- Elstrok, Helmut* 1999. Sõbrakaubandus. Sepralaitos. Tallinn.
- EMS* = Eesti murretest. – Eesti murrete sõnaraamat I (A–J) 1994. Tallinn: Eesti Keele Instituut, lk 5–12.
- Fought, Carmen* 2003. Ethnicity. – The Handbook of Language Variation and Change. Editors J. K. Chambers, Peter Trudgill, Natalie Schilling-Estes. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing Ltd, pp. 444–472.
- Grigorjev jt = Grigorjev, Piret, Leelo Keevallik, Ellen Niit, Leho Paldre, Kristi Sak, Ann Veismann* 1997. – Kihnu murde assimileerumise mustreid Manilaiul. Pühendusteos Huno Rätsepale 28. 12. 97. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7. Toimetanud M. Erelt, M. Sedrik, E. Uuspõld. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 26–44.
- Hazen, Kirk* 2003. The Family. – The Handbook of Language Variation and Change. Editors J. K. Chambers, Peter Trudgill, Natalie Schilling-Estes. Malden; Oxford; Carlton: Blackwell Publishing Ltd, pp. 500–525.
- Hennoste, Tiit* 1997. Eesti keele sotsioperioodid. Üldpilt. – Pühendusteos Huno Rätsepale 28. 12. 97. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7. Toimetanud M. Erelt, M. Sedrik, E. Uuspõld. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 45–66.
- Hennoste jt = Hennoste, Tiit, Leelo Keevallik, Karl Pajusalu* 1999. Introduction. – Estonian Sociolinguistics. International Journal of the Sociology of Language 139. Editor Tiit Hennoste. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, pp. 7–16.
- Hennoste, Tiit* 2000. Allkeeled. – Eesti keele allkeeled. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 16. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 9–56.
- Hint, Mati* 1998. Häälikutest sõnadeni. Eesti keele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal. Teine, ümbertöötatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Honey, John* 1997. Sociophonology. – The Handbook of Sociolinguistics. Edited by Florian Coulmas. Oxford; Massachusetts: Blackwell Publishers, pp. 92–106.
- <http://www.ut.murre.ut.ee>

- Iva, Triin* 2002. Eesti ühiskeelee mõjutused võru keeles. – Väikeisi kiili kokkopusutmisõq. Väikeste keelte kontaktid. Konvõrent□ Pühäjärvel, 15.–17. märdikuu 2001. Toimõndanuq Karl Pajusalu ja Jan Rahman. Võro Instituudi toimõndusõq 14. Võru: Võro Instituut', lk 84–92.
- Juuse, Janne* 2001. Kirderannikumurde vältevastandusest. Seminaritõõ. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Juuse, Janne* 2004. Välteed Jõhvi murde- ja kõnekeeles. Bakalaureusetõõ. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Kalvik, Mari-Liis* 2002. Rannikumurde tasandumine ühe küla näitel. Bakalaureusetõõ. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele õppetoolis.
- Kask, Arnold* 1956. Eesti murrete kujunemisest ja rühmitumisest. – Eesti rahva etnilisest ajalooat. Artiklite kogumik. Toimetaja Harri Moora. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 24–40.
- Kask, Arnold* 1972. Eesti keele ajalooline grammatika I. Häälikulugu. Teine trükk. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Kask, Arnold* 1984. Eesti mured ja kirjakeel. Eesti NSV TA Emakeele Seltsi toimetised 16. Tallinn: Valgus.
- Kettunen, Lauri* 1962. Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 156. Helsinki: SKS.
- Klein (Rajamaa), Hermann* 1926a. Haljala rannamurde konsonantism. AESi koopia (nr 30, kopeeritud 1952) seminaritõõst Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli murdematerjalide arhiivis (H-56).
- Klein (Rajamaa), Hermann* 1926b. Haljala rannamurde vokalism. AESi koopia (nr 31, kopeeritud 1952) seminaritõõst Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli murdematerjalide arhiivis (H-57).
- Koreinik jt = Koreinik, Kadri, Külli Eichenbaum, Karl Pajusalu, Jüri Viikberg* 2001. Allkeelte seisundiuuring Saaremaal. Käsikiri Võru Instituudis.
- Krull, Diana* 1991. Stability in some Estonian duration relations. – Experiments in speech processes. PERILUS (Phonetic Experimental Research, Institute of Linguistics, University of Stockholm) No XIII, pp. 57–60.

- Krull, Diana* 1993. Word-prosodic features in Estonian conversational speech: some preliminary results. – Experiments in speech processes. PERILUS (Phonetic Experimental Research, Institute of Linguistics, University of Stockholm) No XVII, pp. 45–54.
- Krull, Diana* 1997. Prepausal Lengthening in Estonian: Evidence from Conversational Speech. – Estonian Prosody: Papers from a Symposium. Editors Ilse Lehiste, Jaan Ross. Tallinn: Institute of Estonian Language, pp. 136–148.
- Lehiste, Ilse* 1960. Segmental and Syllabic Quantity in Estonian. American Studies in Uralic Linguistics Vol 1. Bloomington: Indiana University, pp. 21–28.
- Lehiste, Ilse* 1966. Consonant Quantity and Phonological Units in Estonian. Uralic and Altaic Series Vol 65. Editor Thomas A. Sebeok. Bloomington: Indiana University.
- Lehiste, Ilse* 1997. Search for Phonetic Correlations in Estonian Prosody. – Estonian Prosody: Papers from a Symposium. Editors Ilse Lehiste, Jaan Ross. Tallinn: Institute of Estonian Language, pp. 11–35.
- Lehtonen, Jaakko* 1970. Aspects of Quantity in Standard Finnish. Studia philologica jyvaskyläensia VI. Jyväskylä: K. J. Gummerus Osakeyhtiö.
- Liiv, Georg* 1961. Eesti keele kolme vältusastme kestus ja meloodiatüübid. – Keel ja Kirjandus nr 7–8, lk 412–424; 480–490.
- Ligi jt = Ligi, Herbert, E. Kukk, T. Oja* 1988. Virumaa. Eestimaa 1725.–1726. aasta adramaarevisjon. III köide. Allikapublikatsiooni separaat. Tallinn: Eesti NSV Arhiivide Peavalitsus, Ajaloo Keskarhiiv ja Tartu Riiklik Ülikool.
- Luts, Arved* 1969. Soomlaste silgukaubandus Viru rannikul. – Etnograafiamuuseumi aastaraamat 24. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum. Tallinn: Valgus, lk 288–318.
- Must, Mari* 1983. Kirderannikumurde tänapäev. – Emakeele Seltsi aastaraamat 26/27. Eesti NSV TA Emakeele Selts. Tallinn: Eesti Raamat, lk 77–89.
- Must, Mari* 1987. Kirderannikumurre. Hääliline ja grammatiline ülevaade. Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Must, Mari* 1995. Kirderannikumurde tekstid. Eesti murded V. Tallinn: Eesti TA Eesti Keele Instituut.

- Org jt = Org, Ervin, Nele Reiman, Katrin Uind, Eva Velsker, Karl Pajusalu* 1994. Vastseliina Sute küla elanike murdeprugist ja keelehoiakutest. – Keel ja Kirjandus nr 4, lk 203–209.
- Pajusalu, Karl* 1999. Eesti murded ja murderühmad. – Emakeele Seltsi aastaraamat 43 (1997). Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts, lk 64–94.
- Pajusalu, Karl* 2000. Veske ja Veski ehk Kuhu küll kõik murded jäid. – Oma Keel 1. Tartu: Emakeele Seltsi väljaanne, lk 18–22.
- Pajusalu jt = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg* 2002. Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pajusalu, Karl* 2003. Estonian Dialects. – Estonian Language. Linguistica Uralica Supplementary Series, Vol 1. Edited by Mati Erelt. Tallinn: Estonian Academy Publishers, pp. 231–272.
- Parve, Merike* 2003. Välted lõunaeesti murretes. Doktoritöö. Dissertationes philologiae estonicae universitatis tartuensis 12. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ross, Jaan, Ilse Lehist* 2001. Estonian Prosody. – The Temporal Structure of Estonian Runic Songs. Phonology and Phonetics 1. Editor Aditi Lahiri. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, pp. 37–56.
- Saareste, Andrus* 1932. Eesti keeleala murdelisest liigendusest. – Eesti Keel nr 1–2, lk 17–40.
- Saareste, Andrus* 1938. Eesti murdeatlas. I vihik. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Sandström, Harri* 1996. Lahemaa randlased. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus; Lahemaa Rahvuspark.
- Sepp, Arvi* 1980. Some Additional Data on the Duration of Unstressed Vowels in Estonian. – Estonian Papers in Phonetics. Editor Arvo Eek. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian S.S.R., Institute of Language and Literature, pp. 93–103.
- Sutrop, Urmas* 1999a. Eesti keele välted ja balti polütooniline keel. – Keel ja Kirjandus nr 4, lk 235–238.
- Sutrop, Urmas* 1999b. Keele muutumisest ja eesti keelest. ('Muutuv keel'). – Keel ja Kirjandus nr 5, lk 310–313.
- Tarvel, Enn* 1993. Lahemaa ajalugu. Lahemaa Rahvuspark. Tallinn: Huma.

- Vainupealne Vainupea* 2003. Koostanud Reet Markin. Vihula Valla Külade Arengukoda. Narva: VR Kirjastus.
- Viitso, Tiit-Rein* 1981. Läänemeresoome fonoloogia küsimusi. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Eesti Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Viitso, Tiit-Rein* 1985. Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned. – Keel ja Kirjandus nr 7, lk 399–404.
- Viitso, Tiit-Rein* 1996. Virumaa keeled. – Koguteos Virumaa. Rakvere: Lääne- ja Ida-Viru Maavalitsus, lk 390–401.
- Viitso, Tiit-Rein* 2003. Rise and Development of the Estonian Language. – Estonian Language. Linguistica Uralica Supplementary Series, Vol 1. Edited by Mati Ereht. Tallinn: Estonian Academy Publishers, pp. 130–226.
- Wodak, Ruth, Gertraud Benke* 1997. Gender as a Sociolinguistic Variable: New Perspectives on Variation Studies. – The Handbook of Sociolinguistics. Edited by Florian Coulmas. Oxford; Massachusetts: Blackwell Publishers, pp. 127–150.
- Wolfram, Walt* 1997. Dialect in Society. – The Handbook of Sociolinguistics. Edited by Florian Coulmas. Oxford; Massachusetts: Blackwell Publishers, pp. 107–126.
- Wrangell, G.* 1924. Wirumaa Ew.-Lutheruse usu maakirikud. – Wirumaa. Maakonna minewikku ja olewikku käsitatav koguteos. Rakvere: Wiru maakonnawalitsuse väljaanne, lk 82–105.

QUANTITY RATIOS IN THE COASTAL DIALECT

SUMMARY

This present master's thesis "Quantity Ratios in the Coastal Dialect" presents the results of acoustic measurements of the sound durations and F0 frequencies in the words of short and long quantity. The words with structure (C)VCV and (C)VVCV have been chosen from the spontaneous speech represented by four inhabitants (JK, born in 1889; JLK, born in 1933; SM, born in 1952; SH, born in 1961) of Vainupea village. The main aim of this study is to describe and analyze the quantities of the chosen words. Coastal dialect is known as the dialect what does not make difference between the long and overlong duration degree, as Finnish language.

The acoustic analyze of the durations of phonemes and F0 frequencies has following results. The average syllable ratios (V1:V2) of the Q1 (short quantity) words of all informants are 0,7–0,8 and the F0 contour is homogeneous during the vowel of stressed syllable and falling during the vowel of the second, unstressed syllable. The words presenting long and overlong quantity were determined by their quantity in the standard Estonian. The average syllable ratios of the words of long quantity are by informants 1,9–2,4, compendioulsy 2,0. In Q2 words the F0 peak covers on average 25% of the extent of V1. The words of overlong quantity show little different results as the average syllable ratios are 2,1–2,4 by informants (2,3 in summary) and the F0 peak covers on average 16% of the extent of V1.

These results indicate firstly that all informants have first quantity degree. The results show that there is a half-long vowel at the end of CVCV-words and thus there is not such durational silmilarity between Estonian and Finnish CVCV-words as has been presumed before. According to the results, have Q2 and Q3 words quite overlapping quantity ratios. When comparing these results with the data from researches about standard Estonian it is seen that the informants of this study in general do not have the differenciation between long and overlong quantity degree. The observing of the

idiolects gives more precise conclusions. It is seen that two of the informants, JLK and SH, have syllable ratios that are more similar to the ratios of standard and spoken Estonian. However, these ratios are closer to each other than in Standard Estonian. JK and SM, on the contrary, have in their speech only the difference of long and short quantity degree. These informants have thus more conserved the ancient quantity system.

The resultative quantity ratios are expectable in the idiolect of JK and SH as JK represents the older generation and SH younger generation. The results of the idiolects of JLK and SM are in some sense extraordinary. JLK is representing the middle generation but he has quantity ratios what are more similar to standard language use. SM is representing younger generation but his quantity ratios indicate clearly to the dialect's quantity system. Thus age as sociolinguistical factor is not the most important factor to influence language use. The most important seems to be the origin of informants and their parents (especially mother's origin) and the language use what has been dominating in their childhood.

Additional analysis of the other phonetical and morphological features of Coastal dialect represented in the language use of these informants demonstrates the different and multifaceted process of dialect levelling. Among idiolects it is detectable that phonetical features of dialect tend to remain longer in language use. When dialect is represented only by it's phonetical/phonological features, those features constitute an accent of this dialect. It is noticed that upon transition to the standard language the regional accents will remain and every speaker of standard Estonian may have accent what marks the regional identity or origin.

The results of present research shows that accent can also be formed in different ways. It seems that f.e. palatalization is characteristic for all informants despite of the age. Ancient Coastal dialect did not have this feature. On the other hand, there are remarkable differences among idiolects. For example the informant JLK has strong accent of the coastal dialect in the level he uses diphthongs but at the same time he has also quantity degrees what are quite similar to Standard Estonian.

LISA 1. Keelejuht JK (snd 1889) Q1 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C1	V1	F0 algus	F0 lõpp	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>ema</i>	SgP		84	196	201	57	101	198	176	0,8	1,8
<i>liha</i>	SgP	61	118	153	197	59	138			0,9	2,3
<i>rüsa</i>	SgP	52	70	120	113	43	96	119	108	0,7	2,2
<i>pani</i>	IndIpfSg3	70	85	153	171	57	109	167	145	0,8	1,9
<i>suri</i>	IndIpfSg3	74	87	197	185	44	103	174	151	0,8	2,3
<i>moni</i>	SgN	56	75	190	183	42	93	179	171	0,8	2,2
<i>nimi</i>	SgN	45	80	147	140	73	110	123	107	0,7	1,5
<i>kodu</i>	SgAdi	46	72	195	197	46	108	208	172	0,7	2,3
<i>minu</i>	SgG	55	59	144	126	48	77	130	123	0,8	1,6
<i>sugu</i>		36	90	147	132	70	99			0,9	1,4
<i>suve</i>	SgG	52	84	153	133	56	94	138	124	0,9	1,7
<i>mene</i>	ImpSg2	53	52			46	67			0,8	1,5
<i>üle</i>			96	153	166	55	128	150	141	0,8	2,3
<i>nime</i>	SgG	54	95	210	217	60	107	209	191	0,9	1,8
<i>vähä</i>		42	35	160	151	37	52	157	164,0	0,7	1,4
	Keskmine	53,5	78,8	165,6	165,1	52,9	98,8	162,7	147,8	0,8	1,9
	SH	10,5	19,9	26,7	32,8	10,4	21,6	31,9	27,9	0,1	0,4

LISA 2. Keelejuht JK (snd 1889) Q2 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
viina	SgG	49	168	136	158	136	47	70	55	119	118	3,1	0,8
tüüri	SgG	54	188	147	149	141	30	39	76	132	136	2,5	1,9
liiva	SgG	45	143	145	149	149	100	56	63	156	153	2,3	1,1
suure	SgG	46	143	172	201	189	39	42	78	167	152	1,8	1,9
kiili	SgG	82	180	200	235	197	29	52	65	172	140	2,8	1,3
suure	SgG	72	125	161	164	154	54	46	66	147	137	1,9	1,4
piida	SgG	56	112	150	153	137	42	40	72	128	119	1,6	1,8
paadi	SgG	67	210	167	189	157	37	70	82	158	133	2,6	1,2
paadi	SgG	65	154	134	147	135	43	56	73	138	133	2,1	1,3
paadi	SgG	66	149	146	146	137	0	54	69	132	127	2,2	1,3
liiva	SgG	57	141	134	141	131	43	57	59	123	120	2,4	1,0
paadi	SgG	50	161	150	175	154	25	48	62	161	156	2,6	1,3
paadi	SgG	52	162					63	76			2,1	1,2
paadi	SgG	43	199	209	211	156	23	69	70			2,8	1,0
luugi	SgG	51	182	178	192	147	21	59	61	140	140	3,0	1,0
kiili	SgG	106	163	215	231	227	42	65	89	200	180	1,8	1,4
saama	SgG	46	182	146	146	124	0	67	70	124	120	2,6	1,0
	Keskmine	59,2	162,5	161,9	174,2	154,4	35,9	56,1	69,8	146,5	137,6	2,4	1,3
	SH	16,2	25,9	26,3	31,7	27,5	23,0	10,4	8,8	22,5	17,1	0,4	0,3

LISA 3. Keelejuht JK (snd 1889) Q3 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>suuri</i>	PIP	113	166	208	233	192	33	45	94	188	180	1,8	2,1
<i>pääle</i>		85	131	129	143	127	60	68	80	120	112	1,6	1,2
<i>pääva</i>	SgP	51	137	211	214	196	10	44	62	189	184	2,2	1,4
<i>pääva</i>	SgP	67	215	130	159	147	45	64	85	140	135	2,5	1,3
<i>pääle</i>		57	116	195	195	177	0	44	51	165	163	2,3	1,2
<i>Riiga</i>	SgIll	50	125	186	198	165	12	63	65	171	145	1,9	1,0
<i>Riiga</i>	SgIll	69	198	183	210	169	33	64	134			1,5	2,1
<i>tüüri</i>	SgIll	49	162	145	182	168	50	53	67	157	150	2,4	1,3
<i>kuuli</i>	SgP	39	157	157	175	156	39	47	76	143	136	2,1	1,6
<i>tüüri</i>	SgP	64	204	249	249	134	0	46	67	139	135	3,0	1,5
<i>pääle</i>		57	181	223	231	191	33	39	45	194	180	4,0	1,2
<i>pääle</i>		54	131	176	186	152	40	51	67	150	142	2,0	1,3
<i>pääle</i>		59	113	189	189	149	0	51	65	140	135	1,7	1,3
<i>pääva</i>	SgP	69	165					34	76			2,2	2,2
<i>jääma</i>	Inf	45	133	189	189	132	0	55	85	126	118	1,6	1,5
<i>pääle</i>		39	154	169	187	174	49	55	43	167	165	3,6	0,8
<i>pääle</i>		47	175	198	206	182	23	38	59	186	174	3,0	1,6
<i>pääle</i>		66	121	212	217	208	63	49	77	211	187	1,6	1,6
<i>viina</i>	SgP	49	194	152	181	160	47	69	67	152	144	2,9	1,0
<i>pääle</i>		74	199	161	161	148	0	50	79	154	143	2,5	1,6
<i>jääma</i>	Inf	44	106	199	200	193	11	30	57	194	193	1,9	1,9
<i>paari</i>	SgP	45	164	238	239	215	34	36	88	202	197	1,9	2,4
<i>veedi</i>	IpsIndPt	44	121	160	160	135	0	70	75			1,6	1,1
<i>liiga</i>		50	156	159	178	160	38	49	65	159	148	2,4	1,3

LISA 3 järg. Keelejuht JK (snd 1889) Q3 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
maale	SgAll	70	161	166	200	193	65	44	77	179	185	2,1	1,8
	Keskmine	58,2	155,4	182,7	195,1	167,6	28,5	50,3	72,2	164,8	156,9	2,2	1,5
	SH	16,5	31,4	31,5	26,8	24,9	22,1	11,1	18,1	25,4	24,9	0,6	0,4

LISA 4. Keelejuht JLK (snd 1933) Q1 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C1	V1	F0 algus	F0 lõpp	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>tuli</i>	IndIpfSg3	63	59	160	163	46	69	167	151	0,9	1,5
<i>kari</i>	SgN	64	82	234	252	44	120	236	210	0,7	2,7
<i>pidi</i>	IndIpfSg3	55	44	153	142	59	94	152	144	0,5	1,6
<i>kiri</i>	SgN	58	80	208	216	45	105			0,8	2,3
<i>kohe</i>		54	64			41	88			0,7	2,1
<i>vähe</i>		46	56			39	78			0,7	2,0
<i>mine</i>	ImpSg2	57	46	211	204	42	89	198	191	0,5	2,1
<i>üle</i>			51	294	280	37	83	257	222	0,6	2,2
<i>tal</i>	SgN	59	91			47	99			0,9	2,1
<i>nagu</i>		31	53	160	152	53	85			0,6	1,6
<i>viru</i>	SgG	38	50	239	227	38	105	228	223	0,5	2,8
<i>seda</i>	SgP	42	69	238	278	46	90	235	206	0,8	2,0
<i>tema</i>	SgG	62	73	228	211	48	79	217	206	0,9	1,6
<i>mina</i>	SgN	50	49	228	229	35	84	224	219	0,6	2,4
<i>süda</i>	SgN	68	54			52	68			0,8	1,3
	Keskmine	53,4	61,4	213,9	214,0	44,8	89,1	212,7	196,9	0,7	2,0
	SH	10,7	14,5	42,4	46,9	6,5	14,0	34,2	29,7	0,1	0,4

LISA 5. Keelejuht JLK (snd 1933) Q2 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>paadi</i>	SgG		56	151	230	256	256	100	48	60	251	249	2,5	1,3
<i>Kiige</i>	SgG		75	154	186	186	175	0	62	82	155	138	1,9	1,3
<i>liiva</i>	SgG		45	117	177	186	160	43	48	89	146	139	1,3	1,9
<i>kraavi</i>	SgG	52	43	106	209	209	202	0	32	58	195	185	1,8	1,8
<i>kraavi</i>	SgG	68	46	114	194	194	191	0	37	70	188	174	1,6	1,9
<i>pääva</i>	SgG		59	128					46	83			1,5	1,8
<i>viigi</i>	SgG		29	123	176	176	141	0	44	59	121	112	2,1	1,3
<i>keele</i>	SgG		71	111	135	135	114	0	38	58	111	96	1,9	1,5
<i>keele</i>	SgG		55	134					40	52			2,6	1,3
<i>Liisi</i>	SgG		46	126	208	228	202	53	69	69	199	194	1,8	1,0
<i>Leena</i>	SgG		57	142	144	167	157	70	48	75	143	126	1,9	1,6
<i>piiri</i>	SgG		61	116	196	196	188	0	34	73	190	176	1,6	2,1
<i>Aadu</i>	SgG			112					71	68			1,6	1,0
<i>Siimu</i>	SgG		71	103					46	62			1,7	1,3
<i>jäägu</i>	JusPrSg3		61	130	144	146	125	7	43	60			2,2	1,4
	Keskmine		55,4	124,5	181,7	189,0	173,7	24,8	47,1	67,9	169,9	158,9	1,9	1,5
	SH		12,7	15,6	30,4	34,5	40,4	35,8	11,8	10,8	42,4	45,5	0,3	0,3

LISA 6. Keelejuht JLK (snd 1933) Q3 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
saama	Inf		53	102	232	232	206	0	81	54	199	190	1,9	0,7
pääle			55	114	149	155	123	33	42	54			2,1	1,3
saadi	IpsIndPt		40	151	186	186	134	0	51	80	161	151	1,9	1,6
klaasi	SgP	53	42	194	236	236	140	0	76	69	162	151	2,8	0,9
saada	Inf		51	143	138	139	124	13	66	69	140	133	2,1	1,0
saadi	IpsIndPt		60	147	201	201	180	0	66	61	195	182	2,4	0,9
loomi	PIP		47	158	170	170	150	0	82	69	195	182	2,3	0,8
viima	Inf		28	128	124	124	109	0	72	69	110	99	1,9	1,0
kaasa			62	132	123	123	115	0	32	47	109	104	2,8	1,5
piima	SgP		63	151	225	227	121	11	71	44			3,4	0,6
viidi	IpsIndPt		50	107	122	122	113	0	69	30	132	138	3,6	0,4
viidi	IpsIndPt		43	103	125	125	115	0	64	50			2,1	0,8
toodi	IpsIndPt		75	147	153	153	144	0	47	44	136	133	3,3	0,9
kraami	SgP	65	40	168	143	143	123	0	48	65	142	141	2,6	1,4
saadi	IpsIndPt		59	153	205	205	198	0	50	70	186	178	2,2	1,4
saadi	IpsIndPt		58	128	170	170	148	0	60	57	167	148	2,2	1,0
saada	Inf		56	142					60	57			2,5	1,0
müüdi	IpsIndPt		49	108	168	168	162	0	51	63	176	160	1,7	1,2
	Keskmine		51,7	137,6	168,8	169,4	141,5	3,4	60,4	58,4	157,9	149,3	2,4	1,0
	SH		10,9	24,7	39,4	39,3	29,7	8,6	13,9	12,3	30,5	27,8	0,6	0,3

LISA 7. Keelejuht SM (snd 1952) Q1 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C1	V1	F0 algus	F0 lõpp	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>ema</i>	SgG		68	128	120	48	86	107	118	0,8	1,8
<i>küla</i>	SgN	40	80			27	124			0,6	4,6
<i>vana</i>	SgN	29	45	80	80	28	60			0,8	2,1
<i>mina</i>	SgN	48	45	111	121	30	88	113	99	0,5	2,9
<i>nigu</i>		42	46	168	157	46	64	83	89	0,7	1,4
<i>lugu</i>	SgN	36	63	116	112	60	75	93	81	0,8	1,3
<i>risu</i>	SgP	28	64	99	98	56	78	111	100	0,8	1,4
<i>nagu</i>		31	46	94	92	43	55	91	95	0,8	1,3
<i>üle</i>			58			47	83			0,7	1,8
<i>side</i>	SgN	50	54			59	98			0,6	1,7
<i>kole</i>	SgN	43	65	83	91	37	84	75	80	0,8	2,3
<i>mere</i>	SgG	51	47			38	82			0,6	2,2
<i>oli</i>	IndIpfSg3		79	84	76	40	92			0,9	2,3
<i>mõni</i>	SgN	58	42	96	93	36	75	92	91	0,6	2,1
<i>pani</i>	IndIpfSg3	56	60			43	73			0,8	1,7
<i>meri</i>	SgN	68	59	97	95	47	83	92	86	0,7	1,8
	Keskmine	44,6	57,6	105,1	103,2	42,8	81,3	95,2	93,2	0,7	2,0
	SH	12,1	12,0	25,5	23,1	10,2	16,1	12,8	11,7	0,1	0,8

LISA 8. Keelejuht SM (snd 1952) Q2 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>kooli</i>	SgG		47	112	199	205	150	11	44	44			2,5	1,0
<i>traali</i>	SgG	46	28	101	97	98	90	26	43	58	85	84	1,7	1,3
<i>liiva</i>	SgG		51	131	158	168	145	40	47	67	119	121	2,0	1,4
<i>piiri</i>	SgG		43	110					24	51			2,2	2,1
<i>piiri</i>	SgG		55	127	174	174	127	0	34	51	108	98	2,5	1,5
<i>riisi</i>	SgG		50	124	138	145	136	35	32	43	129	125	2,9	1,3
<i>liini</i>	SgG		41	82	160	161	147	23	36	64	143	148	1,3	1,8
<i>paadi</i>	SgG		43	96					43	46			2,1	1,1
<i>paadi</i>	SgG		59	106	138	138	115	0	40	57	128	127	1,9	1,4
<i>paadi</i>	SgG		53	114	185	185	143	0	40	51	136	141	2,2	1,3
<i>paadi</i>	SgG		61	128	107	107	92	0	53	46	99	109	2,8	0,9
<i>paadi</i>	SgG		60	106	186	186	169	0	52	64			1,7	1,2
<i>Soome</i>	SgG		69	102	104	107	96	25	68	78			1,3	1,1
<i>liiva</i>	SgG		36	118	113	120	96	24	36	60	87	83	2,0	1,7
<i>kuuse</i>	SgG		57	120	96	99	87	13	31	48			2,5	1,5
	Keskmine		50,2	111,8	142,7	145,6	122,5	15,2	41,5	55,2	114,9	115,1	2,1	1,4
	SH		10,7	13,5	36,9	37,0	27,9	14,5	10,7	10,0	21,2	23,3	0,5	0,3

LISA 9. Keelejuht SM (snd 1952) Q3 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>moona</i>	SgP		60	107	87	87	79	0	65	31			3,5	0,5
<i>keegi</i>	SgN		46	133	173	173	135	0	53	49	135	135	2,7	0,9
<i>keegi</i>	SgN		40	92	106	107	101	16	47	56			1,6	1,2
<i>liiga</i>			45	109	143	160	148	50	25	51	143	143	2,1	2,0
<i>poole</i>			62	147	221	223	129	12	34	89	117	113	1,7	2,6
<i>Soome</i>	SgIII		93	126	197	197	170	0	66	56			2,3	0,8
<i>toodi</i>	IpsIndPt		46	104					37	47			2,2	1,3
<i>müüdi</i>	IpsIndPt		54	97	97	97	93	0	67	43	104	100	2,3	0,6
<i>keegi</i>	SgN		61	78	101	101	83	0	29	37	90	87	2,1	1,3
<i>meele</i>	SgIII		44	97	198	198	156	0	34	59	150	159	1,6	1,7
<i>liiga</i>			41	86	137	141	118	35	57	55	129	117	1,6	1,0
<i>kraami</i>	SgP	55	35	101					69	58			1,7	0,8
<i>liiva</i>	SgP		48	99					37	57			1,7	1,5
<i>saada</i>	Inf		49	125	103	103	87	0	38	47			2,7	1,2
<i>keegi</i>	SgN		43	130	139	139	117	0	46	47	126	131	2,8	1,0
<i>keegi</i>	SgN		48	100	97	97	91	0	31	55	94	87	1,8	1,8
<i>jäägi</i>	IndNgPt		40	88	111	113	84	14	37	60	84	83	1,5	1,6
<i>müüdi</i>	IpsIndPt		63	99	96	96	92	0	64	63	114	116	1,6	1,0
	Keskmine		51,0	106,6	133,7	135,5	112,2	8,5	46,4	53,3	116,9	115,5	2,1	1,3
	SH		13,4	18,4	43,9	44,6	29,4	15,2	14,9	12,2	22,0	24,9	0,5	0,5

LISA 10. Keelejuht SH (naine, snd 1961) Q1 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C	C1	V1	F0 algus	F0 lõpp	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>ema</i>	SgN			50	143	137	58	106	148	138	0,5	1,8
<i>vana</i>	SgN		62	54	141	123	54	70	125	124	0,8	1,3
<i>mida</i>	SgP		47	44	123	130	44	76	127	123	0,6	1,7
<i>sama</i>	SgN		64	67	148	133	56	82	130	127	0,8	1,5
<i>tuli</i>	IndIpfSg3		66	71	167	168	51	84	151	120	0,8	1,6
<i>neli</i>	SgN		56	77	216	215	34	83	205	185	0,9	2,4
<i>pidi</i>	IndIpfSg3		54	50	146	122	40	71			0,7	1,8
<i>läbi</i>			32	80	229	321	95	115	249	119	0,7	1,2
<i>ise</i>				75	175	179	58	85			0,9	1,5
<i>vähe</i>			58	62	183	166	39	72	160	148	0,9	1,8
<i>krõbe</i>	SgN	65	43	90	179	220	82	111	202	141	0,8	1,4
<i>lähe</i>	IndPrSg3N		48	60	178	185	46	82	172	156	0,7	1,8
<i>tänu</i>	SgN		50	56	243	235	40	78	232	209	0,7	2,0
<i>nagu</i>			30	50	178	159	28	74	165	159	0,7	2,6
<i>minu</i>	SgG		52	43	222	199	33	94	179	175	0,5	2,8
<i>tal</i>	SgG		54	77	161	160	44	94	163	152,0	0,8	2,1
	Keskmine		51,1	62,9	177,0	178,3	50,1	86,1	172,0	148,3	0,7	1,8
	SH		10,7	14,2	34,8	51,9	17,6	14,2	38,1	26,9	0,1	0,5

LISA 11. Keelejuht SH (naine, snd 1961) Q2 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>kuule</i>	ImpSg2		55	72	142	142	130	0	40	58	136	133	1,2	1,5
<i>Eeva</i>	SgG			94					55	65	139	131	1,4	1,2
<i>traadi</i>	SgG	46	40	143	212	282	263	78	65	60	214	206	2,4	0,9
<i>liiva</i>	SgG		53	196	215	264	229	56	61	95	189	162	2,1	1,6
<i>liiva</i>	SgG		57	124	153	164	154	40	55	89	139	130	1,4	1,6
<i>piiri</i>	SgG		60	140	173	173	152	0	26	80	149	136	1,8	3,1
<i>Liide</i>	SgG		44	100	145	145	140	0	73	69	147	133	1,4	0,9
<i>piiri</i>	SgG		66	107	238	238	204	0	23	75	195	182	1,4	3,3
<i>piiri</i>	SgG		67	112	135	135	124	0	29	73	134	106	1,5	2,5
<i>kooli</i>	SgG		67	94	217	217	194	0	36	61	195	191	1,5	1,7
<i>kooli</i>	SgG		77	153	205	205	172	0	44	78	159	144	2,0	1,8
<i>viina</i>	SgG		67	156	169	169	147	0	37	87	149	145	1,8	2,4
<i>suusa</i>	SgG		62	134	250	250	185	0	52	90	144	135	1,5	1,7
<i>teeme</i>	IndPrPl1		63	170	148	151	134	45	47	93			1,8	2,0
<i>kooli</i>	SgG		57	124	264	264	221	0	45	56	202	187	2,2	1,2
<i>köögi</i>	SgG		50	116	220	265	228	61	71	50	203	198	2,3	0,7
<i>piiri</i>	SgG		84	217	201	221	216	88	32	81	186	160	2,7	2,5
	Keskmine		60,6	132,5	192,9	205,3	180,8	23,0	46,5	74,1	167,5	154,9	1,8	1,8
	SH		11,3	37,8	41,3	51,2	42,7	32,5	15,4	14,1	28,7	29,6	0,4	0,7

LISA 12. Keelejuht SH (naine, snd 1961) Q3 sõnade häälikute kestused (ms), kestussuhted, F0 väärtused (Hz)

Sõna	Vorm	C1	V1	F0 algus	F0 tipp	F0 lõpp	F0 tipu %	C2	V2	F0 algus	F0 lõpp	V1/V2	V2/C2
<i>poodi</i>	SgIll	79	157	194	244	241	59	78	63	187	159	2,5	0,8
<i>piima</i>	SgP	73	221	256	258	136	14	53	57	138	133	3,9	1,1
<i>toodi</i>	IpsIndPt	59	122	215	215	191	0	56	54	198	160	2,3	1,0
<i>poodi</i>	SgIll	67	141					59	57			2,5	1,0
<i>moodi</i>		49	97	149	149	145	0	62	50	163	147	1,9	0,8
<i>mööda</i>		62	140	147	154	147	45	64	70			2,0	1,1
<i>löödi</i>	IpsIndPt	23	115	150	150	138	0	57	63	145	133	1,8	1,1
<i>toodi</i>	IpsIndPt	60	126	179	179	137	0	77	60	176	150	2,1	0,8
<i>toodi</i>	IpsIndPt	57	153	172	172	153	0	59	62	129	108	2,5	1,1
<i>toodi</i>	IpsIndPt	40	122	143	144	129	16	39	63	149	127	1,9	1,6
<i>liiga</i>		41	114	167	170	133	25	30	69	158	136	1,7	2,3
<i>leeri</i>	SgP	42	162	152	160	136	22	20	60	135	133	2,7	3,0
<i>näägi</i>	IndPrNeg	53	177	202	213	164	24	48	56	153	146	3,2	1,2
<i>mööda</i>		41	114	158	158	151	0	62	50	131	138	2,3	0,8
<i>mööda</i>		53	116	193	202	169	28	62	50	160	158	2,3	0,8
<i>loomi</i>	PlP	35	188	216	232	165	36	63	55	160	150	3,4	0,9
<i>kaasa</i>		51	157	222	226	188	11	50	58	187	191	2,7	1,2
	Keskmine	52,1	142,5	182,2	189,1	157,7	17,5	55,2	58,6	157,9	144,6	2,4	1,2
	SH	14,3	32,2	33,3	37,7	29,1	18,2	14,8	6,0	21,4	18,9	0,6	0,6

LISA 13. NÄITED KEELEJUHTIDE KÕNEST

- **JK (M 75, snd 1889).** Haljala, Eisma küla. Lindistanud Mari Must ja Madis Norvik 1964. aastal (EMH 702, 703). Litereerinud M. Must ja M.-L. Kalvik.

MM: *ot̃ kuda se lugù oli sīs |*

JK: *voĩ || ə mina olin nelideist e āstat̃ vana kui | isa pani minù | leĩbeāle | sulaseks |*
ja sie oli viel isa tādibueg | kas_ütlen nime kã vei |

MM: *üks(-)*

JK: *ə martin_ə ə | kudagi martin_ə || maiplum_oli | ja nūt̃ | tahin tulla isat̃ ja vuerast*
ema kodu vāttama nelibūhi laube | ja kunda parun suri kareppalle ärà || ja tulivad vasta
kunda kalda müōda tul̃di esteks vetsyin mütsi pēast ärà || ilusast jäin seisu kohe kui
surnu läks müōda | hakkasin edasi tulema | ja keik neid tuli üks kolmgümend uost oli | ja
nīgauwa tulin ikke no moni kümme kord || ottasin ikke mütsi piast ärà | aga vīmane
vaņkker tuli vasta || üks nuort_veittu paruni pueg vei keš ta ol̃i | ol̃i sial vaņkri pāl | ja
üks naisterahvas oli tema korvas ja kiusas seda ja mina ei vettand mütsi piast ära ||
jā ja || pidas obuse kinni ja || ja | tul̃i mahà | miks_sā poisi nadiķkas ei vettand mütsi
piast ärà | ja pani mulle plārakka vasta silmi mā panin metsà | ja juoksi nattuķkese aega
tagà ja sīs kieras ūwest tagasi ja sīs läks jälle edasi || sedasi oli lugù ja sīs tulin kodu |
sie_oli nelibūhi laube | ja | isale pañdi nī sūr rent̃ piale | ja meisast oli sādettud nel̃i uost
|| ja lahuttatta sie maja ära ja vīja teise kuhugi teise paruni mā piale | ja | küla kupjas
oli tuōnd sinna te_nd nel̃i uost täma oli meisa rahvas viel ei tiañd kuš isa elàs | ja | et ə
maja ära lahuītatta || isa vettas pani ukse lukku | ja täma oli vene matrus oli tuōnd ə
ladivast-okkist kaheraudase pūssi | jahibūs̃ | otsast laettav ol̃i | ja ütles_et mina tahan
seda näha sāda keš on esimene mies keš_lāb kattukselle | ja sīs pani sial ikke juoksu ja
vähä aega kulasivad sāl mina ei veind seda näha ma_olin nuor ja karttasin ja | š_mendi
menema ja maja jäi järele ja | praegas on lagund sie maja sāl alles old kül | sedasi oli
lugu nende sakslastega | ja sīs mina akkasiņgi neid vihkama neid sakslasi ja vihkan
neid täna päevani ((muheleb)) || vaĩ sedasi oli sis̃ sie asjalugu |

MM: *jah ||*

JK: *jah̃ ((ohkab)) | nüid ma enam sellest ei oska ānamp midagi rākkida ||*

MM: *agā (--)*

((katkestus))

JK: *ə sīn_ə | ə sulaseks | enne keisin karjas sīn kiva külaš ja sial al- mitte annikveres*
sāl käisin karjaš ja | jā ja sīs | akkasiņgi isagodus merel käima | pālē
neljadeistkümmenda āstat | nīgauwa_gu olin lieris sīs leksin laeva pālē | sīs käisin |
esteks olin ühes villemonis | ə ə oh k- kāsmu | sadames vei_vei vosul üks kenīman oli
kapten || este keige esimese suve olin ühel prīdīl mustojal oli täma maja elàs ((tõmbab
ninaga)) teise suve sīs ol̃i vesūl | ja kolmande suve sīs | enne viel | ühe kũ aega enne viel
isa kutsus ärà | ta ostas enesele tüttārest ühē | sada vīskümend tündri kandas kardulid |
kala püik ei andand enam̃ elamist ja sīs akkas vedama suome kardulid ostasimme
ostas sīt ülesse ja | ja sīs sāl müisime mahà jälle tulime jälle kuš sai kas vahest käisime

mahùs laštimas vahest kareppal oli seal rut- vei tuoslel oli sadama ja | ja sīt sūremb osa ikke sai sīt | s_vedasime karttulid suome ja sis talvel jälle käisime merel || isa korvas || nīgauwa_gui seitseideisküme ästani sis edasi sis hakkasin merimie^heks ja || ka (--) kalà | ja sīs olin | tuli ilmaseda tienisin varssavis | lähedal sie pietragovi linnas tienisin kaheksandas küt'ti polgus || ja sält sain sis vabaks | ja sīs ühe | ja sī- ei sīs pāle seda kohè |

- **JLK (M 68, snd 1933).** Haljala, Vainupea küla. Lindistanud (2001) ja litereerinud M.-L. Kalvik.

JLK: ise enesest sündinud || sîn vainubia külas || enne sedà jubà || ulkka || ma nūd ei tia | veī ei tohi nagu öelda | milla sešt_e nuore neiju jūres nagu vana mies nagu kui_da vėl mieldida tahab sīs | tā | mh | ei üle kohe | enda vanust väl'ja sešt_e ega sie | sie mh ((sahistab)) || keige parem rekl-âm | ise endale nagu ei ole || aga noh sîn mā | vainoppeal vainoppea külas mā sündisin || jah jā || kasvasin kà üles | minul oli vėl | kaks edè nied nied olid vanemad ja veñd kà vanem | ja emà | ema elas taļlinas | ja nied om eed | ja veñd nied elasid kà taļlinas aga mina olin sîn | oma vanaisa vanaema jūres || kuni kuoliminekkuni || kuoliminemisega oli ka nīj_et ku_ma sain seitse ästa vanaks || pidin sīs ikka taļlinasse minema ema jūrde èt lähen kuol_i_aga || kuol'iga oli jälle ka nīmōdi_e jāin nagu il'jaks minema ja taļliñnas olid kuol'id olid tais ja sīs öeldi eī et nōre veittu eī ega mē_i akka sīja neid | nī vāga ve- veīma èt tulge | jārgmine ästa ja sīs ma tulin sīja tagasi se_oli | kolmegümne üheksandal ästal || seļ_ajal kui || talve || seḁa algas suome ja || venemāga || ja sīs_ā noh seļ_āl sīs_ku olin ma sîn || āga miš_ma viel ütlen èt kuol'i oleks veīnd minna sešt minul oli lugemine ja kirjuttamine juba | e selge || tähti eppisin ma tuñdma jubà || vei tuñdama || juba mh višt kolme ästaselē | aga tähed eppisin ma nīmōdi selgeks eī_e || eī_e | nagu sal'mi || ā a pē tie ie kie aī ī joī kà eī em eī | uo pie ār eī tie ū vie ((kūsitleja naerab)) || ē ā üe ū || ja tähed tuñsin āra aga lugemist kuraī ei sā vabandust ((kūsitleja naerab)) | ei sānd selgeks | mälettān sîn olid mul || eed ja veñd ja keš_sīn olid ükskoīd | no sē oli so- višt oli sīs suvine aeg mul oli ābits ka juba olemas | et noh näitta | sa oškad lugeda | olid sin || lüōdi ābits lahti et no loe || ei osand lugeda tähti tuñd- tuñdasin kül_aga tead ā-ā | luge- lugemisega ei sānd nagu akkama ja aetti sis üks pil't mulle sinna ètte ābitsast eī no loe noh | loe kokku miš tähed nied oñ sial || no tähed olid pie ja | ū ja ū noh miš lue_nd sīs kokku || ei tuļd väl'ja || no miš_sa sīn pil'di peal nāñd kūsisiñd noh miš_sīn oñ nāe taevaš ja | meīs ja | pūd ja | ja e rohi ja | rohelist värvi keik sial nēd ašjad ja || no loe kokku || no | miš täht | pie || noh | no oškad sīs ju | no teised tähed | ū ja ū | no lue kokku || e | pieu | no miš pieu sē sīs oñ tiad | ja leppuks sīs kui juba eī || e silmaveī akkas juba ābitsa_biale lehtede_bāle kukkuma sīs | sīs višt vanaema ütles miš_te nūd sešt | lapsest nūd tappaite sīn nīmōdi_eī | jātke nūd rahule eī kül tā eppib lugema kà || nō sīs jāigi sis sie aī kaīki ja pärast oli naīja kui paīju kui mā | seda ikka mielde tuleītatti mulle | a lugemise eppisin mina ikka ajalehega sešt vainubial oli | igās | peres kais ju leht || ja sīs kui venelane tul'i sisse tema meīles seda eī ieītlane on nī loī_eī | lugeda tema_ei oška ja temale peab ètte lugema sīn

tehti ju eitelugemisi kül || juba kui ma sūr mies olin juba | ikka ešmaspäeva omikkuutti loetti tiad | ette tüö júres mul oli nissukkene tüögoht ma olin mǎntēde valitsuses | sie oli vene värk sīs ja | aga et keik lugesid lehte ja vat mina eppisingi lugema esimene mul on kohe mieles mā olin sīs višt nel'ja áštane vei vīs | nel'ja áštane višt ikkagi tähed olid juba enne || laeva uk tal'lina sadamas ja vat leh- lehte akkasin ma lugema kohe sešt leht oli uviitav ega sē ā- ábits sis | midagi ei pakkund nuorele mehele vėl kellel oli juoksmist palju ja || ja ā || mǎngimist ja keikke nissukkesi ašju | eks ma kaunis akkaja mies olin sel ajal || sešt et || suvi oli rannaš | olemiseks kohe päris päris kohe nī ea kohe nī nī koonti müöda et | et ē || ja keige rohkem miš ā ültse rannaboistele kui | pǎdiga mere beale | ei sǎnd noh ega keš se lapsi sis laši oma ette || aga | tegime laevakkesi ja keikki ja mul on sie mieles üks üks ášti tešine áši vatša ā-ā sīn kui neid maju ehittatti ja sīs oli neid ā-ā mǎnnigañdusid olid |

- **SM (M 49, snd 1952).** Haljala, Vainupea küla. Lindistanud (2001) ja litereerinud M.-L. Kalvik.

MLK: *nemad pärit on ja || kuidas nemad sijabõle saitusid |*

SM: *no_ema on sīt kañdist pärit | üleme sīt | emā vanemad olid sīt lauli | külast nagu pärit ja | vanaisa muštojal ja || ja sīs || isā pōlt vanem on pärnumali pärit ||*

MLK: *ā aga kus oli lauli külā ||*

SM: *lauli külā kaš sē jāb siñnā || kuškile siñna añnikvere vei sē sagādi pōle kañtti kuškile pēaks višt jāma || jañ || ja sīs vanaisa oli muštojal pärit emā pōlt vanaisa ||*

MLK: *ja kuidas ta sija pōle saitus ||*

SM: *ja sīs || oštsivad sīn | omal ajal selle | rañda selle maja āra sīn ühēsēnaga nimodi | meisnigu kās ja || sīs nad jāitki nagu sija elāma vanaisa kās merel ja | seītis sūres laevas ja || (-)*

MLK: *kaš se oli sēsama majā ||*

SM: *siesamā majā jañ || noh sē on nagu emā bolt vanemaite majā vel nimodi*

MLK: *mhmh | mis áštal sē umbes oli ||*

SM: *oeh | nō minu emā sūñdis seitsedeist tuhat õheksa seitsedeist || ja sīs | noh nī enne seda nad juba asusid sije || ((pominal)) jañ (--) áštat on sīn nimodi eland || ja vanaisa on pärnu kañdist pärit || se oli višt aùdru vei miñgi (--) || aùdru aùdru aùdru vañlast ((tool kägiseb)) kuškil sialt aùdru vañlast višt jañ*

MLK: *mhmh*

SM: *nī ne isā vanemad tulid sis kǎ nagu sija rañda sedāsi ja | ned algul elasid kǎ nagu mitmes kohās sīn a leppuks sīs jāid ikka | sija pidāma || no isa vanemad elāsid sial || miš sial jē sūdmes oli sē rōvli lošsiks nagu kutsutti ja ||*

MLK: *ā sē mis prāgu on sial*

SM: *prāgu on miñgi suvīla seāl peāl jañ*

MLK: *jañ | mhmh*

SM: *nissukkene jañ | nād sīs olivad siāl ja || ja nī sē värk on lāind ||*

MLK: *agā sīs isā oli ju arittud mēs ||*

SM: *nōjah temà pidàs sîn sedà kuol'i pappà amēttit ja || piàle seḍàgi nattukke vėl ja || ašja rohkem ja sis_ta leppetās | tal'inas selle kuñsti kōl'i ärà ja | sis tegēles māl'imisega nattukke aēga ja || ja nī ta on | lāind jah | ((tōmbab ninaga)) asì ((naerab))*

MLK: *kaš_ta eḗpis aīnult kuñstigōl'is vėi kusàgil vėl |*

SM: *eì temà | tal'ina selle kuñstigōl'i ta leppetās jah || jà sīs_tā | egà_da rohkem jah midàgi niukst || peàle keškōli ja kuñstigōli ja || no_aga_et noh tollal sellega nagu midàgi sūrť tōd eì sând sedà ta akkas iljem | iljem nagù tegēlema selle māl'imisega et_ta algul noh nagu sellega eì tegēlend |*

MLK: *tema višt merel |*

SM: *eì tema eì merel eì kāind || tema olì || tā oli višt | seāl eisma kauplusega algul tegēles kuī_da elàs eismas kuī_da || esimese naisega elàs seāl sīs tā | nagu se kaupluse peal olì sis | tei sinna sīs seda mōna vėi kudagi nimodi || no sīs tulivad sejad vārgid vahēle ja || (---) |*

MLK: *kaš_sīn külās on kā pōbi olnud üle jūlise |*

SM: *plāsmāni majās on pōd old ja sīs sial nurga majās miš jēē ārde jāb se || ulē silla vat paistab kohē seāl teineppōlt sial kaks pōbi on_olē | ē kas isēgi kolmas pōd eij_olē vahebāl old vel | kus vanā ķertis olì | ə seāl_oli kā ķertsis oli kā pārast pōd*

- **SH (N 39, snd 1961).** Haljala, Vainupea küla. Lindistanud (2001) ja litereerinud M.-L. Kalvik.

MLK: *rāgi mulle miš_sa sīs mälettad omā lapsebeļvest | sīn vainõppea külās ||*

SH: *igāsuguseid ilūsaid ašju mälettān | tegelikult ē noh ma peāngi ütlemā sedā et aūsali oēldes ega sē vainõppea oli minū jaoks | ē noh tāñdab vātta kōl'i ajāl | sīs ku ned ķirjandid tiad | ēšti ķēles tul'i ķirjuttada kogu aēg seal | nībalju kui mul' neid meņingaid üksikkusi jārgi sīn vėl on olnud tead ma loēn āpsol-ūtseļi ķeikkidest vālja sedā et ma olen aīnult vainõppeast rākkind | āpsol-ūtseļi ķeik tēmad kāivād selle ūmber tead ikka vāt sīs kui ma ikka vanaemā jūres olīn ja vāt nāñ_nāñ_nāñ ja seāl sīs tuleb ķeik edasi eks_olē | kuīdas sīs tead kuīdas sugēda saīme ja kuīdas miņgi noh mū asī vel oli eks_ole | eì ilūs olì | miš_ta vainõppea jumālučkene meri ja || midā vėl sāv ūks laps tahta kūle terve suvī ikka vēs olla || tōd tul'i kā tehā ega sīs keš_sul | tead_ə-ə ph ķeik pidid tōd tegēma sē aēg nūd on vēib_olā nūtse aja lapšed eì pea tegēma | noh vālja ārvañtud sinā muīdugi ((naerab)) | sīn vainõppeal kogu aēg tōd pidānd tegema jah || eì sīs oli jah ikka heīnadō ja | rohida ma kül_ei ārmastanud || ķēge vaštikkum asī | māsičkabēnarī rohida | ja pehiline olì sē mida minā pidīn tegēma neid māsička_yātte ärā leikkama | noh sul on kā se tuttāv || jah | mina_i kañnañtanud se_oli nī vaštik tō sellebārast et | et sīs_sa pidid ju neid oīsima ūks_āval ja se_oli nimodi_et et koīm pāēva hiļjem tulid jū noh ūwed jubā | miņgid juppičkeseḍ ja sīs vanaemā karjus ja ūhēgoŗra olì vel nimodi_et noh_eì | muīdugi selle rohimisē ol'i oma hea ēlis kā | saī sūija seāl noh neid māzičkaid | a kuna meid oli sīn koīm tūkki noh se ēva ja leā kā | sīs oli ju sē probl-ēm et_ə-ə eì noh_eì_et līga palju seime | vātta purkki nigu_ei jāikunudki mitte midāgi pārast || ja sīs_ə-ə ūhēgoŗra ma mälettān sedā kuīdas vanaemā ütles_et | et_eē || et ārge te māsičkaid vētke et tema mūrģittas sibulaid et māsičkad on ka mūrģiseḍ nūd et_et eì tohi | nūd eì tohi*

eñne māsikkaid süija eñne_{gu} vihma on sadama akkanud ((naeravad)) | jā_{ja} sīs mina ((naerab)) || ja sīs muĩdugi meĩje ega_{sis} me_i uskunud sedà no keš_{se} sīs usub kũle akkab miĩgi tiad rāgib_{eĩ} nũd mĩrģiĩtaĩtud ja keĩk puhà_{ja} ja liĩnũd nokkisid siàl kudà sàb eĩs_{olè} ((naerdes)) no lāps | nuĩtikkas ju || eĩs_{me} prōvisime jārģi kohè | mahà eĩ tapnũd_{ja} | seĩme iikka ((naeravad)) || aũsalt | mitte pal’ju muĩdugi_{eĩ} noh lāhed sial korjad pesugaũsidāĩje panèd nahka agà noh miĩgi sũdāĩje iikka || jāh | ja sīs eĩnamāl sai kaidũd kogũ aeg_{ja} ||

MLK: nābrimēs on sīn huvittav ma_{olen} kũlnud

SH: mĩmh nābrimēs on | tähendab egà ta tegè- noh nũd on ta siukkene eriĩti huvittav ja selline eriĩti selline noh tũl’ikkas jā_{jā} jā_{jā} noh | pisut varganāgu ja keĩk mũ takka_{oĩsa} agà | agà tegèlikkulĩ sis_{ku} me lāpsed ol’ime sis temà | temà se tũttar eĩs_{ole} se aĩnna | sē ol’i ju noh me māĩģisime ju kōs pidèvalt | ja aĩnna oli noh õppis teist sugũne lāps kuĩ meĩje temà olĩ noh nagu liĩnalāps eĩs_{olè} ta’liĩnna lāps || linnas_a liĩnas kasvatattũd ja olnũd_{jā} ja temà olĩ ju selline keš | näitteks sīs_{kui} temà meile tul’i | vanaemà jũrde sĩa noh mei- vahest māĩģima kũsuma_{vā} | jā_{ja} kōģilaũwa tahà istus eĩs_{olè} | ja kuĩ vanaema tedà keĩettas | sīs temà teũsis pũšti | igà selle keĩettamise peàle meĩje jaoks oli sē nĩvèrd vēras me vahtisime sũd aĩmulĩ sešt noh m- proviĩtsi lāpsed eĩs_{olè} no miš_{sīs} ēva leà nemad olĩd nagũ kũndas_e | noh sũĩdinũd ja elanũd | pāris alèvikkust pārit ja ega sis keš sial sīs nĩ pēnt vīsakkust viĩjeles eĩs_{olè} | mitte kēgi || ja sīs_e sīs sai ju selle tãnũ sellele aĩnnale selle ferdinandiga ka suheldũd ju miĩgil mārāl_{ju} || sellebārast eĩ noh_{et} vahest mere āres saĩme kokku sial_{ja} | jā_{jā} ja sīn ma vėl mālèĩtan kuĩdas se ferdinand me kaèvasime nimodi krāppisime noh | lĩva sišse tiad siũksi aukkusid_{ja} | ja sīs noh niukke vāikke lohķ jãlle miĩgi sugune sēs kuĩkil kivi āres_{ja} tema sai jãlle miĩgist ašjast vālesti arũ |